

HÊVÎ

KOVARA ÇANDÎYA GIŞTÎ

S 6 (Etranger)

HEJMAR 1/ÎLON 1983

40 FF

ESPOIR

HÉVÎ

Revue culturelle Kurde
No 1 - Septembre 1983

Prix : 40 FF

Directeur de la publication : Helkewt Hekim
Réalisation : Joséfa Bertolino et Mohamad Hassan

Collaborateurs : Ibrahim AHMED (Angleterre), Rojen BARNAS (Suède), Ferat CEWERÎ (Suède), Dr. Kemal FUAD (Berlin), Dr. Cemşid HEYDERÎ (Suède), KENDAL (France), MALMISANIJ (Suède), Simko NAKAM (France), Ferhad ŞAKELÎ (Suède), Hesen SEYF (France), ZILFÎ (Berlin).

SOMMAIRE

Présentation - Kendal	7
LANGUE	
Compte rendu du colloque linguistique de mai 1983	8
Trois points de vue sur les problèmes de l'alphabet kurde - <i>O. Sebrî, N. Zaza, R. Barnas</i>	25
DOCUMENT	
Un texte inédit de Nazım Hikmet sur les Kurdes	29
LITTERATURE	
Les petits porte-faix — nouvelle - <i>F. Cewerî</i>	39
L'humanité existe-t-elle encore ? — nouvelle - <i>F. Totanî</i>	44
De quatre côtés, nous sommes entourés de feu — nouvelle - <i>M. Baksî</i>	49
Quatre poèmes inédits - <i>Z. Şîro, R. Barnas, M. F. Baran, O. Sebrî</i>	53
EN KURDE DUMILÎ	
Le verbe composée dans le dialecte dumilî - <i>Malmisanij</i>	67
Le folklore dumilî - <i>Zilfî</i>	83
(suivi d'un glossaire dumilî - kurmancî - turc).	
EN KURDE MÉRIDIONAL	
Introduction aux problèmes de langue - <i>Colonel Tewfiq Wehbi</i>	199
Quelques remarques sur la linguistique kurde - <i>Dr. Kemal Fuad</i>	190
Le soulèvement des Kurdes Mukrî à Dimdim - <i>Abdullah Merdux</i>	182
Nationalisme et Socialisme — Etude - <i>Horace B. Davis</i>	164
Deux poèmes - <i>F. Şakelî et Hawar</i>	159
Le pain et la balle — nouvelle - <i>S. Muhtedi</i>	151
Désarroi — nouvelle - <i>F. K. Ahmed</i>	136

La revue Hévi (Espoir) est une publication bi-annuelle de l'Institut Kurde. Elle est ouverte à tous les courants de la vie culturelle kurde.

Les textes publiés n'engagent que la responsabilité de leur auteur.

Pour toute correspondance, écrire à : Institut Kurde de Paris, 106, rue La Fayette,
75010 PARIS — FRANCE. Tél 824 64 64.

**Kurmanc di dewleta dinê da
Aya bi çi wechî mane mehrûm ?
Bîlcimle ji bo çi bûne mehkûm ?**

Ehmedê Xani (sedsala XVII)

SERECEM

Evîna zimên evîna welêt e - <i>Kendal</i>	6
ZIMAN	
Pirsên alfabeya kurdî	8
Sê dîtîn li ser pirsên alfabê :	
Elifbêya Kurdî - <i>Osman Sebrî</i>	19
Çend gotin li ser zimanê kurdî - <i>Dr Nurêdîn Zaza</i>	21
Çend gîlî û gazînd ji bona zimanê kurdî ! - <i>Reşîd Simo</i>	22
Rastnivîsîna Kurdî - <i>R Barnas</i>	25
BELGE	
Destnivîsareke Nazîm Hikmet li ser Kurdan	29
ÇÎROK	
Barkêşên piçûk - <i>Fîrat Cewerî</i>	39
Ka merivatî ma ye - <i>F. Totanî</i>	44
Çaraliyê me agir e - <i>Mahmut Bakst</i>	49
HELBEST	
Çend sedsal e li pey hev bi xwînê sor dibî tev - <i>Zinar Şîro</i>	53
Li kelebista - <i>Rojen Barnas</i>	54
Te difikirim - <i>M Ferzend Baran</i>	55
Bijî welatê min - <i>Osman Sebrî</i>	58
PIRTUKËN NÛ	59
DUMILÎ	
Dimilkî de lêkerê hevdudanî - <i>Malmîsani j</i>	67
Folklorê Kurdî ebe zarava dimilkî - <i>Zilft</i>	83
Ferhengok dimilkî - kurmancî - tirkî	107

KURMANCIYA XWARÊ

ZIMANEWANÎ :

Zanyarî giştîy pêşekî - *Kolonel Tewfîq Wehbî* 199

Çend seretayekî zimanewanî - *Dr Kemal Fuad* 190

LÊKOLÎNEWEY MÊJÛYÎ

Rasperînî Dîmdîm û qelaçoy Kurdanî Mukrî - *Abdullah Merdux* 182

ROŞÎNBÎRÎY GIŞTÎ

Nasyonalîzm û sosyalîzm – tîoriye Marksistî û kirêkariyekan
derbarey nasyonalîzm ta salî 1917 - *Horace B. Davis, wergêrawî*
Hesen Seyf 164

HELBEST

Geraneweyek - *Ferhad Şakelî* 159

Razî derûn - *Hawar* 155

KURTE ÇÎROK

Nan û fişek - *Selahuddînî Muhtedî* 151

Lê gejaw da - *Fazil Kerim Ahmed* 136

Evîna zimên evîna welêt e

Her gel xwediye mafê (heqê) jinê û azadbûnê ye. Lê hin ji wan, ji vî mafê bingehî hatine bêpar hiştin û bindest dijîn. Bindestiya xelkekî, pirîcar, ji kêmasiya yekîtiya wî, ji paşdemayîna wî ya çandî û zanistî û ji qelsahiya wî ya leşkerî tê. Pîrr gelên îro azad û serbixwe di demeke dîroka xwe de, ji ber sedemên wisa, bindestî û îşxala hêzên biyanî dîtine.

Bindestî, îşxal û qelsahî ji bo xelkekî mûsibeteke mezin e. Lê mûsîbeta hê mestir ew e ku endamên xelkekî li hemberî zimanê xwe, çanda xwe, wêbêya xwe laqeyd, bêxem û dilsar bimînin. Gelê ku li çanda xwe xweyî dernakeve mîna dara ku qirn û rîşeyên wê hew tên avdan, ji hev dikeve, dirize, winda dibe. Parastin û pêşvebirina çanda xelkê pareke serekeya şerê welatparêziyê ye.

Ziman dilê jîndarê çandê ye, lîmê zanava (huwiyeta) neteweyî ye. Di nav sedsalan de, di nav jiyanê de, bi xebat, tevbûnî û tevkariya bi milyonan kesan çêbûye, dewlemendiya hiş, hest û nêrînên mirovên xelkê nîşan dide. Ziman şahidê şehrezayî û bajarvamiya gelekî, neynika giyan û bîra wî ye. Sermayê wî yê dîrokî ye. Ji xelkekî hiz kirin, bi hizkirina zimanê wî dest pê dike. Evîna zimên, di cihkî de, evîna gel e, evîna welêt e.

Em hemû dizanin ku îro zimanê kurdî di talûkê de ye. Zimanên resmî (tirkî, erebî, farisî), bi riya xwendegêh, qîşle, radyo û televîzyonan îndî ketine bajarok û gundên welatê me. Koça gundiyên kurd ber bi bajarên mezin, ên ku navendên (merkezên) çandên serdest in, siyaseta bêgidiya dewletên ku dest danîne ser welatê me û dixwazin bi hemû awayan rêç û şopa kurdîtiyê, çanda kurdî ji riyê erdê rakin, veguhêriniyên ciyakî, dikin ku roj bi roj peyivandina kurdî di nav neslên nû de paş ve diçe. Îro em ketine rewşeke wilo ku pirîcar hêzên welatparêzên kurd, têkoşerên kurd, di civînên xwe de, di nav hev de, bi *tirkî* dipeyivin, bi tirkî dinivîsin. Welatparêzên ku bi salan ji bo doza kurdî di zîndanên de mane, zimanê xwe hînî zaroyên xwe nekirine, zimanê ku ji bav û kalên xwe fêr bûne, negihandine neslên nû. Hin welatîyên me yên din bi salan li derveyî welêt mane, çend zimanên awrûpayî hîn bûne, lê serê xwe ne êşandine, di nav serbestî û azadiya Awrûpayê de jî zimanê xwe yê dê hîn nebûne.

Ev meşa han, ku pêşî lê neyê girtin, dikare di nav 40 - 50 salan de me têxe rewşeke trajiktir : neteweyek ne tenê bê dewlet, bindest û bêxweyî lê wisa jî bê zar û ziman, mehkûmê ji rûpelên dîrokê windabûnê.

Wezîfa dîrokî û acîla hemû ronakbîrên kurd e ku li zimanê gelê xwe *xweyî derkevin*, wî *biparêzin* û *pêş ve bibin*. Lê xweyî derketin : divê ku ronakbîrên kurd, di peywendî û danûstanên xwe yên devkî an nivîskî de zimanê kurdî bikar bînin, rûmet bidin kurdîyê, bawerî bidin karker û gundi-yên perçiqandiyên Kurdistanê. Bila bi kurdî peyivîn îndî mîna nişana «gundîtiyê» an «paşdemayîne», wekî tiştêkî şermezarî, xuya neke ; bi tirkî an erebî axaftin jî ne be îşareta «medenîyetê». Divê ku em bawerî bidin keç û xortên şoreşgerên kurd, bi wan bidin fehm kirin ku «enternasyonalîzm» bi zimanê neteweyê serdest peyivîn nîne ; dijane, li rûmet û çanda gelê bindest xweyî derketin e, wan jî gefa windabûnê rizgar kirin e. Divê ku ronakbîrên kurd dewlemendiyên zimanê kurdî, delalî û şîrînî, ronakî û zelaliya wî diyar bikin, biparêzin, pergalekê têxin nav rêziman û rastnivîsîna kurdî.

Heçî pêşvebirina zimên, ew pêwistîyeke jiyânî ye : zimanê ku xwe nû nake, ku nikare bersiva nûyîtiyên jiyânê, yên ramanê, yên zanistî û teknîkê bide ji rûmetê dikeve û dibe pêbilîya folklorvan û heweskarên tiştên kevna-re. Riya pêşveçûna zimanê me di nêzandîna zarava û devokan de derbas dibe. Di milê din de, me divê kurdî ji zanîn û pêkahiye sedsala XXa re vekin, wî dewlementir bikin, zimanê gelerî berebere bibe zimanekî edebî û zanistîyî fireh, zengîn, bedew, ahengdar û zelal.

Kovara «HÊVÎ» ji bo vî şerê çandî derdikeve. Rûpelên wê ji bend û nivîsarên li ser pirsên zimanê kurdî, ên dîrok û civaknasî, ên pişe û zanistî re, ji çîrok û helbestan re, ji lêgerînên folklorî û ji wergerandinên nivîskarên biyanî re vekirî ne. Hemû welatîyên me, yên ku di van waran de tiştêkî wan ê gotinê heye, dikarin tê de, bi kurmancî, bi dumilî an bi kurmanciya xwarê binivîsin. Bêgûman berpirsîyarê her bendekê xwediyê wê ye û di rûpelên «Hêvî» de propaganda an şerê hêzeke siyasî kirin mimkin nîne.

Di dîroka gelê kurd de, «Hêvî» yekemîn kovar e ku bi sê zaravayên serekeyên zimanê kurdî derdikeve û dixwaze riya yekîtiya wan veke. Tê de xweydan, ked û xebata endam û hevkarên Enstîtuyê, yên nivîskarên kurdên ji hemû parçeyên Kurdistanê heye. Ew di van demên dijwarî û bindestiyê de pêtiyeke piçûka hêviya azadiya gelê me ye û ronîya xwe ji agirê ku berî sê sed salan zane û kurdperwerê nemir Ehmedê Xanî vexisti bû, ji tîrêjên «Kurdistan», «Rojî Kurd», «Hetawî Kurd», «Gelawêj» û «Hawar» ê distîne. Geşandin û gurkirina vê pêtiya welatparêziyê barê hemû ronakbîr, hemû azadixwazên kurd e.

Kendal
Serokê Enstîtuya Kurdî

Pirsên alfabeya kurdî

Ji 23 ta 28ê gulana 1983, sêzde nivîskar û zimannasên kurdên Iraq, Iran û Tirkîyê li Parisê civiyan û li ser pirsên alfabê, ên rastnivîsîna zimên û ên pêkanîna yekîtiya zaravayên kurdî xebitîn.

Piştî civîna giştîya roja pêşîn, sê komên xebatê – dumilî, kurmancî û kurmanciya xwarê (1) – hatin danîn. Her komekê du roj û nîv li ser pirsên taybetiyên zaravayê (lehçeyê) xwe xebitî. Paşê, di civînên giştîyên rojên dawîn de raporên xebatê hatin mînaqêşe kirin.

Di Civîna Gulanê de hin ji pirsên bingehiyên nivîsîna zimanê kurdî zelaltir bûn ; ji bo lêkolîna ên din ewê Enstîtu salê *bi hindikî carekê* pisporên zimanê kurdî bighîne hev. Amanc : rojekê hemû zaravayên kurdî bi alfabeyeke standard, bi awayekî ronak û yekbûyî bîn nivîsin. Zimanekî yekbûyî, bi gotinên hemû zaravayan dewlemendkirî û zelal, ku Kurdên hemû navçeyên welatê me dikaribin pê ji hevûdu fehm bikin, yekûdin binasin, nêziktirî hev bibin. Yekîtiya zimên bingehe yekîtiya gel e.

Va ne, bi kurtî, dîtînen ku di Civîna Gulanê de diyar bûne û biryarên stendî :

KIJAN ALFABE ?

Îro Kurdên Tirkîye, Sûriye û Libnanê zimanê xwe bi tîpên latînî, yên Iraq û Iranê, piranî, bi tîpên erebî dinivîsin. Heçî Kurdên Sovyetistanê, ew nivîsarên xwe yên zanistî bi latînî, yên din bi tîpên kirîlik (rûsî) dinivîsin. Ango, di dema îroyî de, zimanê me bi hindikî bi 3 alfabeyên cihê tê nivîsin.

(1) Akademiya kurdiya Bexdayê ji zaravayê kurdiya nivroya Kurdîstana Iran û Iraq re «Kurmanciya xwarû», ji zaravayê Kurdên Tirkîyê re ji «Kurmanciya serû» dibêje. Gotina soranî ji bo devokê welatê Soran, ku yek ji navçeyên Kurdîstana Iraqê ye, tê bikar anîn. Wekî ku ji devokên navçeyên Behdînan û Botan re behdînanî û botanî tê gotin.

Ziman

Ç û Ç'

Di bilêvkirina ç ya normal de lêv baş ji hev vedibin, ziman çibigire ji ciyê xwe nalibite. Wekî di gotinên çak, çap, çar «4», çê, çolang, çûn, hwd ...

Lê gava em dibêjin çemê Mûsilê an çiyayê Herekol nîvekê zimên bi esmanê dev ve dizeliqe û dengê kerr derdikeve . Ji bo vî dengî, ji yê ç ya çûnê veqetînin emê şanekê deynin ser : ç'

Di zimanê kurdî de dora 40-50 gotin vê ç' ya kerr bikar tînin. Lê gotinên ku bi ç yê cihê tên bilêvkin û wekîhev tên nivîsîn ji dehî kêmtir in û talûka tevlihevbûna wan nîne.

Em li mîsalên jêrîn temaşê kin :

Çar : jmara 4

Ç'ar : ç'arî, xêlî

Dirûvê her du gotina bi hev dikeve. Lê gava wan di hevokê de bikar tînin tu têkelî namîne :

Çarê gulanê : roja 4 ê meha gulanê

Ç'ara serê bûkê : ç'ariya, ç'arika serê bûkê.

an : Ez çar şev li Dêrikê mam ; ç'arşevên (2) mala ku em lê diman spî bûn.

Ço ! (di ajotîna kerê de)

Ç'o : dar

Ç'oyên gavan : darê gavan

Li kerê ço kirin : nav di kerê dan ta ku ew meşa xwe bilezîne.

K û K'

Di piraniya giran a gotinan de k wekî ya Kurd an Kurdistan tê bilêvkin. Lê di fonetika kurdî de k ya kerr jî heye û di dora 70-80 rayên (qirnên) bêjeyan de dixuye. Hin gotinên ku bi alfabeya Hawarê wekîhev tên nivîsîn, manayên cihê didin.

Her wekî :

Ka : pîrs; kanê ?

K'a : k'aya genim

Kal : negihîştî; zebeşê kal

K'al : méré biemir

Kam : 1 - kamik, ritûbet

K'am : moşene, cercere

2 - esmanê dev

(2) Gotina ç'arşev ji çara şevê tê û di gelek navçeyan de çarşev tê bilêvkin. Ev jî nîşan dide ku cihêbûna nava ç û ç' piçûk û guhêrok e.

Bi ser de, nivîskarên «sorani» hemû alfabeya erebî bi yek awayî bikar nanîne : bi van tîpan jî 3-4 guhartoyên sereke hene. Kurmancî, ji salên 1930 an bi vir de, piranî, bi alfabeya latînî ya Hawarê hatiye nivîsîn. Lê hin nivîskar, carina, hin tîpên vê alfabê guherandine, an îşaretên nû bi ser ve kirine. Ev gelemşeyî di riya belavkirina xwendin û nivîsandina kurdî de, di riya belavbûna fikr û ramanan de asêyîyeke mezin e. Îro di tu zimanekî din de ev qas têkeli û gelemşeyî nîne. Divê ku nivîskar û ronakbîrên me bi berpirsiyarî bilivin, pergalekê têxin nav nivîsandina zimanê me yê dewlemend, da ku welatîyên me dikaribin hevûdu bi hêsanî bixwînin, yekitiya gelê me bê parastin û têkûz kirin.

Beşdarên Civîné hemû hemfikir in ku alfabeya latînî baştir bersiva hewcedariyên nivîsandina zimanê kurdî dide û divê rojekê Kurdên Iran û Iraqê jî derbasi tîpên latînî bin. Lê mixabin, di hoyên (şertên) îroyî de, ev yek hê ne mimkin e. Ji ber ku :

- zimanên resmîyên van dewletan alfabeya erebî bikar tinin û Kurdên ku xwendewar in jî bi tîpên latînî kêr dizanin.

- guherandina alfabê, di dorbenda (çarçeva) van dewletan de, wekî daxwaziyeke serxwebûn an veqetinxwazî dixuye û dikare Kurdan ji hêzên siyasîyên van her du dewletan dûr bixîne.

- çapxane û dezgeyên teknikîyên bi tîpên latînî li Iraq û Iranê bi dijwarî bi dest dikevin.

Di rewşeke wilo de em dikarin, qet nebe, du tişt pêk binin : a) pergaleke têkûz têxin nav alfabeya kurdî ya bi tîpên erebî, da ku ziman bi yek cureyî, bi awakî standard bê nivîsîn ; b) afirandinên serekeyên Kurdên Iraq û Iranê, li derveyî welêt, bi tîpên latînî çap kin ji bo ku Kurdên ku tîpên erebî nas nakin dikaribin ji wan îstifade bikin.

Di vî warî de pisporên kurmançiya xwarê dan zanîn ku di alfabeya latînî ya «Hawarê» de du deng kêr in ji bo rastnivîsandina zaravayê wan : l ya stûr û r ya stûr.

KÊMASIYÊN ALFABEYA HAWARÊ

Gelo derî L û R, di alfabeya latîniya Hawarê de kêmasiyên din hene ? Divê, berî her tiştî, em bi bir bibin ku ev alfabe di sala 1932 de ji bo zaravayê kurmançî hatiye danîn, hewcedariyên zaravayên din ne daye ber çav. Lewre, divê berê bizanibin ka di rastnivîsîna kurmançî de tu kêmasiyên wê hene.

Pisporên kurmançî li ser vê pirsê xebitîn. Di vê xebatê de, xasme, ferhenga kurdî-rûsî ya Qanatê Kurdo (ku bi 34 000 gotinên xwe dewlementirîn ferhenga kurmançiya ta îro çapkirî ye) bikar anîn. Diyar dibe ku di fonetîka kurmançî de hin deng hene ku di alfabeya Hawarê de cih negirtine :

ç', k', r a stûr, p' û t'.

Kap : hestî, kapa gulerî

Kar : 1 - şixul, xebat

2 - qazanc (3)

Kel : kela şir

Kelek : tiştê ku zû dikele

Kelem : lahana ku ji pelên
wê apraxa çê dikin

Ker : navê heywanê

Kew : ji kewandinê

Kêl : pîvana giraniyê (16 kg)

Kêm : ava zer a kînor û
pizrikan

Kêr : kêrik

Kulek : a kuçik an tendurê

Kur : qure, mexrûr

K'ap : hevsar

K'ar : k'arik, k'ara bizinê

K'el (4) : qele, k'ela Dimdimê

K'elek : k'elekên ser Diclê

K'elem : xîp, pîj

K'er : yê ku nabihîze

K'ew : k'ewa gozel

K'êl : a dirûtinê

K'em : hindik

K'er : ji bi kêr hatinê

K'ulek : kesê ku dikule

K'ur : law

Gava ku ev gotin di hevokê de tên bikar anîn şolîtî û təkeli pirçar namîne. Ji du bêjeyên ku di alfabeya Hawarê de wekhev tên nivîsîn lê cihêmana ne, an yek nav e yê din rengdêr (5) e, an ku her du nav bin yek ji wan nêr e, yê din mê ye.

Mîsala jêrîn bi alfaba Hawarê hatiye nivîsîn, lê tê de şaşfêhmî çê nabe :

Ferho karên xwe li sûkê erzan firot ; di vî karî de tu kara wî ne bû.

An dema ku dibêjin : *Bişar kal e, kesî ku tê negihê ku wî gelek salan borandiye, di nav salan de çûye, bi emr e, extiyar e nîne. Dîsa gava dibêjin ev hirmê kal e, herkes dizane ku hirmê negihîştî ye, ne ku extiyar e.*

Lê carina rewş ev qas zelal nîne : *Cembelî ka li ku ye ?*

Gelo çi jê tê fehm kirin ? Kanê Cembelî li ku ye ? An ji Cembelî dipirsîn ka (ya kadîne) li ku ye ?

Bexçê me teji kelem in ?

Dîsa du tégihîştinî : 1 - bexçê me teji xîp (k'elem) in

2 - bexçê me teji kelemên apraxa ne

Min kewa wî dayê.

Hin ewê fehm kin ku min têra wî lêxistiye (wî kewandiye), hin jî ewê bêjin ku kewa wî li nik bûye, min daye wî.

(3) *Kar, gava ku navekî nêr be bi mana şixul û xebat e : karê min şivanî ye. Navê mê du mana dîde 1 - qazanc : kara gavan siwariya keran e. 2 - kara xwey : kara xerza, kara zivîngê, xweya karê.*

(4) *K'el, gava ku navekî nêr be bi mana conega tê : k'elê bor.*

(5) *K'ur gava ku rengdêr (sifat) e, ji bo dewaran mana qilofçêkirî, ji bo mirovan ya por-jêkirî dîde. Di mana law de k'ur navê nêr e : k'urê pîrê.*

Misaleke dawîn û têkiltir : *Derdê kerîtiyê nayê kişandin.*

Gelo hun jê çî fehm dikin ? Ku derdê kerîtiyê (bêeqliyê) nayê kişandin an yê k'erîtiyê (nebihistinê) ?

Lê divê ku em ji niha de bêjin ku di gotinên kerîti û k'erîti de ne tenê k lê wisa jî r cihê ne û emê vegerin ser vê pîrsê.

Bi kurtî, di fonetîka kurdî de du dengên k hene : k û k'. Gava ku ew bi yek tîp tên nivîsîn, ji derveyî çend rewşên istisnayî, şaşfêhmî û dijwarî peyda nabe.

P û P'

Derveyî P ya normal di fonetîka zimanê me de P yeke kerr jî dixuye. Lê gotinên ku wê bikar tînin gelek kêr in, nagihên deha.

Va ne ji bo agahdariyê du mîsal :

Par (navê mê) : beş, behr, peşk P'ar (hoker) : sala çûyî

Pîr (navê nêr) : 1) pergala, edeb P'îr (rengdêr) : jina extiyar

2) mamoste

(pîrê tariqetê)

Gava ku di hevokê de wan bi kar tînin tevlihevî peyda nabe : *Pis-mamê min par para xwe da bû min. An : Pîra te jîr e û bipîr e, lê pîrê we zehf bêpîr e.*

Lê dema dibêjin : *Mixabin, pîr carina bêpîr in*, ji pîrê merem çî ye, pîrêjin an mamoste ? Dîyar nîne, lê ev ziraviyên ziman in û di gotinên ku wekîhev tên bilêvkirin de jî rewşên wilo xwe nîsan didin.

PIRSA R

Di hemû zaravayên zimanê kurdî de 2 r hene : r ya zirav û ya stûr.

Di destpêka gotinê de r timî stûr e : *rabûn, rakirin, rastî, rê, rik, rişe, roj, rûniştin, hwd.*

Di nav du dengdêran de r pirîcar zirav tê bilêvkirin : *arav, baran, narîn, serek, zerî, jêrîn, birin, kirin, tîrêj, soran, sore, gurandin, tûrik, hwd.*

Lê di hin bêjeyan de, r ya nav du dengdêran stûr e : *birîn, firîn, kirîn, gerok, girik, berahî, kerik, hwd*

Du gotinên ku di alfabeya Hawarê de wekîhev, bi eynî r tên nivîsîn carina manayên cihê didin :

ber (bi r ya zirav), n.n (6) : 1 - meywe, mahsûl (berê darê)

(6) n. n : navê nêr ; n. m : navê mê ; r : rengdêr (sifat) h : hoker (zerf) l : lêker (fîl)

2 - sing (sing û ber)

3 - kevir

4 - firehî (capûnê du ber)

5 - rû, pêş (wî berê xwe da min)

ber (bi r ya stûr), n.m : texlîteke mehfûrê (bera eywanê)

têr (bi r ya zirav), r : yê ne birçî

têr (bi r ya stûr), n.m: çewalê mezin

pir (bi r ya zirav), n.m : avahiya ji bo derbasbûna av û çeman (pira Diyarbekrê)

pir (bi r ya stûr), h : zehf, gelek

girik (bi r ya zirav), n.n : girikê nan

girik (bi r ya stûr), r : xeydok, bihteng

birîn (bi r ya zirav), n.m : kula birîndar

birîn (bi r ya stûr), l : bi birek, kêr an haletekî tûj veqetandin, jê kirin (goşt bi kêrê birîn)

gur (bi r ya zirav), n. n : gurê neyarê pez

gur (bi r ya stûr), r : qewî, xurt (bayê gur, agirê gur, mijê gur)

Di van mîsalan de ihtîmala têkelî û tevliheviya manan kême, ji ber ku zayendê (cînsê) gotinên dirûvdar û fonksîona wan a di nav hevokê cihê ne. Lê di çend gotinan de (ji dehî kêmtir) têkelî dikare peyda be. Mîsala klasîk ya keritî (n.m) ye. Çi jê fehm bikin ? Bêeqilî an nebihîstinî ?

Bi kurtî, di fonetîka kurdî de pirseke r heye. Hejmara gotinên ku r ya zirav bikar tînin bi çend sedan e. Gava ku di nivîsandinê de cihêbûn naxin nava her du vîneyên (texlîtên) r talûka tevlihevbûna manayên çend gotinên dirûvdar zehf kême. Divê ku di alîkî de lêgerîneke kûr bê çêkirin ji bo diyar be ka gelo her du bilêvkerinên r bi çî qaîdan ve girêdayî ne. Di milê din de divê lista çend gotinên ku bi r yê cihê tîn bilêvkerin lê wekîhev tîn nivîsin û dikarin di têgihîştinê de şolîtî bidin peyda kirin derînin û di wan gotinan (ku hejmare wan ji dehî kêmtir dixuye), de di dewsa r ya stûr de rr deynin. Mîsal :

pirr ji bo zehf, **kerr** ji bo kesê ku nabihîze.

Kengî ku lêgerinên fonetîkî yê zaravayên kurdî yê din pêwîstiya danîna îşaret an tîpek din nîşan dan, hindê dikarin wê nûyîtî an guherandinê têxin nivîsandina kurmanciyê jî.

T û T'

Derveyî t ya adetî, di zimanê me de t' yeke kerr heye, lê ew gelek kême hatiye bikar anîn. Va ne çend gotinên ku me wê tê de dîtiye :

t'a (yê dirûtinê), **t'am** (a xwarinê), **t'ar** (a mêzinê an ya defê),

t'eng (ne fireh), t'ûr (ê ku genim an zad dixinê) û t'ol (a ku çavlîder e, dilkoçer û doxînsist e).

Gelo talûka ku mana van gotinan û yên ku di alfaba Hawarê de wekî wan tèn nivîsîn nîne ? Bextewarane, naxêr !

ta (hoker) : heta, sibê ta êvarê

ta (n. m) : êşa paludîzmê ; ta girtin, ketin taya mirinê.

ta (n. m) : taq, qat ; xaniyê sê ta, ta kirin.

Ev mane hemî ji ya ta yê dirûtin an por dûr in. Wisa jî mana tam (temamî, tevahî) ji ya t'am a xwarin û vexwarinê qenc cihê ye. Maku, di kurdî de di şûna tam de tamam gotin rastir e. Talûka ku kesekî t'ara defê an sergîna tevî tara mirîşkan an tar (par) kirinê bike jî nîne.

Hecî teng (n. m), ew bi mana cih e : tenga wî xuya ye. Gava ku tê gotin sola min teng e, herkes tê digihê ku ew nefireh e, piyê min dişidîne.

Di kurdî de derveyî t'olê, gotina tol (n. m) heye û bi mana heyfê ye. Gava ku dibêjin «*wî tola xwe hilda*», merem piçek şolî dixuye. Gelo wî heyfa xwe an t'ola (qehpika) xwe hilda ? Ji bo şaşfêhmî nebe divê ku bibîr binin ku rastiya gotina tol (heyf) tole ye û hindê tu têkelî namîne.

Derdikeve ku yek t bersiva nivîsandina zimanê kurdî dide.

BIRYAR

Di fonetîka kurmançî de 5 deng hene ku di alfabe ya Hawarê de cih negirtine : ç', k', p', t', û r yek ji her du r yan. Ji bo her çar dengên pêşîn danîna tîpekî an îşareteke nû ne licih e û hin mahzûran dide peyda kirin. Ji ber ku :

1 - Hejmara gotinên ku bi van 4 dangan tèn bilêvkin kêm e û gava ku ew bi tîpên ç, k, p û t yên adetî tèn nivîsîn talûka têngihîştin an tevlihevkirina wan yekcar hindik e. Di gelekî zimanên cihanê yên din de jî gotinên ku wekîhev tèn nivîsîn lê cihêmana ne, an bi awayekî tèn nivîsîn lê piçekî cihê tèn bilêvkin hene. Di zimanên pêşveçûyî wekî ingilîzî û fransîzî de rewşên wilo ji kurdî zehf bêtir in.

2 - Piraniya gelê kurd nexwendewar e û welatparêzên ku nivîsîna zimanê kurdî hin dikin, xwendiyên kêm imkanan in û carina bixwe jî ziraviyên fonetîkê rind nizanin. Bi kesên ku li derveyî xwendegehan, pirîcar bi dizî, hîne xwendinê dibin, cihêbûnên nava ç û ç', k û k' dan têngihîştin hêsa nîne û dikare bibe sedemê şolîbûna hişan. Maku, hin gotinên ku li hin navçeyan bi k' tèn bilêvkin li cihê din bi k tèn gotin û ewê xwendewar timî di nav dudiliyê de bimînin : Gelo ev gotin bi k bû an bi k', bi ç bû an bi ç' ? Ji bo belavkirina xwendin û nivîsandina kurdî alfabe dijwar kirin, dijiwariyên nû saz kirin rast nîne.

3 - Pêşveçûnên teknîkî berebere materyelê çapê standardize dike. Peyda kirina makînen nivîsînê ên xwendiyê tîp û şaniyên taybetî hingî diçe dijiwartir

dibe. Niha hebûna Serdayî ya ^ û tîpa ş karê çapkirina rojname û kovarên kurdî dijwar dike. Roja ku ç', k', p' û t' hebin emê hew dikaribin ji binî derkevin. Dewleteka kurda tevî bazareke fireh nîne ku çêkîroxên makînen çapê ji bo wê çapxaneyine taybetî imal kin. Divê ku em dijwariyên nû saz nekin û pirsên teknîkî, yên pêşveçûnên teknolojiyê timî bi bir binin, ji veguherîniyên dinyayê dûr nekevin û bêpar nemînin.

4 - Di alfabeya Hawarê de 31 tîp hene û ew yek ji dirêjtirîn alfabeyên latînî ye. Biservekirina tîpên nû ewê wê hê girantir û dirêjtir bike.

Herçî dengê r, heye ku stûr an zirav bilêvkirina wê girêdayî hin qaidan be. Divê ku ev pirs qenc bê kolandin. Di vê navê de, çend gotinên bi r ya stûr ku dikaribin bibin sedemê şaşfahmiyê, emê rr binivîsin. Ta roja ku lêgerinên li ser fonetîka dumilî û kurmanciya xwarê pirsê r zelaltir bikin.

Bi kurtî, alfabeya Hawarê bê kemasî nîne lê dikare, bê guherandin, bersîva nivîsandina zaravayê kurmancî bide.

NIVÎSÎNA DUMILÎ Û KURMANCIYA XWARÊ (SORANÎ) BI TÎPÊN LATÎNÎ

Ewê alfabeya Hawarê bingeh bê qebûlkin. Sistemê latînî yên Mac Carus û Tewfîq Wehbî ku di hin kitêbên Kurdên Iraqê de hatine bikar anîn ji alfaba Hawarê çêtir û pratiktir nînin. Hê yek ji wan di nava Kurdên Iraqê de rûnenîştîye, lê alfabeya Hawarê îro bûye ya *piraniya* gelê kurd. Ji bo nêzîkkirina zaravayan û ber bi yekîtiya alfabê çûyinê, Enstîtu ewê dumilî timî bi alfabeya Hawarê binivîsîne. Ewê nivîsarên latînî yên kurmanciya xwarê jî bi vê alfabê bên çap kirin.

LI SER «1» Û «i», «î» Û «î»

Di salên 1960an de li Tirkîyê hin kitêb û kovar di dewsa i ya Hawarê de, 1 ya tirkî û di şuna î de jî î bikar anîn. Di destpêkê de ev ji ber sedemên teknîkî bû (di çapxanên tirk de peydakirina î dijwar bû) ; paşê di hin hawiran de bû adet.

Ev yek ji me re xelet dixuye.

- Di dema ku Kurdên Sovyetî jî berebere alfabeya Hawarê bikar tînin, hin tîpên vê alfabê guherandin dibe sedemê perçebûneke nû di nav Kurdan de. Di van rojên tunehiya otoriteke merkezî de berpirsiyariya xwenda û ronakbîrên kurd mezin e. Divê ku em tiştên bi zor, cefa û zehmet avakirî, heta ji me tê, têkûztir bikin, lê xweyî derkevin, pêş ve bibin.

- Di warê zanistî de jî ev ne rast e. Tîpa 1 tenê di tirkî de heye û dengê taybetî dide. Ev deng ji dengê i ya kurdî cihê ye ; i ya kurdî wek ya inglîzî (di *this is* de) ye. Gava ku wê wekî 1 ya tirkî binivîsin ew him jî bo

Kurdên Tirkiyê û him ji bo kesên din ên ku bi tirkî dizanin û dixwazin hîni kurdî bin dikare bibe sedemê tevliheviyê.

î ya kurdî wekî ee ya ingilîzî dengêkî dirêj e.

- Di alî pratîk de, li Tirkiyê bikaranîna ı hêsatir e, ji ber ku ev tîp di alfabe ya tirkî de heye. Lêbelê li welatên din, xasme li Awrûpa, makînen ku tê de tîpa ı hene bi destxistin gelek dijwar e. Herwekî îro piraniya mezin a kitêbên kurdî li derveyî Tirkiyê çap dibin, di alî pratîk de bikaranîna î û î yên Hawarê ji ya ı û î çêtir e.

Em ji hemû welatîyên xwe hêvî dikin ku di vî warî de berpirsiyariya xwe ji bir me kin, cih nedin peydabûna dijwarî û tevliheviyan.

PERGALA ALFABÊ

Alfabe ya Hawarê, alfabe yeke latîni ye û di hemû zimanên ku tîpên latîni bikar tînin ev alfabe xwedî pergalekê ye, rêzandina tîpan naguhire. Lê hin nivîskarên kurd, heye ku di bin têsîra elîbêtkî erebî de, x di nava h û î de, ê di nava î û i de, q di nava k û l de datînin, hin v di nava f û g de, x di nava h û î de, q di nava j û k de dinivîsin.

Ev awa hemû ne licih in. Yê ku 2700 sal berê alfabe ya latîni çêkirine, jê re pergalekê ji danîne ; guherandina vê pergale heqê me nîne.

Va ye pergala rastiya alfabe ya me ya latîni : a, b, c, ç, d, e, ê, f, g, h, i, î, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, ş, t, u, û, v, w, x, y, z.

BIRYARÊN DIN ÊN CIVÎNÊ

* Ji bo nêzikkirina zaravayan divê berî her tiştî, dewlemendiyên her zaravayekê qenc bê nasîn. Ji vê bûnê, divê em hemû imkanan seferber bikin ku zûtirin wext gotinên her zarava û devokekî, bê guherandin û bê gotinên van salên dawî çêkirî, bicivînin û ferhengên zaravayan pêk bînin. Ewê ji ber ferhengên devok û zaravayan ferhenga zimanê kurdî derkeve. Enstîtu zimanas û zanayên kurd gazî xebatê dike û ji çapkirina berhevok û ferhengên wan re amade ye.

* Xebata ferhenga kurdî-fransîzî, ku çend sal in dom dike, bilezînin da ku ew rîya çêkirina ferhengên kurdî û zimanên biyanîyên din veke.

* Lîsta ferhengên kurdî yê ku ta îro çap bûne derînin û di kovara Enstîtuyê de çap kin ji bo alîkariya kesên ku li ser zimanê kurdî dixebitin.

* Divê ku Enstîtu kovareke çandîya giştî derîne û tê de li rex bend û lêgerînen zanistî li ser ziman, edebiyat, dîrok û sosyolojî, afirandinên nivîska-

rên kurd jî çap bike. Sala pêşî ewê ev kovar ji salê du hejmar derkeve (7), her hejmar dora 120-160 rûpel be û sê zaravayên kurdî (kurmancî, dumilî, û kurmanciya xwarê) bikar bîne.

Rojekê, ku imkan dest bidin, dikaribin kovareke din, bi reng û wêne derînin ji bo belavkirina xwendin û nivîsandina kurdî di nav karkerên kurd ên Awrûpayê de.

* Zûtirîn wext «Rêzimana kurmancî-sorani» ya Qanatê Kurdo ji rûsî wergerînin û ya Celadet Bedirxan û Roger Lescot jî ji fransîzî wergerînin kurdî û zimanên din (8).

* Di vê navê de ji hemû nivîskarên kurd tika dikin : em heryek di tenga xwe de gotinên nû çê mekin. Bi vî awayî em zaravayên kurdî ji hev dûrtir dixînin, gelemşeyiya nav zimên zêdetir dikin. Gava ku gotinekê di zaravayek de tune be pêşî binêrin ka di zaravayên din de di şûna wê de gotinek heye an na. Ku hebe wê bikar binin, zaravayan nêzî hev bikin. Gava ku gotinek di tu zaravayeke kurdî de nînbe û jê re di zimanê zanistî an edebî de hewcedarî hebe, pêşneyarên xwe ji Enstîtuyê re bişînin ku ew, piştî bi nivîskar û ziman-nasên kurdên din re şewirî, dikaribe wê di kovara xwe de ji hemû xwendayên kurd re pêşneyar bike.

(7) Kovara hêvi ji bo bicihanîna vê erkêl (wezîfê) derdikeve.

(8) Karên wergirandina van her du rêzimanan havîné dest pê kîrine.

Sê dîtin li ser pirsên alfabê

ELIFBÊ YA KURDÎ

Elifbê (1) ew tişt e ku ziman pê tête nivîsîn. Ev rastiyeke berviçav e ku her kes dizane. Lê kêmi û zêdehiya ku ketiye elifbêyên hin gelan ne tiştêkî xuya ye ku her kes bîra bibe, an tê bigehê. Lê kesên ku bi ziman mijûl bûne û xwe di wî warî da westandine di bilêvkirina bêjeyan da ew kêmanî dîtine û nasine.

Çiroka danîna elifbêya kurdî vedigere berî çil salî. Gava rehmetî Celadet Bedirxan xwest elifbêya latîni têxe şûna elifbêya erebî hin kes ji xwendayên kurdan ku digel ziman bendewar bûn civandin serhev û elifbêya ku ji bo zimanê kurdî pêk anîbû raveyî wan kir. Ez jî hingê di nav wan kesan da bûm. Herwekî diviya bû mirovekî jîr û serwest bike, Celadet jî dixwest bizane ka dîtina kesên civî di warê elifbêya pêkhatî da çî ye. Camêrên ku hatibûn civînê çiqas ku xwenda û bi ziman ra bendewar bûn jî, di warê ziman da xebat nekiribûn û pê mijûl ne bû bûn. Hemiyar dixwest ku elifbêye kurdî bête danîn û bi vê yekê dilgeş bûn. Di nava kesên ku di civînê da hatin dîtîn tenê ez û Celadet bi ziman mijûl bû bûn û me herduyan dikarî di vî warî da bipeyive. Piştî em bi ser û ber li

elifbêya pêkhatî hûr bûn, Celadet ji me pirsî û got :

— Ma hûn tiştêkî kêmanî di vê elifbêyê da dibînin ?

Kesekî ji hevalên di civînê da deng nekir. Hînga min gotê :

— Erê ez tê da çar tîpan kêmi dibînim ku di zaravayê kurmançî da hene. Divê em çavên xwe li ser tinebûna wan tîpan negirin. Tinebûna wan di elifbêya me da kêmaniyeke berbiçav e.

Hingê Celadet li min vegerand û got :

— Tîpên kêmi kîjan in ?

Min gotê :

— ç p k t ne, ku zaravaye kurmançî ji van tîpan dagirtî ye.

Hingê rehmetî li min vegerand û got :

— Rast e ev herçar tîp di zaravayê kurmançî da hene. Lê em dikarin ji tîpên nîzikî wan (ç p k t) destkewtî bibin, herwekî me bi tîpên erebî dini-visandin. Va ye hemî elifbêyên Awropî di navbera 29 - 31 tîpan da ne. Eve elifbêya me bûn 33 tîp.

Min lê vegerand :

— Hêja ye em jî wek Awropîyan bi pêşkevin, lê ne bi kêmkirina tîpên elifbê.

Dema min dît camêrên di civînê da giraniyek nedan gotina min, bi serva min zêde kir, got :

— Dibînim vê gotina min di serê we da cih negirt. Lê çi gava komelek zanistî li Kurdistanê pêkbê, ez dê vê kêmaniya di elifbêya kurdî da bidim ser çavên wê komelê.

Di vê navê da çil sal borîn, ne Kurdistan û ne jî komala zanistî ya ku min dixwestî vê kêmaniya di elifbê da raveyê bikim çar bû. Ez jî kal bûm min xwe nîzikî gorê dît, min nexwest çavên xwe li ser vê kêmaniya di elifbê da bigirim, terka Cîhanê û gelê xwe yê bindest bikim û biçim gorê. Par bi navê «Elifbêya tikûz» min elifbêyek ji kesên ku dixwazin bi mezinatî hîni xwendina zimanê xwe bibin danî û da hin biraderên kurd ku bidin çapkirin. Heya şopa heyîna van herçar tîpan wenda nebe.

Tevî ku ez bi hebûna van herçar tîpan di zaravayê kurmançî da bawer im jî heya îro min nexistine nav nivîsanên xwe. Naxwazim ji wan kesan bim ku bi serê xwe tiştan bikim. Çi gava Enstîtû qîma xwe bi van herçar tîpan bine hînga dê bi wan binivîsim.

Li vir tiştekek heye ku hez dikim di dawiya vê bendê da bidim ber çavên Enstîtû û xwendevanên kovara «Hêvî». Ev herçar tîpên ku me çêla wan kirî di elifbêya biraderên me Kurdên Sovyet da jî hene. Lê wan îşaret danîne ser tîpên latînî. Herçî min îşaret danîn ser herçar tîpên ku di zimanê kurdî da hene, bawer im ku kira min rastir e. Ez vê yekê dihêlim ji hilbijartina Enstîtûyê ra, bila herçiya rast dibîne pê bigire. Bijî Enstîtû û lebatên wê yên sergiran.

Osman Sebrî

(1) Camêrên ku di warê elifbêya Kurdî da peyivîne, an nivîsîne wek Awropiyên bi «alfabe» navandine. Tevî rûmetgîrîya min ji zanabûna wan kesan ra, divê em herwekî Kurdan di berê da bi «elifbê» bi nav kirine em jî wekî bilêvkirina Kurdan binavînin, ne wek Awropiyên. An na em durvê xwe yê kurdî hîdî hîdî wenda dikin. Dil dixwaze ku em Kurd di her kir û warî da durvê xwe yê kurdî biparêzin, ne wenda bikin.

CEND GOTIN LI SER ZIMANÊ KURDÎ

Rehmetî mîr Celadet dizanî ku di zimanê kurdî de (kurmancî û zaravayên din) bêtirî 32 deng hene, wek : 2 h, 2 k, 2 l, 2 r, û hin din. Ewî welê didît ku di xwendinê de, peyayên ku di dibistanan de hînî kurdî bibin ewê bikaribin van dengan ji hev derêxin. Ji lewre, ewî nedixwest ku elfabeya kurdî girantir bike. Ez bi xwe, pejnên wî rast dibînim. Lê ez wan nakime Mishefa Reş, ne jî Qoran. Heke, sibe yên kurdî didine xwendin (mamoste) û yên kurdî dixwinin bibînin ku bi vê erebeya ha rêveçûn nabe, ewê bivê, nevê li guhartina wê bigerin.

RAST NIVÎSÎN Û RAST AXAFTIN :

Ev tişt girêdayî salan e : divê Kurd di dibistan û zanîngehan de bi zimanê xwe bixwînin û binivîsin, li her derên welatê xwe, bi serbestî bi zimanê xwe baxêvin û bi serbestî herin û werin, kitêb, rojname, akademî, deng û wêneguhêzên wan hebin.

Heya ev tişt çêbibin, divê em nihûda, bi her awayî *guh bidin* kurmanciya HAWARÊ (ez niha xwe têkîlî Zazan û Soran nakim).

Di koma HAWARÊ de, nivîsandinên Celadet, Kamuran, Osman Sabrî, Qedrican û hin din hene. Divê ku ev bikevin destên kesên ku dixwazin hînî kurmanciya «*edebî*» bibin.

Bi navê Nûredîn Usif, ên min jî çend nivîsandinên min hene ku kurmanciya wan ne xirab e. Divê ku Institut Kurde van nivîsandinên ha bigehîne hev û wek kitêbokan wan belav

bike.

Yek kirina zaravayên kurdî ne tişteki hêsan e. Lê, di gel vê yekê, divê ku ciyên wek Institut, qet nebe, tevî kurmancî soranî jî bidine xwendin. Dibêm «qet nebe», bra zazayên me nexeyidin ...

DERXISTINA KOVAREKE KURDÎ

Navê wê «Dengê Xanî»* be ne xirab e. Bi vî awayî xelk wê çêtir Xanî kî bû, çî digot û çî dixwest binasin, û bi ser de jî Mem û Zîna wî bixwînin. *Têxistiyên Kovarê* : Divê tê de ev tişt hebin : Rêziman (grammaire), dîrok, çîrok, helbest, tiştine wergerandî, zanistî (sciences), felsefe, lê bê fanatîzm ; bikin ku pesndayîna ramanekê de, yek bikaribe rexneyîn xwe bide : *Bi korane*, dev ji pesnedayîna ramansaziyan (ideoloji) û rejîmên siyasî berdin.

Li Ewropa gelek kovarên kurdî derdikevin. Hin jî wan demekê dijîn û piştê dimirin. Jiyandîna kovarekê ne hêsan e. Li welatekî wek Swîsre (ISVICRE), kovarên ku bi frensizî derdikevin tevde girêdayî kovarên Swîsreya elmanî ne. Bi serê xwe nikarin bijîn. Da ku Kovareke Kurdî li Ewropa bikaribe bijî, divê hin hebin ku piştê wê bigirin û bi ser de jî divê kiryarên wê (abone) pir bin. Peyda kirina wan çawa dibe, êdî hun jî min çêtir dizanin.

Kovar, her sê meh carekê derkeve baş e.

Dr. Nûredîn Zaza

(* Jî bo navê kovarê gelek pêşneyarên din jî hatin. Va ne çend ji van navan: Awat, Asoyên nû, Çar Çira, Rêgah, Roj, Rêç, Zaxros, Zanyarî, Niştiman, Pîrsiyar.

ÇEND GILÎ Û GAZIND JI BONA ZIMANÊ KURDÎ !

Mirov dikare bêje : Toreya Kurdî ya nivîsandî ji sed sala dehan dest pê dike. Heye ku ji berî vê dîrokê be jî, lê mixabin tiştêkî wilo hêja di destê me de nîn e, ku em bêjin : Toreya Kurdî ji vê diroka ku me li jor gotiye kevintir e. Kevneşopên torenivîsên me yê hezar salên borî jî ewqas ne pir û zehf in. Bê guman gelek tiştên hêja ji nivîsarên wan torenivîsan wînda bûne û xelkê Kurd tu guhdarî û giringiya mezînedane wan kevneşopên giranbiha, ku wan ji windabûnê biparêzin. Ûştên serekî ji vê yekê re, li gora bir û baweriya xwe ez di van bendên jêrî de dibînim :

1 - Zimanê ola me ne bi kurdî bûye. Di derbara ku em ola musulmaniye bi zimanê zikmakî binivîsin û bixwînin gelek sînor û kêlik jê re hatine danîn, ta vê yekê bi gunçekî mezî jî dihejmêrin.

2 - Tu dewletên me Kurdan li ser tevahiya axa Kurdistanê pêk nehatine. Ger hinek îmaret pêk hatine jî, wan îmaretan serekî dirêj li berxwe nedane. Dewletên zorker zû bi zû rê li pêş wan girtine, ku ew nebin bîngehê dewleteke kurdî mezî.

3 - Parvebûna Kurdistanê di navbera Împaratorî û dewletên Rohilata Navîn de, çî di diroka kevin de an nuh de. Vê yekê hêştîye ku em tim bibin hindikahiyeke millî di hundurên wan Împaratorî û dewletan de, ku tu kiyan û biha ji zimanê me re tunebe.

Bi bandûriya van bendên jorî kesên me yê zîrek xizmeta zimanên biyanî kirine, ew bi xwe jî hukumdare me bûne, wek Tirk, Ereb û Farisan.

Di dawîya sed sala nozdehan de tevgera kurdîtiyê ji bona sazîkirina welatêkî serbixwe hinekî seriyê xwe hildabû. Ji ber gelek ûştên civakî, siyasî û navnetewî, ew merem û mebesta han bi ser neket. Em dikarin bêjin : wan rêyeke nûjen ji neviyên xwe re vekirin, ku ew bi guh zimanê xwe din, wî binivîsin û bixwînin. Tiştê ku wan bavpîran ji me re kirine û hiştine, rojname û kovarên kurdî derxistine, kevneşopên me bi qasî ku ji wan hatîye civandine û nivîsandine. Em dikarin bêjin : wê tevgera siyasî bi xwe re vejandineke toreyî an wêjeyî jî hanî. Xelkê Kurd bêtir guh da zimanê xwe û lê fikirin. Gelek şopên hêja di derbara rêzîman, helbest ji me re hiştine, yeka hîn hêjatir wan kesan zimanê kurdî derbasî qonaxa nivîsandina têkîst an metinan kirin û bîngehê vê yeka giring ji me re danîn. Kurmanciya jêr û jorî bi taybetî ya pêşîn gelekî bi pêşket. Lê mixabin her du zarava bi du alfabeyên cuda (erebî û latînî) hatin nivîsandin, ta bi niha jî hîn ev yeka han berdewam e, tu xizmet hîn ji bona yekbûna alfabeyekê û zimanekî netewî nehatiye kirin. Helbet ûşt û sedemên vê gelek in. Li gor nêrîna pisporên zimanê kurdî alfabeya latînî gelekî bi kêrî zimanê kurdî têye û ziman dikare pê gelek gavên fireh baveje. Wek nimûne, ji heft saliyê ez tîpên erebî dinasim, lê hîn ta bi niha jî, ez nikarim bi serbestî ne zimanê kurdî û ne ji yê erebî pê bixwînim.

Îro zimanekî lêtretûrî ku li hemî Kurdistanê hukum dike nîne. Her

devereke Kurdistanê bi devok û zaravayên xwe yên deverên dinivîsin. Ji xwe nivîsandin û xwendin bi kurdî ji bilî Kurdistanê Iraqê qedexe ye û gunehkariyeke mezin e, divê mirov ji berdêlê ve bête kuştin û di zîndanên de salan bikişîne, ta li Kurdistanê Iraqê jî di warekî gelekî teng de zimanê kurdî têye bi kar anîn.

Mixabin ewqas zanîna min li ser kurmançiya jêrîn nîn e, lê ez dixwazim çend rêzan li ser kurmançiya jorîn binivîsim. Ta bi niha kurmançiya jorîn bi van awayên jêrîn têye nivîsandin :

1 - Devokê devera Bahdînan bi (tîpên erebî). Ew gelekî paqij û baş e, lê ew nabe zimanê giştî yê zaravayê kurmançiya jorîn, ji ber ku ew devokê devereke piçûk e.

2 - Awayê nivîsandina Kurdên Soviyêt. Ew gelekî bi devokekî deverên û teng têye nivîsandin, ne rêziman û bingeh jê re heye. Ew ji zû de bi devokê xwe dixwînin, lê mixabin ew li ser bingehê şaş e û ne rast e. Helbet ew jî bi alfabeya Rûsî dinivîsin.

3 - Awayê nivîsandina kovara Hawarê bi berpîrsiyara rehmetî Celadet Bedirxan. Ew gelekî paqij û

hêja ye, ji ber ku xwediyên ku bi vî awayî nivîsandin gelekî li ser giramîtîk û pêşketina zimên rawestiyane ka çî awa dikare bibe awayê kurmançiya jorîn. Ji bingehê rast û xurt de dest pê kirine.

4 - Li dawî divê ez van kesên ku li Ewrûpa rojname û kovaran derdixînin hinekî wan bêşînim. Lavayîya min ji wan ew e, ku hinekî gava ew dinivîsin bi kurdî bifikirin û paşê binivîsin. Bi awayê ku ew dinivîsin hemî avahiyên zimên hildiweşînin. Mirov di nav nivîsarên wan de mat dimîne ku ew bi çî zaravayî û devokê ne !

Lê xuya ye, kolîdaran gelekî mêjiyê me şuştîye. Nema em dikarin bi kurdî bifikirin û binivîsin. Ji bona xatirê vê yekê jî, em gelek gotin û termînolojiyên çêkirî, ku ne bingeh û binyat jê re di zimanê kurdî hene, di nivîsarên xwe de bi kar tînin. Bi vê yekê jî tîhna me naşkê, em destên xwe dirêjî alfabeya ku ev bêtirî pêncî salî ye, Kurd pê dinivîsin û dixwînin, bi wê jî dilîzin. Bi vê kirê em bingehê alfabeyê û yekbûna wê di Kurdistanê de hildiweşînin û tar û mar dikin.

Reşîd Simo

ALÛKARÎ JI BO FERHENG A KURDÎ - FRANSIZÎ

Enstîtu ferhengeke kurdî - fransizî çêdike. Ev xebat karên ku Kamuran A. Bedîrxan di sî salên dawînen jiyana xwe de pêk anî bû didomîne û temam dike. Ta niha qasî 55000 gotin hatine berhev kirin û wergerandina fransiziya gotinên ku bi tîpên A, B, C, Ç dest pê dikin qediyaye, tîpa D jî di ber qedandinê de ye.

Ev ferheng ewê mezintirîn û firehtirîn ferhenga zimanê kurdî be û dixwaze, qet ne be, piraniya mezina dewlemendiyên zimanê me diyar bike. Piştî çapa wê ya fransizî, ewê çapên bi zimanên din (tirkî, almanî, inglizî, erebî, farisî) bên amade kirin.

Ziman malê hemû kurdan e. Wekî derya ye, kûr û fireh e. Çi şivan, çi gavan, çi koçer, çi cotkar, çi dengbêj, çi nivîskar, her welatîkî me vekî unasiyan di nav vê deryayê de mezin bûye û jê parekê stendiye. Enstîtu di xebata xwe de hewcê zanîn û alîkariya hemû welatîyên me yên bixîret e. Em dixwazin ku kevîrê her Kurdekî dilsoz di vê avahiya giştî de hebe. Kerem kin, navên giya û daran, en hêşinatî û meywan, ên rawir û teyran, en haletên kar an gotinên ku hun bawer dikin nadir û kêmdîtî ne ji me re bişînin. Ku dikaribin her gotinekê piçek izah kin an wergerandina wê bi zimanê ku hun pê çêtir dizanin li kêleka wê deynin baştir dibe. Heçî navê giya û daran, heta dikaribin diyar bikin bejna wan çend bilind e, li ku hêşîn dibin (di erdên avî an bejî de, li devên çeman an li çolan), berên wan çawan in, çi reng in, çiqas gir in, tén xwarin an na, tama wan çawa ye ? Ku dikaribin pelek ji darê an jî berê wê, an wêne (resm) yê giya an teyr bişînin hê jî çêtir dibe. Tikaya dawîn : ji bîr me kin, di nameya xwe de bêjin hun ji kîjan bajar an navçeya Kurdistanê ne.

Ji niha ve, spasên germîn ji bo alîkariya we

* * * *

Nameyan li ser navnîşana jêrîn bişînin : Ferhenga Kurdî, Institut Kurde de Paris, 106, rue La Fayette, 75010 PARIS, FRANCE.

Rastnivîsîna Kurdî

RASTNIVÎSÎNA KURDÎ

Zmanê me î nivîsanî, bi tipên erebî ji Eliyê Herîrî, bi tipên latîni ji Celadet Bedirxan dest pê dike. Rastnivîsîna bi tipên erebî bi çî awayî bû, bi çî awayî nebû baş pê nizanîm, lê serpêhatiya rastnivîsîna bi tipên latîni ji destpêkê ta îro gelek tevlihev û bi gelemşê ye.

Di warê rastnivîsîna bi tipên latîni de, ji destpêkê ta îro, sê awa an sê rêgeh berpêşî xwendevanên kurd bûne. Gelo meriv dikare ji van rêgehan re bêje «ekol-école» an na. Ev sê rêgeh an ev sê ekol; ne bi xetên mutlaq, lê bi nêzikayî ev in:

a - Ekola Hawarê

b - Ekola Kurdên Sovyetî

c - Ekola bêla (ne ji alikî)

Ekola Hawarê bi qasî jiyana kovara Hawarê hevahengiya xwe kudand, di pey mirina Mîr Celadet Bedirxan de; Mîr Kamuran Bedirxan rêgeheke cihê, Osman Sebrî û Nûredîn Zaza rêgeheke cihê dan ber xwe. Di vê ekolê de cihêti li ser nivîsandina daçeka neyînî bi lêkera laperandî ve nivîsandin û nenivîsandin e.

Ekola Kurdên Sovyetê di nav xwe de gihîştîye yekîtiyê. Bi destê Prof. Qanatê Kurdo gramera kumancî hatiye bihevexistin. Bersîva hewcedariyên kumanciya dorhêla Qers û Agirî dide, lê, ji bo tevahiya kumanciya jorîn ji bersiv dayinê dûr e.

Ekola bêla, di eslê xwe de ne ekol e. Ji vê tofê (grûb) rastnivîsîn û terminolojiya du kesî çî bigre hevûdu nagrin.

Di xwendin û nivîsandina zmanekî de, yekîti û wekheviya rastnivîsînê, serê hemî tiştî ye, kilita qeffa xwendin û nivîsandinê ye.

Di warê Kurmanciya jorîn de, xwenda û nivîskar, di nisbeta miletên dinê de hiç tu ne ne, di nisbeta gengaziyên (îmkanên) miletê me de çendek in. Bê şik ev kesên ku bi nivîskarî tî nas kirin û rîya nivîskariyê dane ber xwe, bi ceweta gurr kirin û geş kirina agirê tevgera rizgariya welêt, warê çandeyî ji xwe re bijartine. Di vê rêgehê de bûne sparteka moralî bo têkoşerên rizgariyxwazên Kurdistanê. Lê dîsa ji di navbera giştan de tunebûna yekîti û wekheviya rastnivîsînê kil û kêmasikî ye.

Çerçewa rastnivîsînê gelek fere ye. Yek bi yek li serê rawestan, ji ber çerçewa vê nivîsarê ne gengaz e. Mebesta vê nivîsarê rawestana li ser teşeyên neyînî (forme négative) ne.

Belê di ekola Hawarê de neyînî çawa hatiye nivîsandin. Daçekên neyînî (me, ne, na, ni) bi lêkerê ve divê bê nivîsandin, an cihê? Pirs ev e, û lêhûrbûna me ji li vê ye.

Bi awayê Mir Celadet Bedirxan (1)

A) Lapêrina* lêkera nederbaswer (verbe intransitif)

(Demên tofa yekemîn)

1 . Boriya borî (prétérit)	Ez ketim	Ez ne ketim
2 . Boriya dûdar (prétérit narratif)	Ez ketime	Ez ne ketime
3 . Boriya berdest (imparfait)	Ez diketim	Ez ne diketim
4 . Boriya berdesta domdar (imparfait duratif)	Ez diketime	Ez ne diketime
5 . Berdesta bilanî (imparfait du subjonctif)	Bila ez biketama	Bila ez neketama
6 . Hekîni (Teşeya 1a)	Ezê biketama	Ezê neketama

B) Demên hevedudanî (temps composés)

Demên pêşkerî (temps de l'indicatif)

1 . Boriya çirokî (plus-que-parfait)	Ez keti bûm	ez ne keti bûm
2 . Boriya nêze-çirokî (plus-que parfait approximatif)	Ez diketî bûm	Ez ne diketî bûm
3 . Wêbêya berdest (futur antérieur)	Ezê keti bim	-----

Demên bilanî

4 . Boriya bilanî (subjonctif passé)	Ez keti bim	Ez ne keti bim
5 . Boriya çirokiya bilanî (plus-que-parfait du subjonctif)	Bila ez keti biwama	Bila ez ne keti biwama
6 . Hekîni (Teşeya 2a)	Ezê keti biwama	-----

C) Fermanî (impératif)

1 . Fermanî	Bikeve Bila bikeve	Mekeve Bila mekeve
2 . Nihoya pêşkerî (présent de l'indicatif)	Ez dikevîm	Ez nakevîm
3 . Nihoya domdar (présent duratif)	Ez dikevîme	Ez nakevîme
4 . Wêbê (futur)	Ezê bikevîm	neyînî tu ne ye an ez nakevîm
5 . Nihoya bilanî (présent du subjonctif)	Bila bikevîm	Bila nekevîm

* Pirsên rêzimanî hé di kurdî de baş bicîh nebûne. Yê nê bendê jî ber kitêba Prof. Kamûran Bedirxan «Langue Kurde» hatina girtin û em wan tevî wergerandina wan a fransîzî didin. Lapêrin (bilapêre !) a lêkerê bi mana kifandina, bikar anîna fi'le ye. Gotîna borî jî borandîne te û dema borî nîgan dide. Kurdên Iraqê jê re rabirdû û jî wêbê re dahatû dibêjin. Teşeya jê e, «forme» e.

Şandek I

ANÏN
ÊXISTIN

bîne
bêxe

me bîne
me êxe

Bi kurtî :

Di tofa (grûba) A de ; 1, 2, 3, 4, cihê 5, 6 bi lêkerê ve,
di tofa B de gişt cihê,
di tofa C de gişt bi lêkerê ve hatine nivîsandin. Di raweyên fermanî yê lêkera anîn
û êxistin de daçeka neyînî dîsa cihê hatine nivîsandin.

Mîr Kamuran Bedîrxan daçeka neyîniyê di Hawarê de mîna Mîr Celadet, lê, piştî
Hawarê bi temamî bi usûla imla fransîzî, ji lêkerê cihê dinivîsîne. (2)

Ji ekola Hawarê Osman Sebrî (3) û Dr. Nûredîn Zaza (4) daçeka neyîniyê her bi
lêkerê ve dinivîsinin.

Ev daçeka neyîniyê cihê an bi lêkerê ve nivîsandin, di ekola Hawarê de çima rûne-
nişt ? Çima hevûdu baş pê serwext nekirin. Bê şik Mîr Celadet zana bû, lê belê sedemên
van téveliyan çi bûn ? Awayê Osman Sebrî û Dr. Nûredîn Zaza pratîktir e, lê, Mîr
Kamuran çima bi temamî bi eksa vana çû. Belkî bersiv heye, lê, ez rast lê nehatime.

Ez di mantiqa awayê Mîr Celadet de têngihîştim. Her wekî :

Tofa A ; 1, 2, 3, 4, çima cihê ne, di 5 û 6 de çima bi lêkerê ve ne ?

Ku mantiq ev be, «daçeka neyînî «bi» hiltîne», wê gavê meriv dikare bêje ku : tève-
liya «di» û «bi» di aliyê fonksiyonê de ji hev çî heye ? Di A / 1, 2 ; B / 1, 4, 5 de bi lêke-
rê ve, ne «di» û ne ji «bi» hene, lê çima daçeka neyîniyê di vana de ji cihê ye ?

Tofa B ; teşeyên neyînî yê 3 û 6 nayên nişan dan. Bi dîtina min bo 3, «ezê ne
keti bim, ezê ne çû bim», bo 6, «ezê ne keti biwama, ezê ne çû biwama/ezê ne çû bûma»
di zimanê axaftinî de tê bi kar anîn.

Dîsa bi dîtina min neyîniya «ANÏN» ê meîne an meyne
ya «ÊXISTIN» ê mexe an mexê ye.

Mîr Celadet jî, Mîr Kamuran jî dibêjin ku neyîniya wêbêyê (futur-ê) tu ne ye, an
neyîniya nihoya pêşkerî (présent de l'indicatif) ya wêbêyê ye jî.

Gelo bera tu ne ye ? Ez ketim şikê. Çend pirs û bersivên teşeya wêbêyê hatin bîra
min. Ka em bi hev re lê binihêrin :

- Tê herî Diyarbekirê ?
- Na, ezê neçim.
- Tê rojiya xwe bixwî ?
- Na, ezê nexwim, lê Ahmed wê bixwe.
- Tê mêr ki ?
- Na, ezê mêr nekim.
- Tê malê bifroşî ?
- Na, ezê malê nefroşim.

Bi vê teşeyê awayê axaftinê heye û gelemper e jî.

Rast e, bersiva bi neyînî bo teşeya wêbêyê bi ya nihoyî jî heye. Lê maneyeke dinê
dide :

- a) Bi neyîniya wêbêyê
- Tê herî Diyarbekirê ?

- Na, ezê neçim (nerim).

b) Bi neyîniya nihoyî

- Tê herî Diyarbekirê ?

- Na, ez naçim (narim)

Di bersîva «a» yê de ; hezîr û ihtîmal heye. Lê di bersîva «b» yê de biryardayîneke heye. Kirin û nekirin gihîştîye biryareke dawînî.

Herwekî tê dîtîn di barêya rastnivîsîna teşeya neyîni yên lêkeran de, ji ekola Hawarê sê şax derketine û her sê şax jî awakî dîtir pêk anîne.

Di vê nivîsarê de min awayê Osman Sebrî û Dr. Nûredîn Zaza pêk anî, lewra min ew pratîktir dît.

Belê pîrsa li ber me ev e, yekîtiya rastnivîsîna kurdî bi alfabeya latînî wê çawa pêk bê ?

Malzemeyên berdest. Ekola Hawarê sê rê derkiriye- Ji vana kîjan :

- di aliyê ilmî de rastir e ?

- di nivîsandinê de pratîktir e ?

û çima ?

Divê bersîvên vana bînin dayîn ku meriv bikaribe bigihîje sentezeke bijûndar (sihhî).

Ji vê nivîsarê mebesta min, di rastnivîsînê de gelşeke piçûk berpêş kirin û di dawiyê de, di navbera zmanzanan de, vekirina vê mînaqêşeyê ye.

R. BARNAS

(1) Emir Djeladet Bedir Khan et Roger Lescot, Grammaire Kurde (Dialecte kurmandji), Librairie d'Amérique et d'Orient, Adrien MAISONNEUVE, 11, rue Saint-Sulpice, Paris 6e. 1970.

(2) Kamuran Bedir Khan, Langue Kurde, Tome I et II, Eléments de Grammaire extraits des cours donnés à l'École Nationale des Langues Orientales Vivantes, Paris 1953.

(3) Osman Sebrî, Ziman di Jîna Miletan de, Hêviya Welêt (Berhevok) 1976, rûpel 22-24.

(4) Dr. N. Zaza, Şexê Mêşa, Hêviya Welêt (Berhevok) 1976, rûpel 62-64.

Belge

DESTNIVÍSAREKE NAZIM HIKMET LI SER KURDAN

Nazım Hikmet mezintirîn helbestvanê tirkê sedsala XX a tê nasîn. Helbestên wî ta îro, di bêtirî çil zimanên cihanê de çap bûne.

Nazım li ser evîne, li ser dostaniyê, li ser hesreta welêt, li ser azadiyê û gelek jî li ser şoreşê û rizgariya mirovan nivîsiye. Wî ne tenê xwezî û şerên gelê xwe, wisa jî yên Asya navîn, Awrûpa, Afrîka, yê Hindistan, Çîn, Kuba, Endonezya, hwd ... stiriye. Heta li ser azadîxwazên Tanganika jî helbestan gotiye, lê di nivîsarên wî yên çapkirî de li ser cîranên wî yên kurd, ên ku di salên 1920-1930 li Tirkîyê, dû re li Iran û Iraqê jî bo azadiya xwe şer dikirin, tiştek ne nivîsiye. Rejîma tirk a ku wî 17 sal di zindanan de hişt, mecbûrê sirgûnê kir, bi milyonan Kurdan jî di bin nîrê zordestiyê de diperçiqand, bi sed hezaran di wan qir kir, lê ji azadîxwazên tirk kes, bi eşkere, piştîvaniya gelê kurd ne kir, deng dernexist. Tu kes, heta Nazım jî.

Destnivîsara ku em di kovara xwe de çap dikin, ditinên helbestvanê navdar li ser Kurdan diyar dike û loma ji me re girîng xuya kir. Ew li ser heşt pelikên 13,5x21 sm hatiye nivîsîn û di nav arşivên Mîr Kamuran Bedîrxan de, ku niha li Enstîtuyê ne, derketiye. Li ser pelikan tu tarîx ne hatiye danîn, lê ew di nav dosyake mezin a belgên din de bûn û li ser dosyê bi xwe, û li ser piraniya belgên wê, tarîxa 1961 hatiye nivîsîn. Ihtimaleke mezin e ku ev destnivîsar jî di sala 1961 de hatibe nivîsîn û parçeyek ji nama Nazım Hikmet ji K. Bedîrxan re be.

Mîrê rehmetî çend caran ji min re gotibû ku wî Nazım hê ji Stenbolê nas dikir û malbatên wan nasikên hev bûn, ku heta mirina Nazım (3-6-1963) wan jî hev re name dinivîsîn. Di salên 1950-1960 de, Mîr serokê Mijûlgeha Kurdî ya Parisê û wisa jî mamosteyê zimanê kurdî li Zanîngeha Parisê bû.

Kendal

Kökleri yüzyılların derinliklerine dalan ve tarihîyle, Kültürüyle Kürt milletinin önemli bir söğünlüğü Anadolu'nun bir parçasında yaşar. Anadolu'nun diğer parçalarında yaşayan Türk milletini Kürt milleti Kardeşi sayar. Her iki millet, bütün imparatorluklar gibi; halkların zindanı olan Osmanlı imparatorluğunda, Türk ve Kürt derebeylerinin, Osmanlı imparatorluk idaresinin ağır zincirlerine vurulmuşlardır. Osmanlı imparatorluğuna yıkıldıktan sonra ise her iki millet emperyalime karşı tek

bir cephe kurup çıkmışlardır. Anadolu milli Kurtuluş hareketi yalnız Türkler için değil Kürtler için de tarihlerinin en şerefli sayfalarından biridir. Odörüs yıllarının, sonradan Türk idarecilerince yasak edilen en unutulmaz türkülerinden biri: "Vurun Kürt uşağı namus günüdür!" diye başlar.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulupundan sonra, Türk idarecileri ve egemen sınıfları, Kürt halkının tanıdığı vadettikleri millet

Piraniyeke girîng a neteweyê kurd, ê xwedî dîrok û çandekê ku qirnên wan digihên kurahiyên sedsalan , di parçekê Anadoluyê de diji. Neteweyê kurd, neteweyê tirkê ku di parçeyên dinên Anadoluyê de diji (ji xwe re) * bra dihesibîne. Her du netewe, di împaratoriya Osmanî de, ku wekî hemû împaratoriyan zîndana gelan bû, li zîncîrên giranên derebegên Tirk û Kurd û yê îdara împaratoriya Osmanî hatine xistin. Piştî hilweşandina împaratoriya Osmanî jî her du netewe yek cepheyek danîne, li dijî emperyalîzmê şer kirine. Tevgera rizgariya neteweyî ya Anadoluyê ne tenê ji bo Tirkan, lê ji bo Kurdan jî yek bi şereftirîn rûpelê dîroka wan e. Yek ji stranên ku qet nayê ji bîr kirin ên wan salên şer wisa dest pê dikir : « *Vurun kürtt uşığı namus günüdür* » (lêdin lawê kurd, roja namûsê ye), paşê karbidestên tirk wê qedexa kirin.

* *Gotinên di nav heyvokê (parantêzê de) di eslê nivîsarê de nîn in, ji bo edîlandina wergerandinê hatine danîn.*

Ve insan haklarını tanımadı, halkı
isi Kürt milletin millet olarak var-
lığına ~~ve~~ bile inkara kadar götürdü.
Bu devir, Türk idarecilerinin ve
egemen sınıflarının emperyalizim-
le uzlaşmaya başlaması devridir.
Bu inkarla bu uzlaşmanın
aynı ~~devirde~~ devirde baş gös-
termesi sadece bir rastlama
değildir. Bugün Türkiye Cumhuri-
yetini orta ve yukarı doğuda emper-
yalizmin kalelerinden biri haline geti-

ren Türk politikacıları Kürt milleti⁴
nin milli varlığına inkar da imar
ediyor ve Türkiye Cumhuriyeti sınırla-
ları içinde öteki azınlıklara tanıdı-
ğı hakları bile Kürt milletine tanı-
mıyor.

Türk ve Kürt halklarının Türkiye
Cumhuriyetinin sınırları içinde
dış ve iç politikada aynı emellere
hasret sekmeleri bugünkü Türk
idarecilerini koalektüyor. Her iki
millet ~~ve~~ kardeş milli kültürlerini,
milli ekonomilerini geliştirmek,

Piştî damezrandina Komara Tirkîyê, karbidest û hawirên serdestên Tirk mafên neteweyî û mirovîyên ku ji gelê kurd re wad kiribûn nenasîn. Biserde, ewan pîrsê heta înkarkirina hebûna neteweyê kurd wekî neteweyek jî (pêşve) birin. Ev dem, dema ku karbidest û sinifên serdestên tirk dest bi emperyalîzmê re lihevkinê dikin e. Tesadîf nîne ku înkâr û lihevkin di eynî demê de diyar dibin. Îro siyasetharên Tirkên ku Komara Tirkîyê xistine rewşa yek ji kelên emperyalîzmê di Rojhelata Navin û Nêzîk de di înkara hebûna neteweyîya Neteweyê Kurd de îsrar dikin û mafên ku dinav tixûbên Komara Tirkîyê de ji hindikahiyên din re dînasin ji ji neteweyê Kurd re nas nakin.

topruğa, tüm araçlarına, hürriyeti⁽⁵⁾
demokratik haklara kavuşmak istiyen. Türk ve Kürt halkları Türkiye Cumhuriyeti'nin tarafsız bir dış politika gütmelerini, emperyalizmin üssü olmaktan kurtulmasını özğüyor. Gerçek Türk yurtseverleri Kürt kardeşlerinin Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde milli haklarına kavuşmak için yaptığı kavgaya can ve gönülden nasıl destekliyorsa,

Gerçek Kürt yurtseverleri de Türk halkının demokrasi ve milli bağışsızlık için yaptığı kavgaya öfke destekliyor

Anadoluda yaşayan Türklerle Kürtlerin arasına nifak sokmak isteyen^{*} gerici, sömürücü, karanlık kuvvetler, emperyalisimle el ele vererek halklarımızı daha kolayca ezme istiyorlar. Kürt ve Türk halklarının bahtiyarlığı, insanca

Gelên Tirk û Kurd, di nav tixûbên Komara Tirkiyê de, di siyaseta derve û hindur de hesreta eynî mereman dikişînin û ev yek karbidestên Tirkên îro ditirsîne. Her du netewe dixwazin çandên xwe yên neteweyîyên bra, aboriyên xwe yên neteweyî bigeşînin, bigihên erdê, haletên erdçinîyê (ziraetê), azadî û mafên xwe yên demokratîk. Gelên Tirk û Kurd bêrî dikin ku Komara Tirkiyê siyaseteke derveya bêalî bimeşîne, ji binketiya emperyalîzmê bifilîte. Çawa welatparêzên Tirkên rastî piştîvaniya şerê ku brayên wan ên Kurd dikin ji bo gihandina mafên xwe yên neteweyî di nav tixûbên Komara Tirkiyê de, welatparêzên Kurdên rastî ji piştî şerê gelê Tirk ji bo demokrasiyê û serxwebûna neteweyî digirin.

Yasamaya varmak için derebeylerine,
Kara kuvvetlere şehir ve köy aya-
larına, gericilere, rakıplara, millet-
lerin varlıklarına ve millî hak-
larına inkâr edenlere, halklara
bir birine düşmüştür sertlerinden
rahatça geçinene, emperyalis-
min usaklarına karşı yürüttü-
kları yeni millî kurtuluş sava-
şının zaferi kürt ve Türk halk-
ların el bîliğine kazanılır.

ancak böyle bir el bîliğine
kardeşleri millet hürriyete,
millî ve insan haklarına
kavuşabilir

Nazım Hikmet

Hêzên paşverû, kedxur û tarîyên ku dixwazin berberî têxin navbera Tirk û Kurd ên ku li Anadoluyê dijîn, dixwazin destên xwe bidin yên emperyalîzmê, gelên me hêsanîtir biperçiqînin. Serketina şerê rizgariya neteweyîyê nû ku gelên Kurd û Tirk ji bo bextewariyê û jiyaneke mirovî li dijî derebegan, hêzên reş, axayên bajar û gundan, paşverûyan, nijadperestan, înkarkiroxên hebûn û mafên neteweyîyên neteweyan, (li dijî) yên ku gelan berî hev didin, li ser pişt wan bi hêsanî ebûra xwe dikin, (li dijî) xulamên emperyalîzmê dimeşînin, bi tevkariya gelên Kurd û Tirk bi serkeve.

Tenê bi tevkariyeke wilo her du neteweyên bra ewê dikaribin bigihên azadiyê û mafên xwe yên neteweyî û mirovî.

Nazım Hikmet

KITÊBXANA ENSTÎTUYÊ

Kitêbxana Enstîtuyê dixwaze bibe hîmê Kitêbxana Neteweyîya Kurdistanê. Tê de niha bi 25 zimanan qasî 2400 cild kitêb hene. Hin ji van kitêban gelek kevn in, di sedsalên 18 û 19 de çap bûne. Hin destnivîs jî hene.

Ji kovarên kevn, civanbendên (kolleksiyonên) Hawar, Ronahî, Roja Nû, Stêr û Kurdistan (Iran) temam bûne, ên kovarên din tén berhev kirin.

Di vê navê de Enstîtu, belgeyên arşîvên dîplomatîk, film, wêne û diapozîtîf, kaset û sêlikên kurdî jî dicivîne. Ta îro dora 1800 diapozîtîf, 20 film û qasî 75 saet mûsîqîya kurdî hatine civandin.

Bê gûman, ev hê destpêk e ; karê şeş mehan e. Divê ku em afirandinên li ser ziman, dîrok û çanda xwe bêwestîyan berhev kin, dîroka gelê xwe, dewlemendiyên çanda xwe diyar kin, binasin û bi dinyayê bidin nasîn. Civandina arşîvên me yên neteweyî, dewlemendkirina kitêbxana me ya neteweyî karê her welatparêzî kurd, her Kurdekî bixîret e.

Li kitêb, kovar, film, wêne, kaset û belgeyên li ser Kurdan bigerin ; we bi çî zimanî çî peyda kir ji kitêbxana Enstîtuyê re bişînin. Çavên xwe li dengbêj û çîrokbêjan, xasme li yên pîr, bigerin. Stran û çîrokên wan bigrin kasetan û ji me re verêkin. Bila, bi mirina wan, keriyek ji folklorê gelê me wînda me be, ji bîran neçe.

PARASTINA ÇANDA KURDÎ, KARÊ ME HEMÛYAN E.

Çîrok

BARKÊŞÊN PIÇÛK

Ferzend bi lez perçak nan ji testê derxist, derket û bazda. Deh deqîqe mabû, ku trêna bihata. Ger ku ew negihaşt ser trêne, wê rojê tu tişt bi dest nediket. Gava ku gihast ber pîrê dengê zûrina trêne hat. Ferzend zû zû daqûl bû, solên xwe ji pê kir, xiste destên xwe û hîn xurtir bazda. Gava ku ji pîrê derbas bû, di xwêdanê de mabû. Lê nesekîni, tenê bi piyê qutikê xwe xwêdana ser çavê xwe paqij kir û reva xwe domand.

Gava ku trêna gihîste istasyonê hîn ew negihîstibû ber çayxana Beko. Çayxana Beko, bi sê-çar sed metreyî dûrî istasyona trêne bû. Ferzend hîn bêtir gavên xwe ramendan. Êdî gihast ser şiva trêne û xwe di ser şivê de avêt aliyê din. Gava xwe hol kir lingê wî ê rastê bi hesin ve aliqî û kete xwarê. Solên wî ji destên wî pekiyan. Hema zû rabû ser xwe, rahişt solên xwe û xwest dîsan bazde. Lê mixabin, nikarîbû bazda. Gîzoka wî a rastê bi derbekê re werimî bû weke hêkekê. Lê xwe da ser lingê çepê û bi lez kuliya. Gava ku gihast ber trêne, rêwî hemû peya bûbûn û her du-sê zarok li ber çente û kîsên hinekan sekinî bûn.

Ferzend nihêrî, ku peyak du çentên mezin li ber e û cigara xwe dikşîne. Hema zû zû ber bi wî çû û jê pirsî :

- Apo, barkêş ji te re lazim e ?

Mêrik bi milê wî girt, dehf da û got:

- Yaho em ji derdên we mirin ! Kîjan tê û dibêje, « Apo barkêş ji te re lazim e ? » Ma ka kî ji we kane rahêje van çentan lawo ? Her yek zêdeyî çil kilowan e !

Ferzend dîsan lê vegeyriya :

- Apo, heta bi pêncî kilowan jî ez kanim* hilgirim. Ma mala te li ku ye ?

Mêrik du gav ber bi wî de avêt û got :

- Kuro here bi riya xwe de ! Tu barkêş markêş ji min re ne lazim e lawo, ez li bendî taxsiyê me !

Ferzend serê xwe xist ber xwe, neynûka xwe xist devê xwe û bi riya xwe de çû. Îbram ji paş de ban wî kir :

- Ferzend li paş xwe nihêrî. Gava dît ku Îbram e, kêfa wî hat û li bendî wî sekinî.

Îbram gihîşt nik wî, destê xwe ê rastê avêt ser milê wî û bi destê çepê pelê pêncî lire di ruyê xwe da û got :

- Min îro ev kar kir. Ma ne baş e, Ferzend ?

Ferzend lêva xwe daliqand, serê xwe ber bi jêr ve hejand û got :

- Iiii ... Baş e.

- Ka te çiqas kar kiriye ?

- Min îro tu tişt kar nekir. Ez bi diya xwe re çûbûm ser doktor.

Îbram milê wî kişand û got:

- Wer em herin bal deriyê binxetê. Îro dê pir kes ji binxetê bîn, emê riya xwe bibînin.

- Na lawo, şofêrê taxsiyan nahêlin, ku em li wir barkêşiyê bikin.

- No no, em îro kanin herin wir. Ez şofêrekî nas dikim, dê bihêle em li wir barkêşiyê bikin.

Her du ber bi deriyê binxetê ve meşîyan. Ji xwe her roj her du bi hev re bûn. Gava ku yekî ji wan tu kar nekira, ê din tiştê ku kar dikir hinek jê dîda hevalê xwe. Bi deyn didan hev du, lê dîsan jî baş bû. Her du jî pê kêfxweş dibûn.

Îro kêfa Îbram li cih bû. Şansê wî jî ê her roj bêtir bû. Heta bi nivro pêncî lire kar kiri bû. Rojên din tu caran evqas pere bi dest

* *Piraniya kurdan dibêjin ez karim*

wî nediket. Pir pir, sî an çil lîre bi dest diket. Ew jî heta bi êvarî kar dikir.

Îbram û Ferzend di emrê hev de bûn. Emrê wan donzdeh an sêzdeh bû. Lê Ferzend ji Îbram meztir xuya dikir. Bi qamê jî jê dirêjtir bû. Lê Îbram ji wî xurtir û bihêztir bû. Barên ku wî hildigirt Ferzend nikanî bû hilgirta. Ne tenê Ferzend, zarokên din kesî nikanî bûn ... Ji ber vê yekê hatibû nas kirin. Ew bi xwe jî pir jîr bû. Kanîbû xwe zû têxista çavên mirovan. Ji xwe nava wî û leşkerên ber deriyê Sûrî pir xweş bû. Ji ber ku li Istanbûl mabû jî, tirkîya wî pir xweş û baş bû. Gava ku bi tirkî dipeyivî, mirov digot, qey Istanbûlî ye. Lê îro ji her roj jîrtir xuya dikir. Herdem wisa bû. Gava ku şansê wî radibû bêtir jîr dibû. Girêdana wî a îro ji a her roj xweştir bû. Şalwarê xwe ê qutik, ê ku apê wî jê re ji Istanbûl şandibû, li xwe kiribû û şewqa xwe a leşkeran jî dabû serê xwe. Mirov ji girêdana wî jî zanibû, ku zîrek e.

Gava ku di ber devê firnê de derbas bûn, Ferzend jê pirsî :

- Îbram saet çî ye ?

Îbram henek pê kir :

- Saet hesin e.

- Na lo, de rast bêje, saet çiqas e ?

Îbram têgihîşt, ku kêfa Ferzend ne lê ye. Nexwest ku zêde henekan bike, li saetê nihêrî û got :

- Saet yek û nîv e.

Ferzend wa bê kêf serê xwe ber bi xwe ve hejand.

Îbram xwe avêt pêşîya wî û jê pirsî :

- Ferzend, tu ne birçî yî ?

Ferzend bersiv neda. Di mana nabûnê de serê xwe hejand.

Îbram bi destê wî girt, ber bi firnê ve kişand û got :

- Bi şeref tu niha birçî yî. Hadê em herin ji xwe re nanekî germ bikirin.

Her du ketin hundir firnê. Ji xwe re nanekî germ kirin û derketin. Dû re Îbram jî Ferzend pirsî :

- Dilê te diçe çî ? Em ji xwe re çî bikirin ?

Ferzend milê xwe hejand û got :

- Nizanim. Ma dilê te dihare çî ?

- Dilê min diçe xiyar û firingîyan. Em kanin ji xwe re hinek penîr jî bikirin.

Ferzend bi kêf serê xwe hejand û got :

- Baş e.

Herdu bi hev re çûn sûka meywe (fêkî). Ji xwe re hin xiyar, firingî û penîr kirin û çûn nav bexçekî bin siya darekê rûniştin û bi kêf û lenek xwarina xwe xwarin.

Di ser xwarinê de ji nişkê ve Îbram got :

- Ferzend, tu zanî me çî ji bîr kiriye ?

Ferzend serê xwe vir û wê de hejand û got :

- No !

- Me gazoz ji bîr kiriye.

- Eeee ... Em ê çî bikin ji gazozan.

- Çi lo. Welleh vê dinya germê, gazozên cemidî dê mirov rihet bike. Tu bi a min bikî ez ê herim du gazozên cemidî bikirim û bêm.

Ferzend milê xwe hejand û got :

- Tu zanî, ku te bivê here.

Îbram parîkî mezin ji nên kir, rahişt xiyarekî biçûk, rabû ser xwe û got :

- Tu hêdî hêdî bixwe, ez ê niha bêm. Û ber bi dikana helî nêzik ve lezand.

Gava ku vejeriya, berî ku bigihêje bal Ferzend bi deh-panzdeh gavan çentekekî pîrekan ê biçûk dît. Mezînbûna çente bi qasî destekî hebû. Çente bi morîkan neqîşandî û hin nivîsên erebî lê hebû. Îbram ji nivîsa erebî fêhm nekir. Behecî, çente di nav destê xwe de guvaşt û got : «Ez di şansê xwe nim. Ez tim li çentên vala rast tîm» . Kirî çente biavêta. Lê dîsa neavêt. Her du gazoz xiste destê rastê, çente xiste destê çepê û çû bin siya darê nik Ferzend.

Gava ku Ferzend çav li çente ket, destê xwe dirêj kirê û jê xwast :

- Îbram, ew çî çente ye ? Tu wî çente-kî nade min lo ? Welleh çentekekî wisa ji

diya min re pir lazim e.

Îbram çente neda Ferzend û rûnişt. Dû re devê gazozekê da ser pîjê darê, bi destê çepê pê girt û bi destê rastê heta ku jê hat li qapaxê xist. Qapax bi derbekê re firiya û hinek ji gazozê rijîya erdê. Ew gazoz dirêjî Ferzend kir. Dû re gazozê din jî eyn bi wî babetî devê wê danî ser pîjê darê û bi hêz destê xwe lê xist. Lê devê gazozê venebû. Dû re devê gazozê xiste nav diranê xwe û bi diranan lê xebitî. Heta ku jê hat diranên xwe lê şidand. Bi vebûna qapaxê re du diranên wî rabûn û devê wî bi derbekê re tije xwîn bû. Gava ku çav li xwînê ket, tirsîya. Wisa janê da dilê wî, ku bê hemdî wî hêsrî ji çavên wî hatin.

Ferzend ji wî bêtir tirsîya. Hema zû destmala xwe ji bêrika xwe derxist û xwîna devê wî paqij kir. Lê, xwîn nedisekinî. Her ku tif dikir kulmek xwîn ji devê wî dihat. Zû zû rabûn ser xwe û berên xwe dane nexweşxanê.

Dinya germ bû. Di wê dinya germê de dîsa sûk tije mirov bûn. Piraniya wan mirovan ji gundan hati bûn. Ev nêzîka sê saetên pîrekeke gundî bû, ku li nav bajêr, li lawikê ku dadabû çentê wê digeriya. Wê çentê xwe nas dikir. Mêrê wê jê re di girtîgehê de bi morikan çêkiribû. Wê ew çente li ku bidîta dê nas bikira.

Îbram destê wî ê rastê li ber devê wî bû, çentekê ku li erdê dîtibû di destê din de bû û ber bi nexweşxanê ve dilezand. Carna jê Ferzend bi gavekê du gavan li dû wî dima. Dest û kincên herduwan di xwînê de mabûn. Yê ku li wan rast dihatin, bi şaşmayî li wan dinihêrîn. Heta bi bist-sî gavan jî dîsan li paş xwe dizivîrîn û li wan dinihêrîn. Berî ku bigihêjin nexweşxanê, di nav qerebalixê de pîrekekê kir qîrîn, xwe avêt çentekê di destê Îbram de û got :

- A va ye ... a va ye çentê min. A va ye bêjiyê ku çentê min ji destê min revand !

Hema polîsekî xwe di nav qerebalixê de rakir, hişk bi milê Îbram girt û bi hêrs jê re got :

- Bide peşîya min em herin polîsxañê, bêji !

Ferzend xwe avêt destên polis û got :

- Lêwîk berde. Wî tu çente ji destê kesî nerevandiye. Ez şehad im. Wî çente wisa vala li erdê dîtiye.

Polis li wî zivîrî û hişk bi milê wî jî girt :

- Hun şîrîk in, ha ! Tu jî bide peşîya min, bêjiyê heram !

Polis hişk bi milê herduwan girt û ber bi polîsxañê meşîyan. Li polîsxañê komsêr ew pîrek û Îbram anîne rû hevdu û ji pîrekê pîrsî :

- Tu bi cih zanî, ku yê çentê te ji destê te revandiye ev e ?

Pîrekê zîq li Îbram nihêrî. Gava ku çav li xwîna ser çavên wî û kincê wî ket, şaş ma. Lê dê çi bigota ? Çente çentê wê bû û çentê xwe baş nas dikir. Lê baş nedihat bira wê, lawikê ku çentê wê revandibû çawa bû û kincên wî çi şîkil bû.

Jinikê wisan qederekî li Îbram nihêrî û bédeng ma. Îbram stûyê xwe xwar kiri bû û carê xwîna ku ji dev dihat bi piştê destê xwe paqij dikir.

Komsêr îcar bi ser jinikê de qîriya :

- Yê ku çentê te ji destê te revandiye ev e ?

Jinikê bi cih nizanî bû. Lê gava ku komsêr bi ser de qîriya, got :

- Erê, ev e !

Îcar komsêr rabû ser xwe, destên xwe dane paş qûna xwe û du caran di hundir de çû û hat. Paşê ber bi zarokan çû, bi guhên wan girt, serê wan li hev xist û got :

- Hun in, ha ! ... Ji bo çi hun diziyê dikin ? Ji bo çi hun diziyê dikin ker lawê keran ?

Îbram piştî ku xwîna devê xwe paqij kir got :

- Em ne diz in. Me tu caran jî dizî

nekiriye. Ev çentê han me wisa vala li erdê dît. Me berde, ez herim nexweşxanê !

Komsêr dîsan serê wan li hev xist. Dû re bang du polîsan kir û herdu zarok avêtin nezaretxanê.

Gepa Îbram werimî bû, bûbû wek nepoxekê. Wer ku janê dida dilê wî nikanî bû di cihê xwe de rawestiya. Digiriya. Lê giriyê wî tim di qirikê de dima. Giriyê wî ne ji tirsan an ji ber jana diranên wî bû. Giriyê wî ji behcan bû.

Ferzend jî digiriya. Wisan aciz dibû, ku wextî biteqiya. Her du jî di jîna xwe de neketi bûn tu nezaretxanan an tu girtîgehan. Mîrata nezaretxanê çiqas bi wan zor dihat. Dîbû ku jî zorbûna nezaretxanê ji bê sûcbûna wan bû.

Piştî ku Ferzend du caran di hundir de çû û hat, paşê keserek kûr berda û ji Îbram pirsî :

- Ibram, ka tu devê xwe veke ez lê binihêrim.

Îbram bi zorê lêvê xwe ji ser hev hilanîn û devê xwe vekir.

Diranên wî ji kok de rabû bûn. Goştê şûna herdu diranan wek du kurmukan bi asmanê devê wî ve daliqyabûn. Xwîna ku jê dihat, sore-reş û tîr bû.

Ferzend çavên xwe girt û serê xwe hejand. Dû re hêdfîka di guhê wî de kir pistînî :

- Ez tiştêkî bêjim tuê bi a min bikî, Îbram !

Îbram di miqamê «erê» de serê xwe ber bi xwe ve hejand.

- Ka çiqas pere bi te re heye ?

Îbram bi her du destan li bêrikên xwe geriya, perên ku pê re hebûn derxist û hejmart :

- Çil û yek û nîv.

Dû re Ferzend jî perên xwe derxist, piştî ku hejmart, ji Îbram pirsî :

- Tu zanî em ê çi bikin ? Tevlî perên min pêncî û şeş lîre çêdibin. Emê bêjin, ku me çente li erdê dît û perên ku tê de bûn,

hew ev bûn. Dibe ku ew jinik jî qebûl bike. An na em nayên berdan. Ku em çend saetên din jî di vir de bimînin, dê êşa diranên te hîn zêdetir bibe û dê dilê te ji ber biêşe.

Îbram li ser tûtikan rûnişt. Serê xwe xist nav çokên xwe û qederekî hizirî (fikirî). Dû re rabû ser xwe, du-sê caran di hundirê nezaretxanê de çû û hat, paşê li Ferzend zîvirî, serê xwe kil kir û got :

- No, çê nabe. Ku em bêjin me çente ji destê wê revandiye em nayên berdan. Dibe ku me bavêjin girtîgehan jî.

Ferzend dîsa wa bi nermî jê re got :

- Em bêjin nebêjin, em girtî ne . Jinik çentê xwe nas dike. Lê ku em bêjin, me çente li erdê dît û perên ku tê de hebûn hew ev in. Wê çaxê dibe ku em bêne berdan. Hingî dibe ku jinik jî bi ûcdan be û bêje, min çentê xwe wînda kiriye. Ma te nedît, gava ku komsêr jinik anî rû te, bê çawa dihizirî û bi dilşewatî li te dinihêrî.

Îbram bi dengêkî ne zelal got :

- Baş e, em wisa bikin.

Pir tê de neçû, polîsekî dirêj û bi navpî, darek di dest de, deriyê nezaretxanê vekir û kete hundir.

Her du zarok li quncikî nezaretxanê li ser çimento rûniştî bûn. Gava ku polîs kete hundir, her du ji cihê xwe rabûn û stûyê xwe xwar kirin. Polîs ber bi wan çû, bi guhên wan girt û serên wan li hev xist. Dû re bi dengêkî gur got :

- Destên xwe vekin !

Zarok di cihê xwe de sar man, ji tirsan çokên wan lerizîn.

Polîs her yekî darek li çokên wan xist û bi ser wan de qîriya :

- Mîn ji we re got, «destên xwe vekin».

Ji ber ku Ferzend li aliyê polîs bû, pêşî wî destê xwe vekir. Polîs heta ku jê hat darê xwe bilind kir û xwest li destên Ferzend xê. Lê Ferzend destên xwe revand, darê polîs li erdê ket. Îcar polîs hêrs bû. Sê-çar dar li ser hev li piştî Ferzend xist.

Ferzend kete xwarê û çend dilop hêsir ji çaven wî hat. Polîs daqûl bû, bi milê wî girt, rakir ser lingan û dîsan jê re got :

- Destên xwe veke ... Ger ku tu îcar destên xwe birevîni, ezê te bikujim.

Ferzend her du destên xwe dane serhev û ber bi polîs ve dirêj kir.

Polîs dîsan heta ku jê hat darê xwe bilind kir û li destên Ferzend xist. Pênc-şêş dar wisan li ser hevdu li destên wî xist. Destên wî bi yek derbê re reş û şîn bû û werimî.

Polîs dû re vegeriya ser Îbram û got :

- Tu jî destên xwe veke !

Îbram giriya. Ji tirsan, êşa diranên xwe jî bîr kiri bû. Gepa wî wisa werimî bû, ku mirov digot, qey parîk nanê mezin di dev de ye. Îbram destên xwe venekir û paş de vekîşya. Polîs bi hêz bi milê wî girt û ber bi xwe kişand :

- Ez ji te re dibêjim, destên xwe veke, bêjî !

- Çima ezê destên xwe vekim ? Tu gunê me tune ye. Min çente vala li erdê dît.

Polîs dîsan bi ser de qîriya :

- Ez ji te re dibêjim, destên xwe veke !

Îbram zanî bû, ku destê xwe veneke dê çend dar zêde lêkevê. Wa bi tirs her du destên xwe dane ser hev û ber bi polîs ve dirêj kir. Polîs bi hêz du dar lê xist. Darê sisiyan Îbram destên xwe kişand û kire qîrîn. Dengê wî di polîsханê de olan da. Bi qîrîna wî ve, jinika xwedîya çente ber bi nezaretханê ve reviya. Lê ji tirsan dîsa paş de vegeriya.

Dû re polîs bi milê herduwan girt û bire oda komsêr.

Komsêr bang jinikê jî kir. Jinikê her du destên xwe dane ser hev û kete hundirê oda komsêr. Îbram wisa li bin çavan li jinikê dinihêrî, ku xwîna wê têketa dest wî de vexwara.

Komsêr bi dengê gur ji jinikê pirsî :

- Ev zarok dibêjin, ku hew pêncî û şêş lîre di çente de hebû û dibêjin, ku me çente li erdê dîtiye. Tu çi dibêjî ? Tiştên ku ew dibêjin rast in ?

Jinik hebki hizirî. Ew lawikê ku çentê wê ji destê wê revandibû anî ber çavên xwe. Di dilê xwe de got, «Lawik jî di emrê van zarokna de bû. Lê ez çi gunê wan têxim stûyê xwe, min ruyê lêwik ne dît. Ez nizanîm, ku bê lawik di çi şiklî de bû û kincên wî çawa bûn.

Dû re ziq li Îbram û Ferzend nihêrî. Her du zarokan destên xwe dabûne ser hevdu û stûyê xwe xwar kiri bûn. Destên her duwan jî reş û şîn bûbû û werimî bû. Xwîna ku ji devê Îbram hatibû, li ser ruyê wî hişk bûbû. Gava ku jinikê herdu zarok di wê rewşê de dît, weke agir têkeve dilê wê. Wisan dilê wê bi zarokan şewitî. Dû re berê xwe bi komsêr vekir û got :

- Baş nayê bîra min. Nizanîm ku min çente ji xwe de xistiye, an hinekan ji min dizîye. Lê ez wa zaniyî, ku min ji xwe de xistiye. Ji ber ku bêrika min bi qul e. Heye tune ye ji bêrika min de ketiye.

Gava ku Îbram û Ferzend hatin berdan, bi destên hev girtin û rast berê xwe dane nexweşханê.

Firat CEWERÎ

1982

Hesenê Xelîl li ber siya danê êvarê qilûzka rûniştî bû, piştta xwe da bû dîwêr. Şewqa wî li serî, lê li aliyê çepê xwar kirî bû, bi destê xwe î rastê serê xwe dixurand. Ne ku serê wî dixuriya an girrê wî rabû bû, kurmê wî ev bû ; gava li tiştêkî bifikiya bi tiliya xwe ya gustîrkê ya rastê şewqa xwe li aliyê çepê yek alî dikir û bi wê tiliyê serê xwe dixurand.

Aytanê ji dermalê derket, bi lotik û çindika ber bi deriyê hewşê ve da tirada. Ji nişka ve gazî kir :

- Bavo ! Ho bavo ! A ...po, a ...po, a ...po, apê min !

Dengê Eliyê Xelîl ji dûrî ve hat :

- Tu sebra apo yî, tu qama apo yî, tu çira apo yî, tu berxika apo yî ...

Eliyê Xelîl bi destê Aytanê girti bû û dihat. Selav li birayê xwe kir. Hesen bi selav vegirtinê re xwe lipijand, xwedê negiravî ku rabe ser xwe, lê hat bîra wî ku kekê wî ye, tevgera xwe xerab nekir. Lê got :

- Aytê ! Madem ji apê xwe wisa pir hez dikî, de here jê re kursîkî bîne.

Dû re li Elî zivirî, gotê :

- Erd hênik e, tu li erdê rûnanêy ?

Elî li erdê çolemêrgî rûnişt , pala xwe da dîwêr.

Qasekî vir de, wir de ji alûbalê dinya gewrik axifîn. Di vê navê de Perîşanê hat pirsra tiyê xwe kir, qasekî li ba wan rûnişt û dû re rabû çû.

Elî gote birayê xwe :

- De wele êvar e, destê min ji te nabe, bi destûra te be ezê rabim.

- Tu zanî.

- Heta ez bigihîjim malê, melê êvarê wê bixweyîne.

- Lê ! lê ! ancax.

Elî bi qilqilandin belegoşka xwe xurand û li Hesen zivirî :

- Bira ! Wele em ji ber destê mişkan di helakê de çûn. Me dafikê danî ber wan nebû.

Min dermanê wan kirî anî nebû. Îca min bihîst ku tējika pisîka wa heye û ji we zêde ye. We tējika pisîka xwe bida me, hunê çiqas pê xwedanxêr bibûna.

- Tējika pisîka çi ?

- Tējika pisîka we... Tējika pisîka we... lo !

- Niha tu ji bo tējika pisîka ew qas rê hatî ?

- Wele Xwedê gotiye qûlo rast : min got hem ezê werim pirsra we bikim ; hem bi we, wê bihna min derê û di vê navê de ezê ji we tējika pisîkê bixwazim. Ku we da mala we ava, ku we neda dîsa jî mala we ava.

- De xwezila keko te ez kuştî bûma ji vî halî çêtir bû. De mala min di oxira te de ye ; dixwazî niha agir berdê. Dixwazî Osmên tayê bitenê serjêke, ku ez bêjim çima te wisa kir ; ne eferim ji min re. Canê min, rihê min, zarûkên min gişt di oxira te de ne . Lê belê ez hêvî dikim tu daxwaziya pisîkê û tējika pisîkê li me nekî.

- Malneşewityo serî binî tējika pisîkê ye ho !

- Ne tu nizanî ku ev pisîk û tējika wê di dilê me de çiwaz şîrîn in ? Ma te got qey bera pisîk in ? Na wele... Sebra me ne.

Eliyê Xelîl bala xwe dayê çî bêje, tewş e. Tirsiya ku paşî wê bibe cîrnexweşî, awîrekî bi keser da Hesenê birayê xwe î ji dê û bavê û gotê :

- Hey ... hey feleké ! Xatiré merivatiyé bi qasî rûmeta tējika pisikekê jî nemaye. Haho ! haho ! Merivatî tu bi kuderê ve çûy ?

Cemaeta îşayê belav bû bû. Mele Cemil û Hesênê Xelil li paşiya giştan ma bûn. Mele Cemil melê mizgeftê bû, Hesênê Xelil jî ehlî sunet û cemaet bû. Hesênê Xelil ji Mele Cemil pirsî :

- Seyda wî karê xwe çawa kir, bi hev xist bi hev nexist ?

Mele Cemil bi keser bersiv dayê :

- Na wele Heseno. Ka kî bîst hezar dide meriv.

- Te ji Şêx Sedredîn nexwest ?

- Min ji Şêx Sedredîn jî xwest, min ji Hecî Tahir jî xwest, bereday bû.

- Mele Cemil ! ji min tirê malbata we gişt di ber benê mala wan de bûn. Hûn dostê hev î kevn bûn jî, divê hewcedariya te biqedanda.

Mele Cemil serê xwe pêl kir, kulên wî ji nû ve axibî bûn. Tu bersiveke nedayê.

Hesênê Xelil dîsa, lê, pirseke dinê pirsî :

- Ji min tirê kirîvatike di nav bera we û mala Hecî Tahir de hebû. Divê wî biqedanda.

...

- Lê niha wê çawa be ? Ji bo bîst hezarî ew masûm wê di hebsê de bimîne ?

Mele Celil axîn rahişt û bi keser got :

- Ka merivatî maye ? Ka însaniyetî ? Ka îslamiyetî ? Ka wijdan û rehim û şefaquet ?

Ka merivatî ka Heseno ?

Hesênê Xelil di nav destên xwe de tesbîha xwe î selewatan miz da û givaşt, di ber xwe de got :

- Belê wele ne merivatî maye, ne rehim û şefaquet. Kes êdî karê kesî naqedîne. Lê, me digot belkî li ba we alim û şêx û hecacan mabe.

Mele Cemil rabû ser xwe ; lembeyên mizgeftê vemart, ji bîr ve kirî bû ku cubê xwe derxe. Li ber derî lê warqilî, lê di xwe re nedît ku bizivire. Deriyê mizgeftê bi kilîtê rada, kilîtê kir berika xwe. Çend pê avêtin, di tariyê de reşahiya merivekî di wan de derket ; selav li wan kir. Mele selavê vegirt. Mêrik got :

- Seyda Mele Cemil ez hati bûm pey te : Sofî Sebrî miriye, xêra xwe tu bihatay te wî bişûsta.

Mele Cemil herwekî timî got :

- Înalîlah we îne îleyhî raciûn. Kijan Sofî Sebrî ye ?

Mêrik :

- Nêzeceranê me ye. Kesî wî tu ne. Derûcîran xêra xwe lê dînihêrtin.

- Ya ? Wax mala minê ! Xwedê kesê kesan e. Xwedê bi rehim û kerema xwe şa ke.

Bîra hun sax bin. Dûrî we be îro çend roj e, ez hema wisa békêf im ; nikarim xwe li piya bigirim. Heke ne nexweş bûma, ezê bihatima lê çawa. Ma însaniyetî û îslamiyetî nemaye. De Xwedê xêra we mezin ke, divê ez herim malê bikevim nav nivîna.

Bi gotina xwe re jî, Mele Cemil hêdî hêdî dinaliya. Mêrik bi lavayî gotê :

- Seyda destê te radimîsim, ji êvara xwedê de tu derekî nema ku em neçûnê, me tu melekî neqefalt. Yên ku karê wan hebûn, yên ku nexweş bûn ... Vêca min tu qefaltiye, bîra xêra te be, divê tu werî.

Mele Celil zorê da nalînê, û bi nalenal :

- Birayê bavê min, ne hewce ye tu xêra min bi bîra min bînî. Ez mele me, ne cahil

im. Ma ez nizanîm xêr çî ye, çî nîne. Ez ji te re dibêjim nexweş im. Tu wisa dikî ku êdî ji xêrê dertê. Xêra min jî diçe, ya te jî ... Ji êvara xwedê de ew qas te xêr kir û niha te gişt bi avê re berda. Tu ne gune yî, çima li xwe wisa dikî ?

Mêrik di riya xwe zivirî. Mele Cemîl û Hesenê Xelîl ber bi malê ve kudandin.

Mele Cemîl deriyê hewşê bi kilîta xwe vekir, ket hewşê. Bi çingîna çengelê derî ve perda paca oda rûniştinê yek alî vebû, jina wî di pişt camê de mêrê xwe fesiland ; rabû hat eywanê pêşiyê, bi xeyd gotê :

- Êra tu li kuderê mayî ? Ji êvara xwedê de Hecî Qasim Axa di ber sekeratê de ye, bi ser de dixweyînin ; tu jî çuyî mizgeftê. Tu bi qup keti bûyî ?

- Te çima zûtir haya min pê nexist ?

- De haydê zû ! Siûda te hebe tê zû bigihîjîyê.

Mele Cemîl zû zû cubeya xwe derxist avêt ser loda êzinga, bi şipil, bi şiplahiya xor-tekî çardeh salî li riya mala Hecî Qasim Axa havilkar bû.

Hecî Qasim Axa dewlemendekî ji dewlemendtirînên vê qesebê bû. Xwediyê heft gundan bû.

«Ewê îsqata axê çiqas be ? Nizanîm ewê wî teslîmî êvara İniyê kin nexwe nekin. Ku teslîm kirina, wê perekî hêja jê bihata. Lê ez zanim ku niha cemaeta Mele Nûrî wekî sîsyarekan li dorê hêwirîne, bergehê ji kesî re nahêlin. Bi rastî meletiyê û navê meletiyê herimandine. Meriv ew qas jî yekcar çavbirçî nabe lo ! Ê ku ew dikin êdî ne meletî ye, mirtibî ye ... hetekî ye. Avûrû ji misilmanan re nehiştine. Rizqê feqîr û fiqaran birîne. Yekî wekî min ka wê bi meaşê rût çawa îdara xwe bike. Zor e, zehmet e. Ne însaniyetî maye ne îslamiyetî ... Ne merivatî maye ... ne dostanî û xatir ...» Wisa difikirî û di serê xwe de diaxifî Mele Cemîl. Hat serê kolana mezin ya nav çarşiyê, çavên wî bi Doktor Selîm û Avûkat Cembelî ketin. Sê çar gav li pêşiya wî ve dimeşyan. Bo ku nekeve pêşiya wan, bê edebî neke, gavê xwe sist kir. Ji xwe re got : «herhal diçin qulûbê» .

Doktor Selîm hûrik hûrik digote Avûkat Cembelî : «Rast e, jinik bi derba qebza debancê miriye. Yûzbaşî Kemal bi xwe, bi qebza debançaya xwe ji paş ve li serê wê xistiye û jinik pê, di hundir de bi windakirina xweynê miriye. Xwedê zane gelek jî ez berketimê. Ev hovîtî ye, ev xwînxwarî ye. Ev ne însaniyetî ye. Lê çî heye ku jinik êdî miriye û paş ve nayê. Erê emê bêjin bira Kemal here cezayê xwe bikişîne, lê çî gunehê jina wî û herdû zarokên wî hene ? » Avûkat Cembelî gotina wî bi pîrsekî birî : «Doktor, dibêjin ku Kemal li te gef xwariye, rast e ? » Doktor silikî, bi dengêkî ne zelal bersiv da : «Nizanîm kî van tiştan ji berê xwe ve çêdike. Ne rast e ; yê ku min kir ne ji tirsê, ne jî ji gefê bû. Însaniyetî ... Ma merivatî, însaniyetî nemaye. Raporekî ye tê du xetan xêz bikî malekî difilite diçe. Tu nizanî ku gava şekl û sûretên zarûkên wî serseriyê Kemal dihatin ber çavên min, ez çawa dibûm. A însaniyetî ev e, Cembelî însaniyetî ev e». Avûkat Cembelî di ber xwe de lê zivart : «Rast e, te wezîfa xwe ya însanî kiriye. Dibêjin ku pênc - şeş zarûk ji wê jinika kuştî sêwî mane. Lê tê çî bikî, qedêr û kûçiksaniya xelkê me ev e. Bi daxwaziya du - sê devrimciyê mîna min û te naguhire. Ji xwe ne meriv in û naxwazin bibin meriv jî. Wê salê di hîlbijarê de çiqas ray dan min ...»

Mele Cemîl li xwe geriya, destê xwe avêt berîka şalwarê xwe ya aliyê rastê, tesbiha xwe derxist. Pêşiyê xwest ku wîrdan bikişîne ; çend cara sihêtiya xwe kir jî «subhanelah», «welhemdûlîlah», «welahû ekber», lê gotinê doktor ji hişê wî neçûn. Ne ji hemdê xwe digot : «însaniyetî ...», «merivatî ...», lê, belê lê venebû. Zimanê wî ji berê xwe ve digot : «însaniyetî ?», «îslamiyetî ? », «merivatî ? »

Ji paş ve dengê hate ber guhê wî ve. Bala xwe dayê, belê dengê yekî bû gazî dikirê. Zivirî dît ku Mistê Smaîl e. Ber bi hevûdu ve çûn, bi destê hevûdu re girtin, pirsê hevûdu kirin. Mele Cemîl gotê :

- Tu zanî, dibêjin Hecî Qasim Axa di merşeta Xwedê de ye, ez wê de diçim. Te di hem wezîfa însanî ye, hem wezîfa îslamî ye, hem jî dostanîke me hebû.

Mistê :

- Ê baş e, ji xwe ez jî bi wî aliyê ve diçim.

- Mistê ! Ka te daweta kurê xwe nekir ?

- Na wele. Lê bi xêr çendekî şûn de emê bikin.

- Çima ew qas bi derengî ma ?

- Mele, perê me hevûdu dernexist. Mala te û camêr ava, îro Şêx Sedredîn heştê hezarî da me, emê deynê xwe î çelen biqedînin û bûka xwe bînin.

Mele Cemîl wekî li hev deliya be :

- Dengê te nehat min, te got kî karê min qedand ?

- Şêx Sedredîn. Şêx Sedredîne Şêx Muhyedîn.

- Bi çi qewlî ?

- Li ser genim. Di gerewa çar sed olçek genim de, olçek bi du sedî.

- Çi ? Îsal ku çû olçek pênc sed û pêncî, bi şeş sedî bû.

- Ê ew perê hazir û genimê hazir e. Ev perê hazir û liserhev û genimê ne hazir e.

Dîsa camêr bo xatirê merivatî û însaniyetiyê da. Mesrefa kişandinê jî li min. Mala te û camêr ava be, lo ! Wî me ji tengasiyê filitand bes e. Merivatî û însaniyetî ev e, ew qas dibe. Ne wisa Mele Cemîl ?

Mele Cemîl li halê xwe fikirî, hê duh bû ku çû bû xwe avêti bû Şêx Sedredîn. Şêx bi ûcaxa xwe sondê xwari bû ku ; ne bîst hezar, lê niha gumana wî di hezarê bi tenê de jî naçe. Ji xwe heta sê roja divê panzdeh hezarî ray ke da ku bonoyê xwe bide. Hey... hey- la gidiyê teresê dinyayê !

Mele Cemîl û Mistê Smaîl li ber serê kuça Kaniya Biyê ji hevûdu veqetiyên. Di xatir xwestinê de, devê Mele Cemîl lê nedigeriya . Mistê Smaîl wekî hemberekî jê re dixuya. Bilqîneke ji kevçika dilê wî hilkişiya hat heta gewriyê, di gewriyê de herbilî ; ji zerpan kuxiya, ji ber kuxinê dilopeke hêstirk gêr bû, lê, li xêzika bin çav artilî, ma. Bi gurçika destê xwe î rastê çavê xwe paqij kir. Ji kezeba kûr «êsheda» xwe anî, pê re qefesa sîngê wî hilra bû, pişên wî mîna nixafekê li hewa hêmî ya berdestî vê biharê mijiya. Dîsa dest bi wird kişandinê kir. Lê xem û xeyalên wî nedihîştin ku bêje subhanelah, welhemdûlilah, Elahûekber. Mêjiyê wî, fikra wî her pê «însaniyetî-îslamiyetî-merivatî» yê didan niqirandin. Çirûskê jî nav serê wî hilfiriya, mîna babelîskê pêşiyê pehn, dû re li hevûdu lefiya û bilind bû, paşiyê mîna dara gûzeke kevnare bi sîwanî şax û gulî, û pelên xwe li esmana pehn kir. Dar li pêşiya wî bû û ew her ber bi wê ve diçû, di her pêgavê de nêzik-tir dibû. Ji tenga darê, ji nedîtî ve dengê dihatê : «Menafiû... menafiû... menafiû...» Seydayê Mele Cemîl fikirî ; ev çi mûcîze bû ? Xwedê heqîqetê pê dida nîşan dan. Belê, însaniyetî, îslamiyetî û merivatî bi ava «menafiû» hêşîn bû geş bû. Belê, menfeet... menfeet... menfeet... Dar çi bigre êdî bi qasî çar pênc metreyan li ber wî bû. Êdî digihîşt heqîqetê. Dengêkî dawidî ji xeybê ve hat : «La hewlawela quwete î...» Tafilê qîrîneke bi îmanî jî nav serê Mele Cemîl çû, got : Sedeq amentû bîlah ! Sedeq amentû bîlah ! Se ... Dengê wî hat birin. Sebriyê Kerro :

- O ! Mele Cemîl, ev tu yî ?

- Sebrî ! Tu û van deran ?

- Mal ava ! Mala min vayê li vê jêrê ye. Tu bi ku ve diçî ?

- Wele gotin Hecî Qasim Axa di ber sekeratê de ye, min got de îslamî ye ez herim, em xwe bi hevûdu bidin helal kirin.

- Hewar xêr e, elhemdûlîlah. Bi mexrebê re wî birin Diyarbekirê. Ku doktor ji heq derneyên, belkî sibê bi teyarê bibin Ankarayê. Lê belê Eliyê Xelîl di ber mirinê de ye.

- Eliyê Xelîl kîjan ?

- Eliyê Xelîl lo. Birayê Hesênê Xelîl yê cîranê te.

- Ya ? Mala minê guno ! guno ! Çi hewalê wî ye ?

Sebriyê Kerro axîneke rahişt. Wê dest bi axaftinê bikira ku lawikekî deh diwanz-deh salî nêzîkî wan bû :

- Xalo ! Xwedê ji we razî be, we li van deran kurikî çar pênc salî nedîtiye ?

Sebriyê Kerro :

- Na bavê xalo.

Lawik ji wan veqetiya û di nîvetariyê de gazî kir, dengê wî digizgizî :

- Menafo ! Menafo ! Menafo !

Sebriyê Kerro dewam kir :

- Ha ! Minê viya bigota, Mele Cemîl : Xwedê bi rehma xwe bi me re bike. Çiqas dilê min bi Elî şewitî. Ji pesna xeber dida, misêwa digot : «Bira ! Bira ! Bira, o bira ! Mişkan em xwarin. Te pisîkê anî ? De were bira, tevî pisîka xwe ve were. Na ! na ! Hun jî gune ne... Sebra we ye...» Tu dibêjî xenîmê xwe didî newsa ?

Mele Cemîl fikirî, serê xwe hejand, got :

- Alimê xeybê îlelah.

Xatir ji hevûdu xwestin. Sebriyê Kerro tafîlê di tariyê de nependî bû. Mele Cemîl li pêşiya xwe nihêrt, elektrîkên taxa jêrîn veketî bûn. Li pey xwe zivirî nihêrt, kuçeya ku tê de hati bû, tarî şeverêş bû. Li oxira xwe meşiya. Di vê kuça ku serejêrî taxa jêrîn dibû, teng û herdû milên wê bi darên hewran neqşandî bû, li ronahiyê nihêrtin ; giraniya ji xewnan şiyarkirinê didayê. Di ber xwe de got : «er rizq û e'lelah» û ber bi mala Eliyê Xelîl ve kudand, di ronahiyê de mîna pîneke reşayiyê dût bû, piçûk bû, ji çavan nependî bû.

F. TOTANÎ

ÇARALIYÊ ME AGIR E.

Di navberê de heşt roj derbas bûn. Melkemat hêdi hêdi xwe nêzê me dikir. Ji vê gavê me çavên melkemat ên bitirs didît. Em keti bûn taya mirinê. Diya min serê me şuşt, kincên paqij li me kir. Piştê du rojên din emê winda bibûna. Me bi çavan ji gundiyan xatir xwest. Dîtina me û wan ma bû roja qiyametê...

Şevêk, şevêkê havînî pîrr dereng, li deriyê me xistin. Ew şev deh rojên me qediya bû. Dadê kincên xwe li xwe kir û çû bi alê derî ve. Hinek sekinî, li me mêze kir. Tiliya xwe avête çengelê û derî vekir. Em ji tîrsa dilerizîn. Me apê xwe Temo zû nas kir. Tivinga Apo di destê wî de diçilwilî. Nifrîn û agir ji rûyê Apo dibariya. Çavên Apo tijî xezep û kîn bû. Çarmergî li erdê rûnişt. Tivinga xwe dani ser çokên xwe. Qutiya cixarê ji berîka xwe derxist. Cixarekî pêça. Cixara Apo wek lûla sobê ode tijî dûman kir. Apo nefes ser nefesê li cixarê dida. Destê wî yê bi cixare dilerizî. Tilikên Apo ser lêvên wî ne disekinin. Deng jê dernediket. Apo çiroka dadê seh kiri bû.

Beriya sê mehan bavê min ji hepsa Diyarbekîê firar kiri bû. Bavo mahkûmê idamê bû. Cunta faşist serê bavo dixwest. Ji bona wan, bavo merivekî pîrr girîng bû. Çaralî lê digeriyan. Lê bavo xwe ji lepên wan xilas kiri bû û derbasê Binêxetê bû bû. Zabitê Tirkan deh roj muhlet da bû diya min. Dadê gerek di nav van deh rojan de bavo teslîm bikira. Nexwe di ciyê bavo de ê dadê bigirtan. Girtina dadê dibû derbekê mezin ji me re. Ji bo vê yekê apê min dixwest ku em ji gund derkevin û biçin ba bavo.

Piştê cixarê Apo rabû serxwe û ji min re got :

- Emê îşev jivir herin. Esker ha hatin, ha hatin. Em nikarin zar û zêçên xwe, namûsa xwe di bin lingên eskeran de bihêlin.

Dadê bi destekî sivik tiştên ku ji me re pêwîst bûn da hev. Di nav çend deqan de dadê sê boxçe girê da. Livîn, sandoq, firaq û tiştên giran li cihê xwe man.

Em ji malê derketin. Şev tarî bû. Çav çavan nedidît. Giraniya şevê wek perdeki rêş kişiya bû ser me. Haya tu kesî ji me tune bû. Stêrk di tarîtiyê de îndî geş bû bûn. Diçirîsin. Carna yek ji wan difiriya û ciyê xwe diguhart. Me ji wan re digot stêrkên bi dûv. Pîrika min digot, stêrk zarokên ezman in. Ew jî dimirin, dikenin, şa dibin, û dizewicin.

Belê, em di bin perda tarî de dimeşyan. Ne haya mirovan, ne jî haya stêrkan ji me hebû. Stêrk di kêf û sefa xwe de bûn. Destê eskerên Tirkan nedigihîşte wan. Tîrsa wan ji tu kesî, ji tu quwetî tune bû. Min xweziya xwe bi wan tanî.

Em berjêrê newalê bûn. Newal devê xwe wek dêwekî vekiri bû. Carna em kaş dibûn, diterpilîn, diketin. Giya, sitirî, kevir li ber çavên me dibûn wek lawuran, wek cinan. Ji me tirê ku me di jiyana xwe de vê newalê nedî bû. Lê rûyê tarîtiyê sar e, nexweş e. Di tarîtiyê de qeza û bela tim dikarin bên serê yekî. Mezinên me beredayî negotî bûn, piştê xwe nedin mirovên tarî. Yanî mirovên durû, bêbext û zalim ...

Em li dû hev rêz bû bûn. Apo keti bû pêşî. Ji nişka ve hestek çirîsî. Em veciniqîn û me xwe avête erdê. Apo bi hesta xwe bersiva wan da û ji me re got :

-Metirsin. Heval in. Ewê alikariya me bikin û ê bi me re werin.

Çar kes bûn. Bi çek û rext bûn. Yek ji wan bêrivanê da piştê xwe. Ên din bi destên brayê min girtin û em meşyan.

Destê min û ê brayê min Azad di nav destê hevde bû. Em ji newalê derbas bû bûn û me da bû kontara çiyê. A rastî me nizani bû, em bi ku da diçin. Apo ji me re tiştê negoti bû. Min bi dengê nizm ji Azad re got :

- Bîra te tê Azad ? Te dît bavo carna digot, ezê hefteyek bikevim binê erdê.

Azad keniya û bersiva min da :

- Çawa nayê bîra min, Hêlîn. Ji me ku bavo bi rastî diket binê erdê. Ez nizanim vî navî çima bi kar tînin. Em jî îşev ketine binê erdê, wek bavo. Ma ne wusa ye ?

- Belê, rast e, min got. Tiştên ku bi dizî tînin çêkirin, dibin tiştên binê erdê. Ger ku binê erdê tune bû ya, kes nikari bû di ber ordiya Tirkan bida. Dê bila di vî tarîtiyê de werin. Wele newerin ji qula xwe derkevin.

Apo û hevalên din bi peyva min û Azad kenian. Dengê me çûbû wan. Apê min destê xwe danî ser piştê min û got :

- Aferin ji we re. Ji vêga ve hun pirr tişt hîn bûne. Îşê ordiya Tirkan zor e. Bi milyon zaroken me şiyar dibin û ê tola me bistînin.

Dawiya çiyar, newalan nedihat. Êş keti bû lingên me. Di me de taqet nema bû. Berê ku dinya gewr bibe em ber derê şikeftê sekinîn. Berqa zerînê keti bû rûyê ezmên. Roj hêdî hêdî serê xwe bilindkir û çiyar dixist bin hîkma xwe. Apê min û du kes çûn nava şikeftê. Devê şikeftê di giya, qamiş û qirşan de ma bû. Em li serê çiyaki pirr bilind bûn. Roj xwe nêzê me dikir. Serma sibê xwe di ber tirêjên wê de dida û germ dibû. Derketina rojê rûyê me geş kir. Dara sî da. Kevir beriqîn. Tabîet ji xew şiyar bû. Dengê zarokên tabîetê dahl û deviyar, newalan, qulan, şikeftan tijî kir ...

Piştê qontrolê em ketin zikê şikeftê. Apê min elektrîka desta pê xist. Hevalan ji der ve hinek qirş anîn. Di torbên wan de her tişt hebû. Nan, penîr, şekir, çay. Apo çaydanê danî ser agir. Em li dora tifikê kom bûn. Nava şikeftê honik bû. Zarokên me keti bûn xewê. Haya wan ji dinyayê tune bû. Belkî jî di xewna xwe de bavo didîtin. Dadê şûşên çayê danî ber me û penîr hûr kir. Çay dem digirt. Ji birçîna ûze ûza zikê me bû. Piştê hewqas rêveçûnê zikê me dest bi isyanê kiri bû. Dadê şûşan tijî kir . Me bi zilikan çayên xwe lihev dan. Ji nişka ve apê min li piştê xwe zivirî û elektrîkê da kûraniya şikeftê. Şewqa elektrîkê zikê şikeftê qul kir ; tarîti qelişî, paş de çû. Marekî gewr wek stûnekî devê xwe vekirî bû, û pifînî dikir. Li ber marê dupişkekî reş û xurt dûvê xwe da bû ser piştê xwe û dilebitî. Her dû rawir wek neyarên hezar salî êrîşê hev dikirin. Çekên xwe yê bi jahr û tehlûke nîşanê hev didan. Nefreta wan mezin bû. Ne hebûna me, ne jî şewqa elektrîkê bala wan dikişand. Qerare xwe da bûn. Ê yek ji wan bimra. Herhal şikeftê tîra dû rawuran nedikir. Mar radibû hicûmê, xwaroviçko dibû, di nav toz û telazê de dima. Dûpişk bi sivikbûna xwe nediket faqa marê. Xwe baş diparest. Em ji tîrsa lal bû bûn. Ji me tirê ku hawîdora me tevde mar û dûpişk in. Apê min berê tivingê da bû wan, tilika wî li ser tetikê bû.

Şerê wan dirêj ajot. Dawî mar dûpişkê qefiland û wê xiste quncekî asê. Zimanê xwe yê çetel derxist, devê xwe vekir ku dûpişkê gez ke, dupişk ji nedîve xwe li diwarê şikeftê xist û xwe avêt ser piştê marê. Serê marê sist bû. Mar ricifî, gevizî, perpiti. Mar xwest bi rê keve. Lê ne bû... Dûpişk ser piştê wê xwe bédeng kiri bû û lê mêze dikir. Neyarekî ji xwe mestir û zeximtir kuştî bû. Şikeftê êdî jê re ma bû...

Apê min da xencera xwe û bi alî wan de çû. Diya min bi şalê Apo girt û kişand. Qîrîniya wê zikê şikeftê tijî kir.

- Em ji vir herin, diya min got. Ez pîrr ditirsim. Mar û dûpişkên vê şikeftê xelas nabîn. Ez naxwazim ez û zarokên xwe bibin xwarina mar û dûpişkan.

Apê min Temo kenîya û got :

- Tû dîn buyî , keçê ? Ma ji bo me tu derên bêtehlike, bêtirs heye ? Tehlika me bi me re ye. Ji bîra xwe mebe, em mahkûmê hikûmatê ne. Em gurên serê çiya ne. Ji bo me mar û dûpişk ji eskeran çêtir in. Mar û dûpişk zaf zaf wê ji me çend kesan dikaribin bikujin. Lê esker ? Ger bi me bihesin yek ji me sax namîne...

Apo şûşa xwe teze kir. Serê xwe danî ser destê çepê û dom kir.

- Ma hewqas jî dibe. Agir bi mala min nekeve. Tiştên Xwedê pîrr ecêb in. Tu li vi tiştî mêze ke. Dinya tev dijminê mar û dûpişka ne, ew jî dijminên hev in... Baş e. Firqa navbera wan û Kurdan çi ye gelo ? Ma em jî eynî tişt nakin ? Her çar dewletên qolonyalist û nijadperest dixwazin me ji cihanê rakin. Ev ne bes e, inca em jî hevdû dikujin, xelas dikin... Herhal em û maran, dûpişkan pismamê hev in... Kin û xezeba me lihev çûne ...

Piştê peyva Apo em raketin. Lê ji tirsaxew nediket çavên min. Çavekê min girtî, ê din vekirî bû. Dadê digot ku, gava rawur hev dikujin, xwediyên wan tî û termên xwe dibin. Çavê min tim li kûrahiya şikeftê bû...

Em bi dengê heliqopteran ra bûn. Ew mar û dûpişkên biperr bûn, Apo xwe li ber devê şikeftê dirêj kiri bû û bi dûrebinê li wan mêze dikir. Li gora rewşê ya me ê şer bikira, an jî emê, biketana zikê şikeftê û kûr biçûna...

Roj li ber xatir xwestinê bû. Gelî bi gelî, çiya bi çiya rê distand û melûl dibû. Quweta wê êdî nedigihîşte çiyayên bilind û sertûj. Çiya hindik hindik, perçe perçe çavê rojê digirtin û xwe jî germa wê azad dikirin.

Roj çû ava. Bakî honik derket. Em hê di şikeftê de bûn. Apo li ber devê şikeftê sekinî bû û li ezmên mêze dikir. Şewqa hîvê devê şikeftê tîjî ziv kiri bû. Min di jiyana xwe de heya îro tiştêkê wisa delal, xweşik û rind nedibû. Di zikê şikeftê de seyra hîvê bê emsal bû. Hebûna hîvê dilê min şa kir. Xem û kulên min, kesera dilê min di nav hîvê de winda bû. Di bin hîva zivînî de çiyayên serê xwe dabûn hevdû û diçirsin.

Me haziriya rêwîtiyê dikir. Em êdî ne bê dost û yar bûn. Hîv hati bû hewara me. Lê em bi rê neketin. Hîv çiya bi çiya baz dida û diçû. Çiya ji rengê hîvê derdiketin û reş dibûn. Apo carna li me mêze dikir û digot :

- Hîv haziriya xwe û xewê dike. Liber razanê ye.

Peyva Apo serê min tevlihev kir. Çima gelo ? Çi gunê hîvê heye ? Bo çi em jî şikeftê demakevin û naçin ?

Min ji Apo pirsî :

- Apo, em çima naçin ?

Apo li min zivirî û bersiv da :

- Hêlîn, keça Apo. Ez dizanim tu çi difikirî. Lê ez ji te re çewa bêjim. Ma gelo ên ku ji hîvê hez nekin hene ? Hîva delal, rind, xweşik. Hîv ronahiya dila, sembola evîne ye... Lê çi feyde Hêlîn... Hikûmeta Tirkan vê hîva delal ji kiriye dijmin û berdaye me. Ew bûye casûsê hikûmatê û me taqîp dike. Di bin ronahiya wê de em nikarin ji şikeftê derên. Ewê esker me bibînin. Dijmin ji me ronahiyê sitandiye û tarîti bûye dostê me...

Peyva Apo zû kete serê min. Apo rast digot. Hawidora me tîjî esker û qerekol bû. Esker tim li welatparêzên Kurdan digeriyan. Tarîti dijminên eskeran, dostê me bû.

Tarîti me xelas dîkir, wana dixwar...

Ez pîrî caran fikirî me. Mirov dikare ji diya xwe, bav û brayên xwe bixeyide, nefret bike. Lê tucaran neketî bû bira min, ku ezê rojekê ji hîvê jî nefret bikim. Hîv şahidê zarokbûna min bû. Li gund çaxê em ser bana radiketî min tim lê mêze dîkir. Ez aşîqê wê bûm. Min derdê dilê xwe jê re digot û di xew de diçûm. Ez çî bikim, jiyan xerîb e, jiyan zalim e... Ezê hê pîrî tiştê derbas kim.

Mahmut Baksî

Helbest

ÇEND SEDSAL E LI PEY HEV
BI XWÎNÊ SOR DIBÎ TEV

Kurdistanê delalê
Şev û roj dil li balê
Şêrinê şox û şengê
Şepalê pir qeşengê
Zîba yî, îşwebaz î
Bala yî serfiraz î
Bêhogir û mamend î
Tu gul evîna kurd î.
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîne sor dibî tev

Bi awir tîr dirêjî
Dil û gurçik dipêjî
Kesê tu digrî davê
Agir dixî hunavê
Arê dilê xortan î
Doza şoreşgêran î
Lê bê kes û heval î
Di bin destan dinalî
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîne sor dibî tev

Kurdistan î biber î
Tijî gewher û zêr î
Nift û hesin û av î
Lê bo Kurdan tu dav î
Neyar ser te rûniştî
Bi jan û derd tu mişt î
Li ser te Kurd bê xwazî
Dijîn birçî û tazi
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîne sor dibî tev

Navdar î pir bilind î
Hemû bajar û gund î
Tev mêrg û çem û kani
Rez û deşt û zozan î
Li ser te ceng û şer e
Dinê li ser te har e
Bi dilxwazî dixwaze
Her kes li ba te raze
Kurdisatan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîne sor dibî tev

Divê kesê bivê te
Ser deyne ber piyên te
Kesê nerjîne xwîne
Nikare te bibîne
Ta nerjîne xwîna sor
Nabîne demê gilor
Ta nebe şerê geli
Bi lêvan nabe bilî
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîne sor dibî tev

Dibên «devê newêran
nagije bin guhêran»
Dibên «destê tirsokan
naçe ser sînga gewran»
Yê bêje tu ya min be
Divê jêhat û jîr be
Bi kuştin û bi lêdan
Te derîne ji destan
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîne sor dibî tev

Yê ji dil te bixwaze
Bivê li sîng te raze
Divê dil û ser û can
Bi carek deyne meydan
Yê gêj nebe ne nezan
Nafroşe te tu caran
Dê birjîne xwîna can
Te derîne ji destan
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîne sor dibî tev

Zinar im ez dinalim
Li ser te tim dikalim
Dixwazim te bibazî
Çer tî avê dixwazî
Ta dernexim ji destan
Te şêrinê Kurdistan
Ranawestim, ranazim
Dê bikoşim bibazim
Kurdistan î ciwan î
Cî û warê Kurdan î
Çend sedsal e li pey hev
Bi xwîne sor dibî tev

LI KELEBESTA

Me malokan ava dikir li kelebista
Gava em diçûn beravê
Ez vedibîrim, te j' bîr kir gelo
Wê demê, wê weşê, wê gavê ?

Destê me di destê hevûdu
Bi bayê re em dibezin
Geh diçûn nêrgiziyê, nêrgiza
Geh ji dîna hev nêrgiz diçûn

Wekî gûstêrkê xuya bû û çû
Zarotiya ji xem û kesera êrî
Zil dide di bîranîna min de
Nizanim gelo tu vedibîrî ?

Rojen Barnas

TE DIFIKIRIM

Ho welato

Îro careke din qewl dane
(Ev bûcara çaran),
Ku min ji hemwelatiyê bavêjin
Bila be

Îro dîsa - nizanîm bû cara çendan -
Ji te pênc hezar kilometir dûr
Te difikirim.

Dîsa li kêleka zeryayê rûniştîme,
Zeryayên dilê te difikirim.

Te,

Bajar, gund û çolên te
Çiya, av û stêrkên te
Law, keç, pîr û xortên te difikirim.

Ez dizanîm,

Di vê kelekela havîna germ de
Dijmînen çavsor
Neyarên bextreş
Dîsa wek teyrên birçî tên ser te
Dîsa bi tang, dîsa bi top bi balafir
Dîsa bi derew, dîsa bi leyistik,
dîsa bi fenên xwe ve
Tên ser te
Dîsa dikuji
Dîsa azadiya te, dîsa hebûna te dilujin

Ax welato, ez dizanîm

Tu dîsa li ber xwe dîdî
Dîsa birîndar, dîsa westiyayî
Lê dîsa xurt î.

Ez dizanîm,

Pêşmerga Dilêr, ku nû dergistî bûye
Dîsa tîfinga wî li ser çokan
Di bin ronîya heyvê de
Hêdî hêdî cixarên xwe dipêçe
(Ji lewre sibê dê wextê wî nebe)
Û te û dergistîya xwe difikire

Ez dizanîm

Xaltiya Zînê, ku du lawên xwe şehîd daye
Dîsa di berbanga sibê de
Bi destên xwe yên pîroz
Xweliya kuçikê daye alî
Û agirê xwe pêxistiye
Û sêla nênan daniye ser agirê
Û ji bo lawên te
Ji bo pêşmergan nan dipijîne

Ez dizanîm,

Apê Osman,
ku şêst û pênc sal e şerê parastina te dide
Şêst û pênc bihar e birîndar dibê
Şêst û pênc zivistan e birînen xwe ditewîne
Dîsa niha
Di vê germa havînê de
Bi taqeta xwe ya dawî ve
Te dinivîsîne

Ez dizanîm

Xalê Hesên, ku bi çenda pûştî
bi çenda xirabî
û bi çenda qetf ditiye
Dîsa niha
Li eywana xwe re
Behsa te û tarix û jan û birîn
û hêviyên te dike.

Ho welato,

Hêviya jiyana min
Sedemê min
Ev çi tarix e welato !
Dijmînen te
Dixwazîn min, ango yek ji lawên te
Ji te dûr bixînin
Ji lewre lawê te
Yek ji dilopên zerya dilê te
Ji bo te xebîtiye.

Welato tarix qeşmer e
Durû û félbaz e
Kesên do ji te stariyek dixwestin
Îro li ser singa te diarin

Welato,
Heranê, deşta zêrîn difikirim
Kaniya medeniyeta Mezrabotanê
Xwendegeha tarixê
Îro wêran e
Û leylana xweziyên dijmin e
Ev çi tarix e !
Şagirt
Pêta agirê daye
bin xwendegeha xwe ya ragirtî !

Welato
Misûlê, Kerkûkê
Kaniya zêrê reş
Zozanê Keysarên tarixê difikirin
Zêrê me yê reş, ku têra me
têra wan
têra hemûyan dikir,
Îro xwîna me ya sor diherikîne.
Zêrê me yê reş,
bûye dijminê xwîna me ya sor
Ev çi tarix e !
Bi destên keysarên îro ve,
Zozanê keysarên do dişewitîne !

Ho welato,
Jana dilê min
Êşa mêjîyê min
Ji te pênc hezar kilometir dûr
Li kêleka zerya xweş rûniştî
Xweşiyên te difikirim
Rojnama li ber min,
Bi tîpên reş û mezin wisa dinivîse ;
«Êdi 26 kes hemwelatên me nînin»
Welato, ji wan 26 kesan yek jî ez im.
Kurê te
Yek ji dilopên zera dilê te ya
Dikenim welato dikenim

Dewleta dijminê te, lawên te ji te davêje
Disa hêdî hêdî dikenim
Û difikirim, ka
Birayên min ji
Hogir hevalên min ji
Di girtîxana Diyarbekra qedim de dikenin

Birayên min, heval û hogirên min
Hun ji dikenin ?
Birinên xwe ditewînin ?
Û ji birçibûnê
û ji zulma leşker û germa Diyarbekrê
Dikevin ?

Birano
Heval û hogirno
Şevên bê azadî, bê jin, bê kulîlk, bê vexwarin
Dijwar in
Di dilê merivan de çengal in
Di çiksayiya şevên Diyarbekrê de
Ji sicinên xwe
Binêrin heyv û stêrkên delal
Heyva me, stêrkên me
Yarên me yên hezar salan,
Dostên me yên zîndanên in
Xwişka Gulşîn te difikirim
Li Mehabadê pêncî û neh kes bidarve bûn
Tu ji yek ji wan bûyi ?
Lêdana dilê te bi gulên reş rawesta ?
Mindalên te ji sêwî û stûxwar man ?

Xwişka Gulşîn
Çem, deşt û rezên Mehabadê xweş in.
Çarçira û hexçên we xweş in
Lê bi xwîn, bi jan, bi qehr û bi serencan in.

Xwişka min
Delaliya azadiya welatê min
Êdi ne şeraba yaqûtî û rengsor
Û ne ji heval û destbirayên Xeyam hene îro
Ev hemû pir û pir û pir
Li dûr man
Bûn rêzên rûpelan
Îro şer e

Êrişa dijminê bextreş e

Lawocan, Şêrgo te difikirim
Di vê germa havîné de
Qîleqija deşta Cizirî de
Hê ji rûtal û zikbirçî ye ?
Hê ji bê kiras, bê defter, bê pênûs î ?

Kuro, lawocan
Hêviya welêt, rûkenê Kurdistan
Dijariya kalikê xwe bixwîne
Dema kalikê te, di salê bavê te
Bavê te, di salê te de bû
Hingê kalikê te wisa dinivîsî :

"Dewsa avê xwîn rewan e,
birc û seran tev xirab
Jar û pejmirde dinalin,
tev ku em pergende ne"

Lawocan qurban
Ji wê rojê péve tu tişt neguherî
Disa di her hatin û çuyina hehecikan de
Davên ser welatê me
Disa jar û pejmirde dinalin
Disa xwîn rewan e
Welato ...
Ji te dûr, di kêleka zeryayek xweş de
Te
Û zeryayên dilê te difikirim.

M. Ferzend Baran

BIJÎ WELATÊ MIN

Divê em xwe pêk bînin ji bo felatê xwe,
Bijîn serbilind wekî çiyayên welatê xwe.
Berên xwe nedin hevdu û şerên hev nekin,
Bes rêya gelparêziyê li pêş wan vekin.
Welat ji me dixwaze xebat û têkoşîn,
Ne canxulamî, nokerî û serî danîn.
Serê ku bête danîn tucar nayê hildan,
Bî qelsî kes ne bûye xwedî rûmet û şan.
Rûmet serxwebûn e, digel ramanek xweser,
Holê ji bona gel em dikarin bibin rêber.
Rêber serî ye. nabe li pê gel bimeşe,
Tucar natewe, mirin jê ra gelek xweş e.
Rêya felatê pêş me dike ew ravekar e,
Li pêşberê gel û dîrokê berpîrsiyar e.
Rêberî ne karê tewtew e û qelsan e,
Dijî koletî, canxulamî û pîsan e.
Bî qelsî nikarin serên xwe hildin, rakin
Welatê xwe bistînin, gel tê da azadkin.
Divê bi xurtî em berên xwe bidin neyar,
Bî jîrî û zanatî millet bikin hişyar,
Bijî welatê min ji bona te gorî can
Sond dixwim ku bibim pandî ji bo Kurdistan.

Osman Sebri

Pirtûkên nû

Di vê quncikê de emê her hejmar pirtûkên ku di demên dawîn de, bi kurdî an bi zimanê biyanî li ser Kurdan derketine bidin nasîn. Xebat ji bo pêkanîna pirtûknasiya kurdî ferz e û em hêvîdar in ku ewê xwendevan kêmasiyên ku tê de dibînin ji me re binivîsin.

Em di vê hejmarê de lista pirtûkên di salên 1981-1982 de çapbûyî didin. Di hejmara 2 de ewê pirtûkên di 1983 de derketî bèn pêşkêş kirin.

ZIMAN

ALANÎ, R. E. Kêşeyek le rêzmanî kurdî da, Wezaretê çand û agahdariyê, Bexda, 1981, 244 rûpel.

Ciyê paşdaniya (suffixe'a) ewe, we di zaravayên kurdî de çi ye? Alanî bi karanîna wê di metnên edebî yên bi zaravayên baban, mukrî, soranî, ardelanî, goranî, di ya Caf û Hewramîyan de, di lorî, farisî û wisa jî di kurmancî de dide berhev û bi vê lêkolîne dixwaze rîya yekkirina zaravayên kurdî ronî bike.

BEDIRXAN, K. Elfebeya kurdî, Bonn, çapxana Sîpan, 1981, 28 rûpel.

Alfabeya Mîr Kamûran Bedirxan cara pêşîn di sala 1938, li Beyrûtê çap bû bû û di belavkirina tipên latîni yên «Hawarê» de roleke berbiçav leyisti bû. Bi wesîla 3 saliya mirina Mîr Kamûran, E. Altunç wê jî nû ve li Almanya Federal çap kiriye.

EBRAHÎMPÛR, M.T., Dastûrê Zabanê Kordî (awramî-sanandacî-kermanşahî-mahabadi). Tehran, çapxana Ruzbeh, 1981, 51 rûpel.

Di vê lêkolîna kurt de, Ebrahîmpûr rêzimana çar devokên Kurdên Iranê dide berhev û ji vê bûnê alfabeyekê erebî ya nû û serbixwe bikar tîne. Ev alfabe, ji yên ku ta niha nivîskarên kurdên Iran û Iraqê pê nivîsîne cihê ye û gelemşa ku di vî warî de dom dike siviktir nake.

HEWRAMANÎ, M.E., Zari zimanî kurdî le tirazûy berawurd da, Wezaretê çand û agahdariyê, Bexda, 1981, 326 rûpel.

Gelo goranî zaravayeke kurdî ye? Bi awê iranîzanên navdar Minorsky û Mackenzie bersiva vê pirsê na ye; goranî dikeve koma zimanên îranî yên rojava (lê ne kurdî)

Di lêgerîna xwe de Hewramanî bi delîlên dirokî zimannafî û dinî dixwaze nişan de goranî jî wekî lorî, bacolanî û hewramanî peşkekê zaravayê «kurmanciya xwarû» ye.

EDEBIYAT

BLAU, J. et HAKEM, H. , *Perles d'un collier, textes kurdes (sorani)*, Institut National des Langues et Civilisations Orientales, Paris, 1981, 95 rûpel.

Ev 27 nivîsarên kurdî ji berhevoka çîrokên kurdî ya Alaedîn Secadî (Rîştey Mirwarî, Bexda, 1957-1980) hatine helbijartin ji bo xwendekarên biyanî yê ku dixwazin zaravayê kurmanciya xwarê (Sorani) hîn bibin.

ELÎ, D., *Dîlan, şair û azadîxwaz*, Bexda, 1981, 76 rûpel.
Lêkolîneke kurt li ser jiyana şair Dîlan û li ser afirandinên wî.

SABAR Y, *The folk literature of the Kurdistan Jews, an anthology*, Yale University Press, New Haven and London, 1982, 250 rûpel.

Berî çêbûna dewleta Israîlê qasî 190 cemaetên cihû dijîn li navçeyên çiyayiyên Kurdistanê. Ewan di nav xwe de, wekî mesihiyên Kurdistanê, bi zimanê aramî (zimanê Hezretî Isa) dipeyivî, lê jiyana wan a civakî, folklor û mûsîkiya wan wekî yê Kurdên misilman bûn. Cihû di salên 1950-1951 Kurdistanê terikandin û çûn Israîlê. Niha jî li Qudsê «Taxa Kurda» heye.

Nivîskarê vê berhevoka folklorî Yona Sabar bi xwe jî yek ji cihûyên Kurdistanê ye ; çîrok, stran, efsane û methelokên wan berhev kiriye û wergerandiye îngilîzî.

BOZARSLAN, M. E. , *Meyro, çîrok*, Invandrarförlaget, Boras, 1981, 74 rûpel.
Çîrokeke bi wêne ji bo zarokan. Li Swêdê bi alfaba latîni bi çapeke bedew derketiye.

BOZARSLAN, M.E. , *Mir zoro, Meselokên lawîran I*, Invandrarförlaget, Boras, 1981, 75 rûpel.

BOZARSLAN, M. E. , *Gurê Bilûrwan, Meselokên Lawîran II* , Invandrarförlaget, Boras, 1982, 71 rûpel.

Ev her du pirtûk jî ji bo zarokên kurdên dervayî welêt, xasme yê Swêdê hatine çap kirin.

BERGSTRÖM, G., *Ma tu tirsonek i Alfons Oberg ?* Stockholm, 1981, 30 rûpel.
Çîrokeke bi wêne ji bo zarokên piçûk. Ji Swêdî hatiye wergerandin.

CIGERXWÎN, *Zend - Avista, Dîwana 5'a*, Stockholm, 1981, 176 rûpel.
Piştî Dîwana, Sewra Azadî (Dîwana 2a), Kîme ez ? (Dîwana 3a) û Ronak (Dîwana 4a) vî cildê nû yê helbestên Cigerxwîn li Swêdê derket.

CIGERXWÎN, *Şefaq, Dîwana 6'a*, Stockholm, 1982, 180 rûpel.

LINDGREN A. WIKLAND I., *Belé lotta kare bajo*, Spango, 1982, 32 rûpel.
Çîrokeke bi wêne ji bo zarokên piçûk. Ji Swêdî hatiye wergerandin.

NEBAZ, T., *Nigay xoşewistî, Sulêmanî, 1981, 55 rûpel.*

Berhevoka pêşîn a helbestên , T. Nebaz tevî pêşgotîneke Ebdûl Şarbajêrî.

OBEYDÎ, Z., *Kit û Mişk, Tehran, 1981, 18 rûpel.*

Helbesteke bi zimanê farisî ji bo zarokan hatiye nivîsîn ku Ehmedê Qazî wergerandiyê kurdî.

ŞAHREZÎNÎ, E.M., *Pendî Pêşînanî Kurd, cild 1, Bexda, 1981, 55 rûpel.*

Gotinên pêşyan û methelokên kurdî bi zaravê soranî. Di 1971 de Mihemmedê Xal li Silêmaniyê 3700 methelok çap kiri bû û pêş wî ji şairê navdar Pîremerd 6500 di wan kiribû helbest da kir ew neyên ji bîr kirin. Di zaravê kumancî de ji berhevokên Roger Lescot û yên Ordixanê Celil û Celilê Celil derketine.

ŞARBAJÊRÎ, U., *Gewherê goraniyekanî Hesên Zîrek, Bexda, 1981, 366 rûpel.*

Hesên Zîrek yek ji hêjatirîn dengbêjên Kurd bû. Hin ji stranên xwe bi xwe nivîsî bû û hinan jî ji folklorê kurdî an ji helbestvanên klasîk an nûjen ên kurdî stendiye. Şarbajêrî stran û helbestên ku H. Zîrek distirîya di vê berhevokê de civandiyê.

ZAZA, N., *Ma vie de Kurde ou le cri du peuple kurde, éd. Pierre-Marcel Favre, Lausanne, 1982, 223 rûpel.*

Bîranînên Dr. Nûredîn Zaza ; zarotiya wî, di dewra osmaniyan de, rabûna M. Kemal, serhîlanîna Şêx Seîd, salên sirgûnê li Suriya jêr destê Fransa, sazûna Komela Xwendekarên Kurdistan li Avrûpa û ya PDK a Sûriyê, zîndanên Sûriyê, Libnan, Iraq û Urdinê. Bîranînên nivîskarê navdar û dîroka gelê Kurd a nêzik di gelek ciyan de tevî hev dibin. Şahideyê sereke ye ji bo dîroka kurdî.

DÎROK

BABAN C. Hendêk damerî benawbang, Bexda, 1981, 250 rûpel.

Çend dameriyên (mehkemeyên) navdarên dîroka cihanê : yên Sokrat, Louis XVI, Dreyfus, Mosadeq, Şêx Mahmûd, hwd ... bi kurdiyê xwerû û spehî.

BOIS Th. *Kurdes et Kurdistan in Encyclopédie de l'Islam (Nouvelle édition), tome V, livraison 85-86, r. 441-489, 1981 (E.J. Brill, Leiden ; Ed. G. P. Maisonneuve et Larose S. A ; Paris)*

Thomas Bois kurdizaneke fransîzî mezin bû. Pîraniya jiyana xwe li Rohelata Navîn û di nav Kurdan de derbas kiri bû. Xebatên wî yên zanistî li ser dîrok, ol, edebiyat û folklorê kurda bi zimanên fransîzî û inglîzî derketine. Vê benda han a li ser dîrokê ji bo çapa nû ya Ansiklopediya Islam pêş mirina xwe (1975) nivîsî bû.

CHALIAND, G., *Les Kurdes et le Kurdistan, la question nationale kurde au Proche Orient. François Maspero, Paris, 1981, 369 rûpel.*

Çapa nû, di nav pirtûkên berikê de, tevî agahdariyên teze li ser Kurdistanê Iranê. Çapa pêşîn a vê pirtûka li ser dîroka Kurdistanê ji sedsala XIX ta îro bi bendên A.R Ghasemlou, Kendal û I.C Vanly di 1978 de derketibû, inglîzîya wê jî di 1980 de (Zed Press, London).

GHAREEB, E. *The Kurdish Question in Iraq*, Syracuse University Press, New York 13210, 1981, 223 rûpel.

Şerên Kurdên Iraqê ji 1919 ta îro ji bo azadî û mafên neteweyî. Tevgerên partiyên Iraqê li hemberî pîrsa kurdî, bi çawê nérevanekî libnanî, nivîskarê «Al-haraka al-qawmiyya al-kurdiyya, Dâr al-Nahâr, Beyrût, 1973» .

ŞEREFXANÊ BIDLÎSÎ, *Şerefname*, Tehran, 1981 ; 871 rûpel.

Şairê navdan Héjar, vê afirandina klasik a diroka Kurdistanê ji farisî wergerandiye kurdiyeke edebî û dewlemend. Xizmeteke diroki ye ji bo çanda kurdî.

GORKÎ, M., *Dujmînan*, Bexda, 1981, 204 rûpel.

Maxime Gorkî vê piyesa şanoyê (tiyatroyê) di 1905 de li ser şerê karkerên fabrika-yekê nivîsî bû. Ewrahman Hacî Marif û Mihemedê Mela Kerîm wê wergerandine kurdî û nivîsareke Plexanov li ser «psîkolojiya şerê karkeran» ji bi ser ve zêdekirine.

HELBESTÊN ŞOREŞGERÎ ji Kurdistan Iraq, Swêd, 1981, 60 rûpel.

Berhevoeke helbestên Goran, Bêkes, Zêwer, Kakey Felah, Pîremerd, Hawar, Ehmedê Herdî, Şewketê Huşyar, Dildar, Kameran, Mukrî, Dilan, Şewnin, Cemal Şarba-jêrî, Abdullah Pêşew û Hêmin. Bi alfaba latînî tevî ferhengokeke Soranî / Kurmancî.

HIKMET, N., *Dastanî Şêx Bedredîn kurî qaziy Simawne*, Bexda, 1981, 78 rûpel.

Şukur Mistafa vê afirandina bijare ya Nazim Hikmet ji tirkî wergerandiye kurdî.

NAVIDÎ, N., *Xermanî xem û pejare*, Mahabad, çapxana Aso, 1981, 53 rûpel.

Piyeseke şanoyî bi farisî nivîsî ji alî Celîl Gadanî ve hatiye wergerandinê kurdî.

Joyce Blau
Dominique Ferrendini
Helkewt Hakim

ÇAPA KURDÎ HEWCÊ ALÎKARIYA HER WELATPARÊZÊ KURD E

Jiyana zimanê gelê me bi pêşvebirina xwendin û nivîsandina kurdî dibe. Kesên xwendewar hewcê kitêb, kovar û rojnaman in ji bo firehkirina zanîna xwe. Nivîskar jî hewcê wan in ji bo belavkirina afirandinên xwe.

Di hoyên (şertên) ku îro Kurd tê de ne, çapeke azad dikare tenê li derveyî welêt bijî. Lê, ji alî malî û diravî ve, jiyandina vê çapê karekî *gelek dijwar* e. Rojname û kovarên awrûpayî bixwe, pirîcar, ancax bi saya pesnakan (reklaman) li piya dimînin.

Himin ji bo hişyarî û azadîya gelê me çapeke azad, bi zimanê kurdî, ferz e, divê ku her welatparêzê kurd di vî warî de bi berpisiyarî bilive, erkên (wezîfên) xwe zanibe : kovar û kitêbên kurdî xwendin, dan xwendin, belavkirin, alîkariya wan a diravî, teşwîqa wan. Wisa jî kesên ku dizanin binivîsin divê ji wan re bend û nivîsandinan bişînin, kêmasiyên wan bi awayekî çêkirox rexne kin, da ku çapa kurdî meh bi meh, sal bi sal xurtir, hêjatir, dewlementir û jîndartir be.

Enstîtu ji her kurdî hêvî dike, ne tenê kovar û kitêbên Enstîtuyê, hemû weşanên bi zimanê kurdî bixwînin, alîkariya wan ji xwe re erk zanibin. Bila kes tucar mebêje : « ku ez nekim, ewê hevalên din alîkariya wan bikin » . Şerê çandî pareke hîmîya şerê azadîyê ye. Ev şer ewê tenê bi alîkarî û hevkarîya hemû welatîyên me, hemû Kurdên dilsoz dikaribe serkeve.

Dumilî

Dimilkî de lêkerê hevdudanî

Lêker (verbe, fi'l) : Kelîmeya ki kerdiş, biyayiş nê zî hereket îfade kena tira lêker vajiyêno. Dimilkî (Zazakî) di lêkerî tewir tewir î :

I – Lêkerê basîtî (lêkera xwerû) : Ay lêkerê ki yew kelîma ra viraziyayê tira lêkerê basîtî vajiyêno.

II – Lêkerê hevedudanî (verbe composé, fi'li murekkeb) : Ay lêkerê ki çend kelîman ra, nê zî berlêker (préverbe, pêspirtik) û lêker ra viraziyênê tira lêkerê hevedudanî (fêlê bargiranî) vajiyêno. Ma tiya di mester (infinitif) ê nî lêkeran sero vîndenîme.

Lêkerê hevedudanî, hîrê gruban ra yenê meydan :

A – Lêkerê hevedudanîyê ki berlêker û lêker ra viraziyênê.

B – Lêkerê hevedudanîyê ki name (nom, ism) û lêker, nê zî sîfet (adjectif, rengdêr, xeysetnav) û lêker ra viraziyênê.

C – Lêkerê hevedudanîyê ki yew kelîma di ray vata (tekrar kerda) û lêker ra viraziyênê. Nika ma nî gruban sero yew bi yew vînderîme :

A – Lêkerê hevedudanîyê ki berlêker û lêker ra viraziyênê : Nî lêkerî hîrê şaxan ra yenî meydan :

- a) berlêkero basît + lêker
- b) berlêkero lihevîstî (contracté) + lêker
- c) berlêkero hevedudanî (composé) + lêker

a) berlêkero basît lêker : Niy lêkerî yew berlêkero basît û hina vîşî lêkeranê ardîmkerdoxan (fêlên ardîmîyê) ra viraziyênê.

Lêkerê ardîmkerdoxî : Dimilkî di lêkeranê ardîmkerdoxan ra çend teney nîy ê :

Dimilki (Zazakî)**Kurmancî (Kirdasî)**

*ameyîş (homeyîş) / ameyîne (D)**
bîyayîş (beyîş) / biyayîne (D)
dayîş / dayene (D)
gîrewtîş (gurotîş) / guretene (D)
kerdîş / kerdene (D)
kewtîş / kewtene (D), kotîş
mendiş / mandene (D)
vistiş

hatin
bûn
dayîn
girtin
kirin
ketin
man, mayîn
xistin

Dimilki di berlêkerê basîti zî nîy ê :

- 1) a- 2) ci- 3) de- (di-) 4) der- 5) ra- 6) ro- 7) vaz- 8) ver-(var-)
 9) vir- 10) we- (wur-, hur-).

1 - A-**Dimilki****Hewramî / Gûranî****Kurmancî**

a-
ageyrayîş
akerdîş / akerdene (D)
alaqnayîş (leqnayîş)

a-, awa-, horo-
horo gelay
awa kerdey
aloçnay (halûçîyan)

ve-
vegerîn
vekirin
daleqandin

Dimilki di : 1) *abîyayîş (abeyîş)*; 2) *açînayîş*; 3) *ageyrnayîş*; 4) *aqitnayîş*.
 Kurmancî di : 1) *vebûn*; 2) *vejenîn, veçînîn*; 3) *vegerandin*; 4) *veqetandin*.

Dimilki di çend lêkerê hevedudanîyê binê ki berlêkerê a- reydi dest
 pey kenê bi alfabetik nîy ê : *abiriyayîş, abirnayîş, açarnayîş, afînayîş, agirewtîş (agirotîş), akewtîş, amendiş, aniştîş (S), avistiş*.

2 - CI-

No berlêker, hina vîşî dimilkîya Sîwereg û Bîngol'î di vajiyêno. Dormarê
 Pîran'î di herunda «ci-» di gege «de-», gege zî «der-» vajiyêno. Çend mîsalî :

Bîngol (Çewligî)**Pîran**

cigeyrayîş
çişonayîş (B), çişanayîş (S)

dergeyrayîş, bede geyrayîş (G.)
deşanayîş

cinîştîş

denîştîş

Dimilkî

Kurmancî

*ci-
cikerdiş (S)*

*jê-
jê kirin*

3 - DE- / DI- (B)

Dimilkî

Kurmancî

*de-, di-
dekerdiş*

*da-
dakirin*

Dimilkî di : debestîş, debiyayîş, decenayîş, defereknayîş (defirknayîş), defînayîş / difînayîş (B), degeyrayîş, degirewtîş (degurotîş), degunayîş, dehesiyayîş, dekwetîş / dikotîş (B), dekupiyayîş (dekupeyîş), dekupnayîş, dekutîş, depernayîş, denîştîş, depîştîş (tebîştîş), deresayîş, deresnayîş, desawiyayîş, desawitîş, deşanayîş, deşiyayîş (deşeyîş) / dişiyayîş (B), devis-tîş / divistîş (B), digînayîş (dugnayîş), digîrotîş (dugrotîş), deverdayîş, de-verdiyayîş.

4 - DER-

Dimilkî

Kurmancî

*der-
dergeyrayîş*

*jê-
jê gerîn*

Dimilkî di : dermendîş, derqelebiyayîş (bider qelebiyayîş), derqelib-nayîş (bider qelebnayîş).

5 - RA-

Dimilkî

Kurmancî

*ra-
ravistîş, rakerdiş
rakewtîş*

*ra-
raxistin
raketin*

Dimilkî di : radayîş, rabiyayîş (rabeyîş) / rabiyayene (D), ra dime kotene (era dime kotene) (D), rafînayîş (S), rageyrayîş, rakerdiş / rakerdene (D), raqilaşiyene (D), raşaniyayîş / rasaniyayine (D), raşonayîş (B), raver-nayîş (S), raverdene (D) / ravêrtîş (B, S), ravistîş (S), ra vîr ameyine (D), ra vîr kewtene (D), rawîştayini (E).

6 - RO-, RÛ- / RUE- (B)

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>ro-, rû-, rue (B)</i>	<i>ere-</i>	<i>rû-</i>
<i>roniştîş, rueniştîş (B),</i>		
<i>ronistene (D)</i>	<i>ere niştay</i>	<i>rûniştin</i>
<i>ronayîş / ruwenayîş (B)</i>	<i>ere niyay</i>	<i>danîn</i>
<i>roşanayîş / ruweşonayîş (B)</i>		<i>rûniştandin</i>
<i>rokerdiş / ruekerdiş (B)</i>		<i>rokûrin</i>

Dimilkî di : robiyayîş, rodayîş, rojanayîş, rojanîyayîş (rojaneyîş), rokwetîş / ruekotîş (B), roşaniyayîş, rovetîş (rûvetîş).

7 - VAZ-

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>vaz-</i>	<i>baz-</i>	<i>baz-</i>
<i>vazdayîş / vazdayine (D),</i>		
<i>voştayine (E)</i>	<i>bazday</i>	<i>bazdan</i>

8 - VER- (VAR-)

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>ver-</i>	<i>wer- (wel-), werû-</i>	<i>ber</i>
<i>verdayîş, verra dayîş /</i>		
<i>verdayene (D)</i>	<i>werday</i>	<i>berdan</i>
<i>verkewtîş / verkewtene (D)</i>	<i>werkewtey</i>	<i>berketin</i>
<i>vêrdîş (vêretîş, viyartîş)</i>	<i>welday</i>	<i>bûrîn, derbaz bûn</i>
<i>vervistîş</i>		<i>ber xistin</i>

Dimilkî di : ver bider dayîş (ver bere dayîş), ver dayene pêw (D) / ver pê dayîş, ver dayine de (D) / ver de dayîş, ver dayîne ra (D) / verdayîş ra (B), verdayîş, verdiyayîş (verdeyîş), ver finayîş, ver pê dayîş, ver pê diyayîş (ver pê deyîş), ver resayîş, ver şanayîş, ver şiyayîş (ver şeyîş), ver tê miyan dayîş, ver tê miyan diyayîş (ver tê miyon deyîş), ver vîstîş, ver xwi dayîş.

9 - VIR-

Dimilkî	Kurmancî
<i>vir-</i>	<i>hil-</i>
<i>virbîyayîş</i>	<i>hîlbûn</i>
<i>virkerdîş</i>	<i>hilavêtin</i>

10 - WE-

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>we-</i>	<i>hur-</i>	<i>ra-</i>
<i>wegîrewtîş (wegîrotîş,</i>		
<i>wegurotîş)</i>	<i>hurgirtay</i>	<i>ragirtin</i>
<i>webiyayîş, webeyîş</i>		<i>vebûn</i>
<i>wekerdîş (S)/ wekerdene (D)</i>		<i>vekirin</i>

Dimilkî di : weçinayîş, wedariyayîş (S)/ wedareyîş, wedayîş, wedertîş (wedetîş)/ wederdayene (D), wedaritene (D), weferiyayîş (wefireyîş), wefernayîş (wefirnayîş), wenayîş, wenîştîş, weşanayîş, weşaniyayîş (weşaneyîş), weşonayîş (B), weteriyayîş (wetireyîş), wetirnayîş (weternayîş).

11 - WER- (WUR-, HUR-)

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>wer- (wur-, hur-)</i>	<i>wur-, hor-</i>	<i>hil-, ra-</i>
<i>wereznayîş, wuriznayîş</i>	<i>wuriznay, urznay,</i>	
	<i>huriznay, hurgeray</i>	<i>hildan, rakirtin</i>
<i>werîştîş, wurîştîş</i>	<i>hurestay, hurstay,</i>	
	<i>hurzay</i>	<i>rabûn</i>
<i>werantîş</i>		<i>hilkirtin, hildan</i>

b) berlêkero lihevxiştî +(yew kelîma) + lêker

Dimilkî di berlêkerê lihevxiştî nîyê :

- 1) cê- 2) pa- 3) pey- 4) pê- 5) po- 6) ta- 7) têw-(tê-), 8) to-,(tû-)

1 - CÊ-

Dimilkî

Kurmancî

cê-

jê- (ji hev-)

cê kerdîş, ci kerdîş (S)

jê kirin (ji hev kirin)

cê biyayîş (cê beyîş)

jê bûn

cê kewtiş (cê di kewtiş)

ji hev ketin

2 - PA-

Dimilkî

Kurmancî

pa-

pê ve-, pê de-, pê re-, pê-

pa biyayîş (pa beyîş)

pê re bûn

pa kerdîş

pê ve kirin

pa nayîş

pê xistin, vê xistin

pa şiyayîş (pa şeyîş)

pê ve çûn, pê de çûn

Dimilkî di : pa anîştîş (S), pa bestîş, pa çerayîş (pa çertîş), pa dayîş, pa diyayîş (pa deyîş), pa dusayîş, pa dusnayîş, pa finayîş, pa gunayîş (pa ginayîş), pa kewtiş, pa niştîş, pa niyayîş (pa neyîş), pa şendeliyayîş (pa şendileyîş), pa şiyayîş (pa şeyîş), pa vîştîş.

3 - PEY-

Dimilkî

Kurmancî

pey-

pê-, bi wî-

pey hesiyayîş / pey

pê hesîn

heşiyayîne (D)

pê zanîn

pey zanayîş

Dimilkî di : pey ameyîş, pey îman ardiş, pey kay kerdîş, pey merdiş, pey nayîş, pey niştîş / peya niştîş, pey paye kerdîş, pey paye kewtiş, pey şanayîş,

pey şiyayîş (pey şeyîş), pey şinayîş, pey vindertiş, pey viraştîş.

4 - PÊ-

Dimilkî

pê vero kewtîş

Dimilkî

pê-

pê ameyîş (pê homeyîş)

pê ardiş

pê geyrayîş

pê kerdîş / pîya kerdîş (S)

pê kewtîş

pê mendiş, pê manayîş

pê hesiyayîş (pey hesiyayîş)

Hewramî

pê were kewtey

Kurmancî

pê-, bi hev (pev), li hev (lev), lê-

li hev hatin, lê hatin

li hev anîn

li hev gerîn, ji hev gerîn

bi hev kirin (pev kirin)

bi hev ketin

bi hev man

pê hesîn

Dimilkî di : pê daritiş, pê feka nayîş, pê feko perrayîş, pê fek ra vatiş, pê ginayîş (pê gunayîş), pê girewtîş, pê mişewriyayîş, pê persayîş, pê pey ginayîş (pê pey gunayîş), pê pey nayîş, pê pey niştîş, pê pîs beyîş, pê re-sayîş / pê reşteni (E), pê rêz biyayîş, pê rêz kerdîş, pê ser biyayîş, pê ser nayîş, pê serra kerdîş, pê serra kewtîş, pê serro dayîş, pê serro gunayîş, pê ser şiyayîş (pê ser şeyîş) / pê ser siyayene (D), pê ser visnayîş (S), pê şanayîş (pê şonayîş), pê şa'tnayîş, pê vera kewtîş, pê verro kerdîş, pê vero nayîş, pê vero şiyayîş.

5 - PO-, PÛ-

Dimilkî

po-, pû-
po kerdîş

Kurmancî

pê ve (bi ... ve)
pê ve kirin

Dimilkî di : po fînayîş, po vîstîş (pû vîstîş).

6 - TA-

Dimilkî**Kurmancî***ta-**pê-, tê-, lê**ta kewtiş**lê ketin**ta vistiş**pê xistin, vê xistin*

Dimilkî di : ta ameyiş, ta ardiş, ta çarnayiş, ta dayiş, ta fînayiş, ta fi-
neyiş, ta geyrayiş, ta şuyayiş, ta şuya biyayiş.

7 - TÊ- / TIYE- (B)**Dimilkî****Kurmancî***tê kewtiş**vê ketin*

Dimilkî di : tê bestiş, tê bina kerdiş, tê birnayiş, tê dayiş / tiyo dayiş (B),
tê diyayiş (tê deyîş), tê elawitiş, tê elawiyayiş, tê fek vistiş, tê geyrayiş, tê
hefilnayiş, tê kerdiş, tê kewtiş, tê miyan biyayiş, tê miyan kerdiş, tê miyan
kewtiş (tê miyo kotiş), tê miyan nayiş, tê pey gunayiş / tiya pey ginayiş (B),
tê pey kerdiş, tê pey niştîş, tê pey ra kewtiş, tê qest kewtiş, tê qesnayiş, tê
qesiyayiş, tê qîy nayiş / tê qini nayiş, tê ri kewtiş, tê sawiyayiş (tê saweyiş),
tê sawitiş, tê ser di qelebiyayiş, tê ser di qelebnayiş, tê sere biyayiş, tê sere
kerdiş, tê ser nayiş, tê serra kerdiş, tê serra kewtiş, tê serro dayiş, tê şanayiş /
tiye şonayiş (B), tê şaniyayiş (tê şoneyîş), tê tewr kerdiş (S), tê ver kerdiş,
tê vera kewtiş, tê veriki kewtiş, tê veriki nayiş, tê ver nayiş, tê verro kerdiş, tê
vero şeyîş, tê verro şeyayiş (tê verro şeyîş).

8 - TÊW- (TÊ-) / TEOW- (B)**Dimilkî****Kurmancî***têw- (tê-)**tev**têw dayîne (D)**têwo dayiş, tiyo dayiş,**tê dayiş**tev dan***9 - TO-, TÛ-**

Dimilki**Kurmanci***to-**hil-**to kerdîş**hîlkrin*

Dimilki di : to biyayîş (to beyîş) , to dayîş, to vetîş.

c) **berlêkero hevedudani + lêker :**

Ma berlêkerê hevedudani cêra nawitîme. Zeki haseno niyan di « bi, ci, di, pe, pi, te, ti, te, ver » ra yew û « de, der, ra, ro » ra yew yenî têver. Ma vajîme :

cira (ci + ra)

dirra (di + ra)

pira (pi + ra)

tira (ti + ra)

Dimilki di lêkerê hevedudani niyê :

1) bider- (bere-) 2) cira- (tira-) 3) dirra- (dira-) 4) pede- (pedi-) 5) pêra- (pîya-) 6) pêro-, pyerû-, pyor- (B) 7) pira- 8) piro- 9) tede-, tedir-, tey- 10) têra- 11) têro- 12) tira-, dirra-, cira-, pira 13) tiro- 14) vera- 15) verra- 16) vero- 17) verro- .

Nika ma yew bi yew niyan bivînime :

1 - BIDER-, BERE- / BEDE- (G)**Dimilki****Kurmanci***bider-, bede-, bere-**lê**bider suwar biyayîş**lê suwar bûn***Dimilki****Hewramî***bide-, bere**pene**bide huwayîş**pene xuway*

Dimilki di : bider geyrayîş (bere geyrayîş), bider hewniyayîş (bere howneyîş), bider kerdîş, bider nawitîş (bere nawitîş), bider qelebnayîş, bider sawitîş, bider sawiyayîş, bider şanayîş (bere şanayîş), bider şeyîş, bider tadayîş.

2 - CIRA-(S) / TIRA-(P)

Dimilkî	Kurmanci
<i>cira- / tira-</i> <i>cira girewtîş</i> <i>(tira girewtîş)</i>	<i>jê-</i> <i>jê girtin</i>

Dimilkî di : cira ameyîş, cira birnayîş, cira girewtîş, cira şiyayîş (tira şiyayîş), cira vetîş (tira vetîş).

3 - DIRRA-(DIRA-) / TIRA-(Pa)

Dimilkî	Kurmanci
<i>dîrra-</i> <i>dîrra biyayîş</i> <i>dîrra kerdîş</i>	<i>jê-</i> <i>jê bûn</i> <i>jê kirin</i>

4 - PEDE- / PEDI-(B)

Dimilkî	Hewramî	Kurmanci
<i>pede- / pedi-</i> <i>pede leqnayîş</i> <i>(pede alaqnayîş)</i> <i>pede dayîş</i> <i>pede şiyayîş / pedi şiyayîş (B)</i>	<i>pore</i> <i>pore aloçnay</i>	<i>pê de-, pê ve-</i> <i>pê ve dan</i> <i>pê ve çûn (bi... ve çûn)</i>

Dimilkî di : pede ameyîş, pede ardiş, pede fînayîş, pede giyriyayîş, pede kerdîş / pedi kerdîş (B), pede kewtîş / pedi kewtîş (B), pede şendiliyayîş (pede şendileyîş) pede şendelnayîş, pede vistîş.

5 - PÊRA-(PÎYA)

Dimilkî	Hewramî	Kurmanci
<i>pêra- (pîya)</i>	<i>pêwa-</i>	<i>pê ve (bi hev re)</i>

Dimilkî di : pêra bestîş (pîya bestîş), pêra dayîş, pêra kewtîş, pêra nayîş (pîya nayîş), pêra neyîş (pîya niyayîş), pêra weş biyayîş (pêra weşî biyayîş).

6 - PÊRO / PIYERÛ-, PYOR-(B)

pêro biyayîş (pêro beyîş), pêro dayîş / piyerû dayîş (B), pêro dayene (D), pêro gunayîş (pêro ginayîş).

7 - PIRA- / TIRA-

Dimilki

Hewramî

pira-

pore-

pira kerdîş (tira kerdîş)

pore kerdey

Dimilkî di : pira bestîş, pira dayîş, pira girewtîş, pira guretene (D), pira kerdîş (S), pira nayîş, pira şanayîş (pira şonayîş), pira şaniyayîş (pira şoneyîş), pira şiyayîş (pa şeyîş).

8 - PIRO, PERO, PURO / PIRUE-(B), PURE-, PURI-(B)

Dimilki

Hewramî

piro-, pede-

pore-

piro alaqnayîş

pore aloçnay

(pede leqnayîş)

Dimilki

Kurmancî

piro-

lê-

piro dayîş, puri dayîş (B)

lê dan

pero dayene (D)

lê kirin

piro kerdîş

lê reşandn

piro şanayîş

Dimilkî di : piro bereziyayîş (piro berrizeyîş), piro bestîş, piro birnayîş, piro biyayîş (piro beyîş) / pure biyayîş, puri biyayîş (B), piro cenayîş / puri cenayîş (B), piro çungirriyayîş, piro ginayîş (piro gunayîş), piro girewtîş, piro kurri kerdîş, piro mal biyayîş, piro masnayîş, piro nayîş, piro nurrî kerdîş, piro pêser biyayîş, piro pêser kerdîş, piro qelebnayîş, piro sur biyayîş, piro şanayîş / puri şonayîş (B), piro şikitiş, piro şiyayîş (S), piro tadayîş.

9 - TEDE-, TEDIR-, TEDI- / TEY-(S)

Dimilkî di : tede behs kerdîş, tede dejayîş, tede girewtîş, tede kar kerdîş,

tede mahkima biyayîş, tede mendîş, tede rayîr deyîş, tede serî şeyîş, tede şeyîş, tede şêllik biyayîş, tede şêllik kerdiş, tede tey vetîş .

10 - TÊRA-

Dimilkî di : têra biyayîş (têra beyîş), têra çarnayîş, têra geyrayîş, têra kerdiş, têra şiyayîş (têra şeyîş).

11 - TÊRO-

Dimilkî di : têro çarnayîş, têro dayîş, têro pêşiyayîş (têro pêşeyîş), têro şiyayîş, têro şiyayîş-ameyîş (têro şeyîş-ameyîş).

12 - TIRA- / DÎRA- (E), CIRA- (S), PIRA-

Dimilkî

Kurmancî

tira-, dîra-, cira-

jê-

tira ameyîş

jê hatin

tira birnayîş

jê bûtin

tira gîrewtîş

jê girtin, jê stendin

tira kewtîş

jê ketin

tira mendîş

jê man

tira peye biyayîş

jê peya bûn

Dimilkî di : tira cigriyayîş, tira çarnayîş, tira dayîş, tira hera geyrayîş, tira hes kerdiş, tira heybî kewtîş, tira hille kerdiş, tira kerdiş, tira lomey kerdiş, tira mana vetîş, tira mehrûm mendîş, tira mîzzi ver xwi dayîş, tira mîzzi xwi ro kerdiş, tira nayîş, tira peyda biyayîş, tira şanayîş, tira şeyîş (tira şiyayîş), tira teber kerdiş, tira vetîş, tira wardîş (tira werdiş), tira xwi kerdiş.

13 - TIRO-

Dimilkî di : tiro ameyîş, tiro cenayîş, tiro kerdiş, tiro şiyayîş (tiro şeyîş).

14 - VERA-

Dimilkî

Kurmancî

vera-

ji ber ... ve

vera dayîş

ji ber ... dayîn

Dimilkî di : vera ci dayîş (S), vera geyrayîş (S), vera girewtîş (vera gure-tîş), vera kerdîş, vera kewtîş, vera nayîş, vera şiyayîş (vera şeyîş), vera xwi ... kerdîş.

15 - VERRA-

Dimilkî di : verra antiş, verra çarnayîş, verra dayîş, verra diyayîş (verra dayîş), verra geyrayîş, verra kerdîş.

16 - VERO-

Dimilkî

Kurmancî

vero-

li ber-

vero ameyîş

li ber rabûn

vero geyrayîş

li ber gerîyan

(vera geyrayîş) (S)

Dimilkî di : vero dayîş, vero deştîş, vero kewtîş, vero nayîş, vero niyayîş (vero neyîş), vero şiyayîş (vero şeyîş), vero viraştîş.

17 - VERRO-

Dimilkî di : verro ameyîş, verro kerdîş.

B — Lêkerê hevedudanîyê ki name û lêker, nê zî sifet û lêker ra viraziyênê :

a) Name + lêker

b) Sifet + lêker

a) Name + lêker - çend mîsalî :

Dimilkî

Hewramî (Pawe /
Kurdistanê Îranî)

Kurmancî

ca ardiş, ardiş ca

we ca awirdey

bi cî anîn

kay kerdîş

kaye kerdey

lîztin (leyîztin)

muçî kerdîş

maç kerdey

maç kirin

qise kerdîş (qisey kerdîş)

qise kerdey

qise kîrin

Dimilkî di : citi kerdış / cite kerdene (D), eştiş teber / estene tever (D) bari kerdış / bare kerdene (D), zurî kerdış / zûrî kerdene (D), derg kerdış / derg kerdene (D), va dayış (S) / vay dayış (B,P), girê dayış (girey dayış), merr kerdış, goşî ronayış, sond wardış (P) / sond wendene (D).

b) Sifet + lêker - çend mîsalî :

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>berz biyayış (berz beyış)</i>	<i>berz biyay</i>	<i>bilind bûn</i>
<i>teyşan biyayış</i>	<i>tajne biyay</i>	<i>if bûn</i>
<i>wişk biyayış (wuşk biyayış)</i>	<i>wişk biyay</i>	<i>hişk bûn</i>

Dimilkî di : derg kerdış / derg kerdene (D), kilm biyayış (S) / kirr biyayış, pırr kerdış / pırr kerdene (D), weş biyayış / wese biyayine (D), lezi kerdış / lerze kerdene (D), hîy biyayış / hîy biyayene (D), vînd biyayene (D) / vîn biyayış, xirabe biyayış / xirave kerdene (D).

C – Lêkerê hevedudanîyê ki yew kelîma di ray vata (tekrar kerda) û lêker ra viraziyênê. Çend mîsalî :

felqe-felqe kerdış, vit-vit kerdış, vîzzilî-vîzzilî kerdış, wîç-wîç kerdış.

DIMILKÎ DI ÇEND XUSUSÎYETÊ LÊKERANÊ HEVEDUDANÎYAN

Çend xususîyetê nîy lêkeran estê ki bala kê kaş kenê :

1 - Nîy lêkeran ra tayî, ca ra ca ma'na xo vurinenê (bedelnenê). Çend mîsalî :

Ca ra ca Dimilkî	Kurmancî
<i>çarnayış (P)</i>	<i>gerandin</i>
<i>çarnayış (S), çarnayine (D)</i>	<i>zivrandin, vegerandin</i>
<i>wekerdiş (P)</i>	<i>hîlkrin, hîldan</i>
<i>wekerdiş (B), wekerdene (D)</i>	<i>vekirin</i>
<i>weşanayış, weşonayış (P)</i>	<i>weşandin, hejandin</i>
<i>weşonayış (B)</i>	<i>hîlweşandin</i>

2 - Demewo ki nîy lêkerî ancîyênê (kaş benê) zî ca ra ca beyntar di ferq esto. Çend mîsalî :

Dimilkî	Hewramî	Kurmancî
<i>ronîştîş / ronîstene (D)</i>	<i>ere niştêy</i>	<i>rûniştin</i>
<i>nerî : ez ronîştô / ez niştô ro</i>	<i>niştêre, niştawe (**)</i>	<i>ez rûniştim</i>
<i>maykî : ez ronîştâ / ez niştâ ro</i>		
<i>nerî : ti ronîştî / ti niştî ro</i>	<i>niştîre</i>	<i>tu rûniştî</i>
<i>maykî : ti ronîştâ / ti niştâ ro</i>	<i>niştîre</i>	<i>tu rûniştî</i>
<i>nerî : ay (o) ronîştô / we (yû) niştô ro</i>	<i>niştêre, nişt</i>	<i>ew rûnişt</i>
<i>maykî : a (ya) ronîştâ / ya niştâ ro</i>		
<i>ma ronîştî / ma niştîme ro</i>	<i>niştîmere</i>	<i>em rûniştin</i>
<i>şîma ronîştî / şîma nîstî ro</i>	<i>niştîdere</i>	<i>hun rûniştin</i>
<i>ê (yê) ronîştê / yê nîstî ro</i>	<i>niştêre, niştêwe</i>	<i>ew rûniştin</i>
<i>emîr : roşê / ruweşî (B)</i>	<i>nişere</i>	<i>rûne</i>

Dimilkî	Hewramî
<i>wereznayîş</i>	<i>wuriznay</i>
<i>emîr werizni, wurizne</i>	<i>wurpêzîne</i>
<i>wurîştîş, werîştîş</i>	<i>hurestay, hurzay, wurzay (Nowsûd)</i>
<i>emîr warde, wurzî, urze ra</i>	<i>hurzde (hurezde), horze, hurze</i>

CA RA CA DIMILKÎ :

Dêrsim	Pîran	Kurmancî
<i>kotene ra dime (era dime kotene)</i>	<i>dimî kewtîş</i>	<i>dû ketin (bi dû ketin)</i>
<i>kot ra dime, kewt era dime</i>	<i>dimî kewt</i>	<i>bi dû ket</i>
<i>rakerdene</i>	<i>rakerdîş</i>	<i>raxistin</i>
<i>emîr rake</i>	<i>rakî (rake)</i>	<i>raxe</i>
<i>vînd biyayîne</i>	<i>vîn biyayîş</i>	<i>winda bûn</i>
<i>bi vînd</i>	<i>vînî bi, vînî bîy</i>	<i>winda bû</i>
<i>emîr vînd be</i>	<i>vînî bi</i>	<i>winda be</i>
Sîwereg	Pîran	Kurmancî
<i>lew pa dayîş</i>	<i>lewî pa dayîş</i>	<i>maç kirin</i>
<i>lew na pa</i>	<i>lewî pa day</i>	<i>maç kir</i>

<i>lew meni pa</i>	<i>lewi pa medi</i>	<i>maç neke, maç meke</i>
<i>akerdiş</i>	<i>akerdiş</i>	<i>vekirin</i>
<i>akerdo</i>	<i>akerdo, akerda (mayki)</i>	<i>vekirîye</i>
<i>piro dayiş</i>	<i>piro dayiş, dayiş piro</i>	<i>lê xistin</i>
<i>piro da</i>	<i>da piro</i>	<i>lê xist</i>
<i>piro mede</i>	<i>medi piro</i>	<i>lê nexê (lê mexe)</i>
<i>roniştiş</i>	<i>roniştiş</i>	<i>rûniştin</i>
<i>ro menişi</i>	<i>merošî</i>	<i>rûnene (nerûne)</i>

Bingol (Çebaxçur, Çewligi)

Piran

Kurmancî

<i>abiyayiş</i>	<i>abiyayiş (abeyiş)</i>	<i>vebûn</i>
<i>bi a</i>	<i>abi / abîy (mayki)</i>	<i>vebû</i>
<i>akerdiş</i>	<i>akerdiş</i>	<i>vekirin</i>
<i>a meki</i>	<i>me aki (m'aki)</i>	<i>veneke</i>
<i>a nêkeno</i>	<i>nê akeno</i>	<i>venake</i>
<i>kerd a</i>	<i>akerd</i>	<i>vekir</i>
<i>dekottiş</i>	<i>dekewtiş</i>	<i>ketin nav ...</i>
<i>kot di</i>	<i>dekewt</i>	<i>ket nav ...</i>
<i>nêkot di</i>	<i>denêkewt, nêdekewt</i>	<i>neket nav ...</i>
<i>pure dayiş</i>	<i>piro dayiş, dayiş piro</i>	<i>lê xistin</i>
<i>pure d'</i>	<i>bidi piro</i>	<i>lêxe</i>
<i>pure din</i>	<i>bidi piro</i>	<i>lêxin</i>

MALMÎSANIJ

- * (D) : *Dêrsim (Tunceli)*
 (B) : *Bîngol (Bîngöl)*
 (S) : *Stwereg, Sêwregi (Siverek)*
 (E) : *Ezîrgan (Erzincan)*
 (G) : *Gêl (Egû)*
 (P) : *Pîran, Pîro (Dicle)*
 (Pa) : *Palî (Palo)*

** *Christensen, Arthur-Benedictsen, Åge Meyer, les Dialectes D'Awroman et de Pawa, Kobenhavn, 1921, r : 45.*

Mac Kenzie, D, N. The Dialect of Awroman (Hewraman-i Luhon), Kobenhavn, 1966.

Folklorê Kurdî ebe zarava dimilkî

Her çiyê ke wertê miletî de ebe vaten û qeseykerdene vajîno (edebiyat), kay beno, ebe bera pî û kalikan devam keno, ci ra folklor vajîno. Bera pî û kalikan kî hê be hê ama, resta pê. Naê ra gore folklorê Kurdî be xo, tarixê miletê Kurdî ano ra zan. Ebe vatena folkloristê Kurdî yê pîlî, yê Ordixanê Celîlî, «tarixê miletê Kurdî de teynîya folklorê Kurdî nêkoto ra destê dismên û zorkeran, yîyê ke wasto ke Kurdanê mêrxasan ebe adir û asin binê bandîra xo kerê» (2).

Tarixê Kurdî de her hadîseo sosyal, herv bo, pêrodayîsê aşîran bo, haskerdene bo, pêrodayîsê verva dismênan bo, pêro lawikan û şwaran û sanikan de yêne ra zan, vajîne, qesey benê. Naye ra gore her hadîseo sosyal, qiz ra be pîl, zê ayney edebiyat de aseno. Na folklor û edebiyat de milet rind û qolae, rast û xeletîye, cwamerdênî û bêbextîye ebe usila şînat û estetîkî ano têverver. Sanikan û destanan û meselan û vatena virênan de her tim na yêna ra zan. Edebiyatê qeseykerdene de her waxt pêguretena çiyê rind û rastî be yê heq û neqî ra yêne vatene. Heto heq dayîma kuno ra hetê neqî ser, sono reseno mirodê xo. Pêrodayîsê ke verva zulim û zorkariya xayinan û dismênan bena, folklorê Kurdî de ebe zarava Dimilkî zaf est ê. Pêrodayîsê nianênî lawikan û sanikan de vajîne ke, miletê Kurdî tarixê xo de se kerdo se nêkerdo, se vato se nêvato, çî wasto, çî nêwasto pêro tede beno eskera. Miletê Kurdî tarixê xo de çituri seweta azadiya xo dismêne zalim û zorkarî de do pêro, folklor û edebiyatê Kurdî de beno arêze. Her çîqaş ke folklorê

(1) Dimilkî ra, Zazakî kî vajîno. Tekstê ke ita wanine hetê Dersimî ra ê. Komentarbe fekê Dersim de telafuzê «C» û «Ç» y niya beno:

C • vengino qolind = (dz) ; cor (dzor) , cemed (dzemed)

C • vengino barî = (dʒ) ; cêr (dʒer) , cîran (dʒîran)

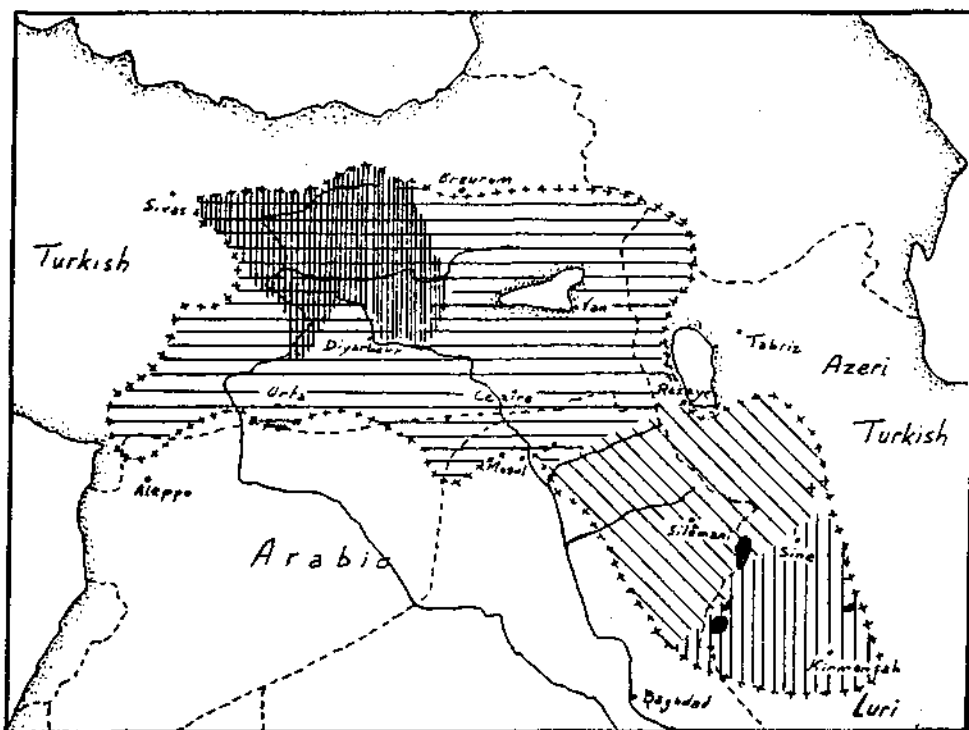
Ç • vengino qolind = (ts) ; çam (tsam) , çare (tsâra)

Ç • vengino barî = (tʃ) ; çî (tʃî) , çêver (tʃêver)

(2) O. Celîl , C. Celîl ; *Mezele û metelokên Kurdî*; Zürich, Weşanên Ronahî, 1976, pere 1

Kurdî ebe zarava (lehça) Dimilkî (Zazakî) xêlê zengîn o, hata nika keşî bine ra arê nêkerdo, pêser nêardo. Kolonîperestanê Tirkî nêverdo ke miletê Kurdî çimanê xo wekero, xo ser urzo. Yîne her çiqaş ke miletê Kurdî kerd binê bandira xo, hama bese nêkerd ke zan û kultur û folklorê ey kî werte ra wedarê. Dismêno xayin nae rind zaneno ke, ebe siyasetê asimilasyonî pesew û peroz gureêno ke folklorê ma kî ma dest ra bicêro. Yîne xêlê zerar da be kulturê Kurdî, xezna kulturê dey ra taê telef kerd, kerd vindî. Coka o ke, ma gune qiymetê folklorê xo, nîya ra tepîya dayîna rind bizanîme. Her çiyê folklorî yo ke kuno ra ma dest, top kerîme, biniwsîme, vindbîyaêne ra bixelesnîme.

Zarava Dimilkî de hata nika edebîyatê qeseykerdene fek ra be fek, gos ra be gos vajîyo amo. Na edebîyatê qeseykerdene de sanikî, lawikî, mesele û mertalî, vatenê virênan be vatenê binî ra ebe tore tore vajîne.

Zarava Dimilkî

Zarava Sorankî

Zaravê Bîni

Zarava Kirmanckî

Zarava Gorankî

(ji M. M. Van Bruinessen, Agha, Shaikh and State, rûpel 31)

I - SANIKÎ

Tore tore sanikî est ê. Tayê sanikan de îsan est o, tayîne de kî heywanî, teyr û turî teder ê. Sanikê îsan, meselê ke amê vêrdê ra, yîne ra pêda biyê amê. Sanikanê nianênan de leto zêde, millet çiturî verva dismenê teberî lez keno, tey ceng keno, û yêno ra zan. Hadîseê nîyanênî amê, vêrdê ra, zamanê ra tepîya biyê sanikî mendê. Na sanikan de çêrênî û cwamerdiye, cîniênî û cwanikîye, haskerdena cînian, haskerdena lazî be ma û pî ra, haskerdena hurdî biraan, haskerdena welat û milletî wes vajîna, îsanî sero zaf tesîr kena, tede kar kena. Zu hetê sanike nîyar o. Heto bin de kî dismêno zalim û zulîm-kar be xayinan ra vîninê. Sanika Şevdîn Begî, yê Dewrês Begî, yê Kulikî nîanênan ra say benê.

Xelê sanikê henênî kî est ê ke, tede dêv be îsanî ra vejînê. Îsan, heto rind, dêv kî heto xiravin temsîl keno.

Sanikanê heywanan de, bize, verg, hes, lûye be kerzik û qirnîkî ra yêne meydan.

Sanikanê îsanî ra tayê kî îsanî finê huyayîs, ebe û tore gosedaran xecel-nenê. Nianênan ra sanikê *Keçeleki* zaf wes ê.

Keçelek sanike de dayîma heto heq, heto rast temsîl keno. Û, hêfê xo hetê neq û xiravînî ra ebe cambazênî û anazênî, ebe fêndî, ebe xapnayîs cêno, kuno ra ser. Hetê neqî fîno halo henê ke, gosedarî zaf pê huynê, ero ci wes yêno, benê sa.

Sanikî, leto zêde seweta teviakerdena domonan zaf muhim ê. Ronîsten û raustena domonan ebe vasîta sanikan asil bena. Sanikî, rastî û xeletîye sero, rind û qolae sero, bomênî û baqilênî sero hem kî haskerden û zerevêsaênî sero derse danê îsanî.

TIXTIXAN Û LINGMIRCAN

Bize ve Kole ra benê lengî, malî ra vişînê. Bize Kole ra vana : « Kolê, ala bê mîja xo bikeme, mîja kamî ke kef dana, a sona resena malî. » «Heya !» vana «bizê bê.». Mîja bize ke kef dana, sona resena malî, kole hurendîa xo de manena. Kole se kero se nêkero, sona koyê jê koyê Jêle ra çerena. Waxtê ra tepîya zêna, di bijêkunê xo ana. Na, bijêkunê xo ana, cayê kena eskeft, sero çêver nana pa. Waxto ke sona tever, bijêkunê xo temey kena vana.

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
ez son ko ra çerenu
ciziku ken xîarî yênu*

«Heya» vanê bijêkî, «ti so.» Na sona, ko ra çerena, bena çatlix, ciziku kena xîarî.
Yêna verê çêverî vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêrê bilîyê*

Nî ci rê çêver kenê ra, na sona zere. Ni sonê lewe, zu nat ra sono bin, zu dot ra sono bin, cizikunê xo lîne benê hemlikî. Kole bijêkunê xo oncia kena temey vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
ez son ko ra çerenu
lûye yêna, verg yêno, hes yêno
çêver ra mekerê sima weno*

«Nê ! » vanê «ma yîne rê çêver ra nêkeme, ti so.» Çêver sero uana pa, sona ko ra çerena, cizikunê xo kena xîarî tepîya yêna, vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêrê bilîyê*

Çêver kenê ra, kole sona zere, tixtixan ve tixmircanî ra yêne lîne, benê hemlikî.
Kole vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
ez son ko ra çerenu
lûyê yêna, verg yêno, hes yêno
çêver ra mekerê sima weno*

«Nê ! » vanê «dakilê, ti so biçere, ma îta vindeme. » Na tepîya terknena sona, ko ra çerena, cizikunê xo kena xîarî, cêrena ra yêna, vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêrê bilîyê*

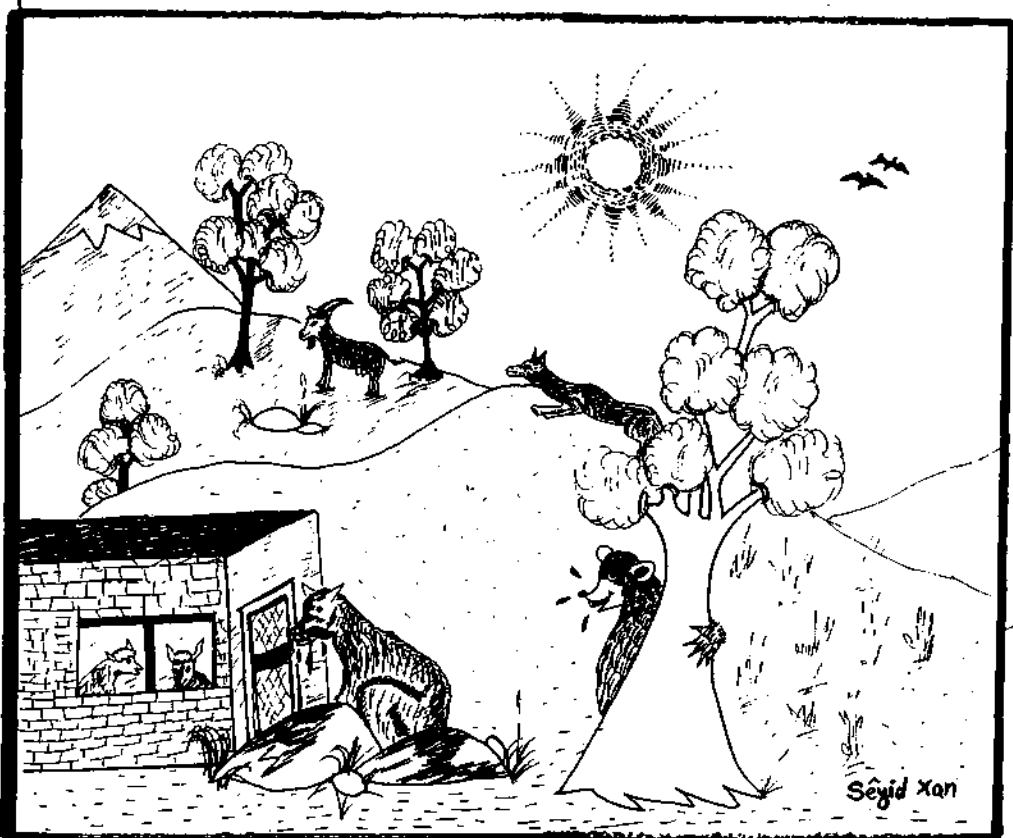
Oncia yêne cizikunê xo lîne. Kole oncia bijêkunê xo temey kena, terknena sona, ko ra çerena. Kole ke sona, lûye yêna peyê çêverî vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêrê bilîyê*

Nî vanê «Hayde ! Lûya cambaze, ma vengê to nas keme, vengê moa xo xo nas keme. Kotî ra ama uza ra so !»

Lûye sona, vergî ve heşî ra vana « nî qan nêbenê. Tixtixa ve lingmircanî ra mi rê çêver ra nêkenê. » Verg ve heşî ra vanê «waklû, ti tenêna cambaz a, ala reyna so peyê

çêverî, vase «mi rê çêver ra kerê.» Lûya cambaze oncia sona peyê çêverî, vana
Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, berê bilîyê

Ni oncia vanê «Lûya cambaze, uza ra so ! Ma vengê to nas keme.»

Na oncia cêrena ra sona, vergî ve heşî ra vana «bijêkê Kole vengê mi nas kenê, mi rê çêver ra nêkenê.» Hes vano «waktû, ti nêşîya, oncia so peyê çêverî.» Vana «sima ke înam nêkenê hayderê pîya şîme, ez son peyê çêverî, sima ki bêre gos dê.» Pêro pîya sonê, lûye sona peyê çêverî veng dana, oncia ci rê çêver ra nêkenê. Vana «bira hes ti so», hes vano «bira verg ti so», verg vano «bira hes ti so.» Hes terkno sono peyê çêverî, vano

Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêre bilîyê

Tixtixa ve tixmircanî ra vanê «heso boyino qefçil, uza ra so ! Ma vengê moa xo nas keme, vengê moa ma jîl o. » Hes cêreno ra sono. Kole yêna veng dana, « aaa ha ! » vanê «vengê moa ma belî yo.» Yêne moa xo rê çêver kenê ra, hama ci ra nêvanê ke lûye ve heşî ra amê peyê çêverî. Sonê cizikunê xo lîne, benê ve hemlikî tepîya. Kole oncia tixtixanî ve lingmircanî ra çîp temey kena, sona ko ra çerena. Hes gos dano ke vengê Kole jîl o, sono ko ra çereno, vengê xo keno jîl, yêno peyê çêverî vengdano. Tixtixa ve lingmircanî ra henî zonenê ke moa xo ya. Çêver kenê ra, hes kuno zere, nayîne weno. Kole yêna verê çêverî veng dana vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêre bilîyê*

Nîadana ke ne est o tixtixano, ne est o lingmircano ! Kole cêrena ra sona. Zof manena ton manena, vana «ala reyê şêrî, nêbo ke nî vevjîyê şêrê cayê. » Oncia yêna peyê çêverî veng dana, nîadana ke ne est o tixtixano, ne est o lingmircano. Kole cêrena ra, terknena sona. Verg pers keno vano «bira hes tu se kerd ? » Vano «ez şîune ko ra çerd, vengê xo kerd jîl, mi hem werd tixtixanê daye, hem werd lingmircanê dayê. » Vano «bira hes ti ma ra pêt a. Lûye şîye bese nêkerd, ez şîune mi bese nêkerd, tu çiturî yî xapitî ? » Vano «ala vase. »

Kole sona ko ra çerena, zof maneno, ton maneno, oncia çutê bijêkunê xo ana, namê yîne kî tixtixan û lingmirca nana pa. Waxto ke sona ko, temey kena, ci ra vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
ez son ko ra çerenu
lûye yêna, verg yêno, hes yêno
çêver ra mekerê sima weno*

Ci ra nêvana ke bijêkê mi werdê, tersenê. Sona, ko ra çerena yêna, vana

*Tixtixano, lingmircano
da heyran o, ba qirvan o
moa sima şîya ko ra çerdo ama
cizikî kerdê xîarî, bêre bilîyê*

Çêver kenê ra, sonê lîne benê hemlikî. Kole tepîya sero çêver nana pa sona. Verg yêno peyê çêverî, vengdano. Nî nêzonenenê, çêver kenê ra. Verg sono zere, tixtixanî ve lingmircanî ra weno. Kole yêna verê çêverî veng dana, nîadana ke ne tixtixan o, ne kî lingmircan o. Kole terknena sona, xelê ke fetelîna, rastê lûye yêna vana

*Tu werdo tixtixanê mi
tu werdo lingmircanê mi*

«Nê !» vana lûye «Kolê,»

*mi ne werdo tixtixanê to
ne kî werdo lingmircanê to*

Vana «bira vergî ve bira heşî ra werdo. » Lûye sona leyê heşî vana «bira hes, bê ma

na Kole kî bome.» Hes vano «wablû ma çituri bome, ti dayina rind zonena.» Lûye terk-
nena sona Kole ra vana «bijêkê to, mi ha ê berdê filan eskeft, bê şîme lewe.» Vana
«Kolê bê ez ve to ra beme way.» Kole vana «heya.» Lûye Kole kî xapnena, cêna bena
eskeft. Hes zerê eskeftî de beno. Kole nîadana ke bijêkê xo uza nîyê, vana «sima hem
werdo tixtixanê mi, hem werdo lingmircanê mi.» «Nê» vanê «ma ne werdo tixtixanê to,
ne werdo lingmircanê to.» Rozê Kole ana , uwe nana ser gîrenêna, sano çîvor lewe de
nana ro. Hes ke yêno zerê, Kole vana «heso, çêvêsayê, bê zerê na xaşîye kuye, mêrdê mi
şîyo malî, nika ke ame tu îta vînenno kisenno.»

Hes vano «Kolê na sano çîvor se kena ? » Vana «lazê kutikê şîay şîyo malî, nika
simondî pa nêmendê, ci rê simondî virazan.»

«Ma» vano «a uwe se kena ? » Vana «ma lazê kutikê şîay şîyo malî bîyo vêsa, ci rê
tenê qawite seleqnan.»

Hes kuno zerê xaşîye, Kole dîane sero girêdana, ana uwa sure verdana ra ser, vano
«wiyyyy, ez vêsune ! ». Sano çîvor cêna nezelîna ver. Hes tede jîvenooo, jîvenooo vano
mi ne werdo tixtixanê to
ne werdo lingmircanê to

Vana «tu hem werdo tixtixanê mi, hem werdo lingmircanê mi.» Eve sano çîvor
nezelîna ci, tede kena kud. Hes ke mireno, gost kena husk, kena çwal, darêna ro lûye vana
«wablû ney bize so» vana «bere suke de birose.» Lûye kena poştî, bena suke vana
«laooo! Gostê heşî rosan, kam cêno kam nêcêno ! Gostê heşî derman o, dermanê her
nêweşî û vêran o.» Dormê lûye beno pir, vanê «nu ke dermanê her nêweşî yo cême, ça
nêcêrîme.» Lûye gostê heşî rosena, perunê xo cêna sona. Sona leyê Kole vana «Kolê mi
rot.» Kole vana «wablû, erê ma se bikeme, se nêkeme, vergî kî henî bikeme.» Vana «kolê,
ti bese nêkena, ti vinde ez vergî xapnan» vana «an ey kî henî keme». «Hama» vana «mi
ne werdo tixtixanê to, ne werdo lingmircanê to. Xo rê bira vergî ve bira heşî ra werdo.»
«Heya wablû» vana «ma way îme, tu ne wena tixtixanê mi, ne wena lingmircanê mi, ez
zonan. Xo rê vergî ve heşî ra werdo.»

Rozê lûye sona vergî xapnena, vana «bira verg, hayde şîme Kole de wa û biray bî-
me, pîya bifetelîme.» Verg vano «heya wablû.» Hurdemêna sonê çê Kole. Kole vana
«tewwww bira verg ! » vana «bê ma zuvînî de wa û biray bîme , têlewe de vindîme.»
«Heya» vano «vindeme ça nêvindîme ! » «Hama» vano «sertê mi est o.» «Sertê to çik
o ? » vana Kole. «Wayê» vano, «hes boyin o, tu heşî de wayênî mecê.» «Tewwww» vana
«ci de fekê pîyê dey kerî, kam sono dey de wayênî cêno. » Ti birayê min a, lûye waa min
a, xo rê hîremêna têlewe de vindeme» vana.

Xevera vergî çin a ke hes kerdo xaşîye kisto, berdo suke de roto, hêfê tixtixan û
lingmircanî ci ra gureto. Xelê waxt ke pîya fetelîne, Kole vergî bena çê xo, vana «vergo ti
bê na xaşîye kuye.» Vano «qey ? » Vana «ti bê na xaşîye kuye , xo weda, mêrdê mi şîyo
malî nika ke ame vano» boa vergî îta ra yêna « tu vînenno kisenno.» «Heya» vano verg.
«Kolê» vano «na sano çîvor sekana ? » Vana «lazê kutikê şîay şîyo malî, nika simondî
pa nêmendê, ci rê simondî munan.» «Ma» vano «a uwa sure se kena ? » Vana «lazê
kutikê şîay şîyo malî bîyo vêsa, nika ke ame ci rê tenê qawite seleqnan.»

Verg kuno zerê xaşîye. Kole dîane sero girê dana, uwa sure verdana ra ser. Verg çîkeno vano «wiyyyyy !» hard û asmê nano pîya. Kole sano çîvor cêna nezelîna ci. Teko virê mîane de dana piro. Verg zirçeno vano «wiyyyyy, mîanê mi ! » Vana «hêfê mîanê tixtixanê min û lingmircanê mi bo.» Teka bîne dana vergî ro, qîrenooo, vano «wiyyy, qorê mi !» Vana «hêfê qorê tixtixanê min û lingmircanê mi bo. » Tekêna ke pê weno zirçeno vano «wiyyyyy, sarê mi ! » Vana «hêfê sarê tixtixanê min û lingmircanê mi bo.» Oncîa wetelîna ci, vano « wiyyyyy, kaleka mi ! » Vana «hêfê kaleka tixtixanê min û lingmircanê mi bo.» Vergî kîsena, tixtixan û lingmircanê xo cêna. Kole ana , gostê vergî kena husk, kena torvik darêna ro lûye, vana «wablû ney bere biroze bê.» Lûye nisena vera, kena poştî bena. Nîadana ke dewê de mordemê est o, berveno jîveno naleno, xo cêr kenê. Lûye pers kena «birayê mi» vana « derdê to çik o ? » Vano howt serî yo ke mi tewraniye gureta, halê mi sew û roz nîyar o, derdê mi rê derman çin o.» Vana «dermanê nêweşîya to gostê vergî yo. Gostê vergî buye, bena wes û war sona.» Lûye ey kî uza rosena, cêrena ra yêna.

II - LAWIKÎ

Zarava Dimilkî de lawike ra, kilame, şware (hetê Xozatî de), hewa kî vajîna . Hetê Dersimî de hata seranê ênan, sayê ke her hadîseo sosyal veto ro ci, kerdo lawike. Meselê haskerdene, pêrodayîsê aşîran, pêrodayîsê verva eskerê Tirkî û hadîsê bînî lawikanê Kurdî de amê vatene, wertê mîletî de bîyê vila. Lawikê ke mîletî sero zaf tesîr kenê, ca be ca ebe vaten û qeseykerdena uzay zovîna tore ra vajîyê. Tayê lawikan de namê sayirî belî nêbeno, hama tayîne de, vajîme lawika Seyid Qajî de, sayirê xo belî yo. Hama oncîa kî a lawike hetê Pilemuriye de zovîna, hetê Halborîye de torêna vajîna. Di hetê lawikan est ê : qesey be maqam ra.

Lawikanê xelkî de zu hadîse, heve be heve, tam vajîno. Lawikê Kurdkî ebe zarava Dimilkî birînê ra çar parçey :

- a) hewê cwamerdan
- b) hewê cînîan
- c) hewê govendî
- d) hewê bînî

Wertê mîletî de, lawikê ke pêrodayîsê aşîran sero, pêrodayîsê Kurdan û Tirkan sero, waxtê Çiarî de pêrodayîsê Kurdanê Dersimî û eskerê Urişî sero amê vatene, pêroyîne ra hewê cwamerdan vajîno.

Lawikanê haskerdene ra kî hewê cînîan vanê. Na hurdî torê lawikî hetê Dersimî de zaf yêne vatene. Hewê govendî, hetê Dersimî de senik ê, hama hetê Bingol û Dîyarbekîrî de dayîna zaf ê.

Waxto ên de, hareketê Kurdî ke hetê sîyasetî ra bi berz, ebe usilo

newe tayê marş û kilamê newey kî çiqaş ke kêmbê, pêda bî. Hetê Dersimî de waxto virên de lawikî leto zêde ebe kemane cinitêne. Xêlê cau de kî ebe cureo hîrêtêlin cinitêne. Key ke kulturê Tirkî hêmê Dersimî sero hukim kerd, û waxt ra be nat tomiro sestêlin dayîna zêde cinîno.

WELAT WELAT

Welat welat, welatê cêri
qanun rind o, qanunê corî
ez o şêrî, ifada xo bidî
xo rê rew bêrî
nayîne kaxita xo da Omer Osmanî
mi da Duzginê Kêmerî

Welat welat, welat genis o
qanun rind o, çetin hepis o
nu senê hepis o, ça honde pîs o
kamî gerê minê kokimî kerdo
vato : «bêkar û bêis o,
bêro hepisê Mazgêrdî de
xo rê di serî ronîso»
vazê : «kokimo Seyid Qajî yo
eve herdîs o»
mi çêsikê xo de nîada ke
hora tede zu quris o

Way way, way leminê way
mi nîada ke virenîya şwariu
dîar de vejîay
mi vozda ke vozdi, restî
dest-payê minê kokimî pey de girêday
ezo feqîr kerdo sayê
çor qurîşî mi sero vejîay
mi zalimî ra minete kerde
perê mi mi nêday
berd î, day mamurunê Mazgêrdî
têdest ra fetelnay
ti vana nîne nêdiyo

riyê şirikê padîsay
berdî, kerdî postê hokmatî
ravor de rusnay
perê minê kokimî şî
ginay ro xezna padîsay
Welat welat, welato tat o
qanun rind o, çetin hokmat o
na teres ewro şîyo
evraq ma sero giran vato
Haqo, to ra osono
nu senê înat o
mi îman ve pîrê xo ardo ke
înatê to bêbînat o

Koyê na germike
koyê suringînî
çewresê çê Xormekî
ded û birazayê zuvinî
nîne gerê mi kerdo
des û di pîya kerdê mehkumî
Koyê na germik o
bira na gavan o
şîyo çê Memê Alê Bese
dostê mao kan o
çimê mi fek ra peray
mi va : ala se vano
yoxro ke mi xapneno
dismenê wayirê min o
vake : «so zuqimê Mazgêrdî
ez o to dime ra yêno»
ez şîyo zuqimê Mazgêrdî

towa tede çin o
 pirê baxçe û tûyan o
 şîyo zuqimê hepîşî
 pirê kekan û aspizan o
 şîyo Hewsê Dewe
 wayirê Kurêsan o
 şîyo Kal Ferat
 wayirê Şix Mamedan o
 şîyo hênîyê Celal Abasî
 wayirê Abasan o
 şîyo jîara Alîyê Kistimî
 wayirê Pilvancikan o
 şîyo Ewliayê Tosniye
 wayirê Bamasuran o
 şîyo Kemerê Duzginî
 pîlê jîaran o
 şîyo ke kokim kose de nîsto ro
 binê çimu ra mi de nîadano
 çimê mi fek ra peray
 bimbarek o, mi ra towa nêvano
 ez van : «nu bimbarak o»
 yoxro ke misayê şêne û postan o

Minê kokimî persenê
 hepîşê des û ponc rozan o
 kamî gerê mi kerdo, vato :
 «kokim pîlê jêwegan o»
 vazê : «feqîro Seyid Qajî yo,
 nîsto ro, kilamu xo ser vano»

Binê darikan o
 binê birikan o
 usar nawo ame
 çêfê çênekan o
 serê na bonan o
 çêfê na xortan o
 binê şîvingan o
 çêfê pîrikan o
 peyê kila doan o
 çêfê veyvikan o
 Haqo dewa to bo
 kes koçikê do mi rê nêano
 hîrê se û seşt û ses kilamî vatî
 qeydê xo tamam o

SEYID QAJÎ

SEY UŞÊN Û SEY RIZA

De wela wela
 begê mi Sey Uşên o
 teresê soferî begê mi kerdo makîna
 hao duzê Şêxankî ro beno
 begê cam onto we
 helalîya xo wazeno
 vano : «qomo xatir ve sima,
 ez o goçerî yo, sono

De welat welat
 mêrat çiqas şîrên o
 hal be hal destê mordemî

coru ci ra nêbeno
 begê mi kerdo vilê Sorpyanî
 hona welat ci ra oseno
 reyê xo ra tepîya nîade
 bervîsê dar û kemerî to rê yêno

Sey Uşê vano :
 «axlerê koyê Dersimî day arê
 berdîme tum - vîlatî
 esmer amê ma ser de
 alay û tawirê hokmatî
 ma dayme arê berdîme

kerdîmê tum- vîlatî
îfadê xo, zalimî ma sero vatî
vano : «Sey Rizay ra sero vazê
rozî qedîyê, mendê deqe û satî»

De bîye bîye, wela begê mi bîye
hêfê mi yêno be Sey Uşênî
Haq zaneno reyisê Kirmancîye

ewro axlerê Dersimî dê arê
berdê verê daraxacîye
zalimî ci ra persenê
soxirê dîne îslamiye
Sey Uşê vano : «Sey Riza !
ti ra merdena xo ver mekuye,
ewro roza des û di îmamun a,
yî kî zê ma kîafirî dest sehîd bîyê»

ERÊRÊ ÇÊÇÊNÊ

Erêrê, çêçênê
sosina mi, ez ke amune çê sima
mi to ra xatir wast ara
ti di gamî mi dime bîya hîra
ez peyser cêrunê ra
nu goyil o, ondêr mecal mi nêda
amune ke lew to ra nîne
zalime, tu çî ra nêverda
hata peynîya axrete
derdê to mi de bî ve gira
tu wertê çîmunê mi de nîada
ti bîya kardîa alafranga
cigerê mi mi zere de birna

Erêrê, çêçênê
sosina mi, ez ve to ra pîya
some dîwanê Ana Fadîma
melema mi na dîna nîya
Heqo a dîna
Ana Fadma qendelbaşîya cîniun a
çopol dana rîyê to ro
rîyê to kena şîa
vana : «çênê, çêvêsay, tu soz da
çî ra xo dime vêsna qedena»
tu cêna, erzena leyê qetranî
mi kena bekçîyê verê to
to ver de kolîtu name tira
kêlî yêne kêlî ser de
guneka ma to rê yêna
some, gineme Ana Fadma ro

*tu ef kena, kena haqa canê ma
erêrê to cênê, sanenê hêmunê kounê hetê ma*

*Erêrê, çêçênê
sosina mi, ez ve heyra bî
heyranê to û na gerdanê şîşî
qedayê royê xo bicêrîne
beznê xo şîyo ro tutinê Muşî
lawo kata-sona, rew bê
can û ro û îmanê mi şî
usar nao ame, bojîyê royê xo cênu
sonu verê horîya Sulvişî
çênê Sulvişî ra vejîné
tim-tim na namuşî*

*Çêçênê xerîb o, xerîb o
sosina mi xerîbê to û dujl
qesa peyêne mi ra vaze
silecî ustê ra, tey raurjî
çor roj nêqediyê, perskeno
gemîya serê dengijî
çênê sosine, to sera nêama kounê Dersimî
asma desu poncesewîye, wertê ra yildijî*

*Erêrê, canî canî
sosina mi, tu cana nî canî
xatir ve to bo
ma nîştîme ro gemîya Yunanî
dengiz lete kerdo
kotîme dustê Tirabzanî
şîme, ondêrê Estemolî de vejîayme
heserê to zor kerdo
qonaxê Beyoxlî ma sero kerdê miz û dumanî
xevere amê, vake :
«silecî amê îskelê Topxanî»
şîne ke yara xo rê perskerîne
vejîay ke hetê ma ra kes çîn o
têde germewerê na Tercanî*

HEWA DOY

Doyê mi kî doyé manga bore
doorê mi yêno, meso vore

Doo doo bibe, rono ci be
Olî Ho eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé manga beleke
doyê ho sanenu, meska ho erzenu
zimetê jîara Goleke

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, mangu bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé manga çare
sarê dewa ma bar kerdo, şîyê ware
doyê ho sanenu, meska ho
erzenu zimetê a jîare

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé malê warê Unişî
doyê ho sanenu, meska ho
erzenu zimetê Sulvişî

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé malê warê axay
doyê ho sanenu, meska ho
erzenu zimetê Duzgin Bavay

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Çêriya doyé mi kî çêriya darê rezî
doyê ho sanenu, meska ho erzenu
zimetê pîrê ho Gulangerezî

Doo doo bibe, rono cî be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî, doyé na mîyan o
çîralixê pîr û rayveran o
xercê şîr û zervetian o

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê ho sanenu hêdî hêdî
serva loqmê ronê zêdî

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé manga kulike
ewro dizdî amê dormê holike
doyê ho sanenu, meska ho erzenu
zimetê a jîara dalike

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

Doyê mi kî doyé malê pesî
a wo ke kêvanênîa ma cînû qayil nê beno
u kî lazê yî teresî

Doo doo bibe, rono ci be
Olî eskera be, malî bide
Heqo eskera be, mangu bide

DERDÎ DêRDÎ

*Mî va : derdî derdî derdî
kîwar melem melem derdî*

*Na dîna de derdê mî çîne bî
tu mi rê derdî pêda kerdî*

*Ma dewizî dewa ho ra vejîayme
gul û sosînî Koyê Baxire ver de
fidana mî, melul mendî*

*Bezna to rindek a
sayê ke zaranc a êndî*

*Haq adîrê fîzilê na dewrî wedaro
tayê cigêrê mî werdî*

*Wertê min û rindeku de fîzilênî kerd a
mî ra xelê zerer kerdî*

Haq çor roj dewrano virên mî nê dano

*kokê fîzil û mizawîru vejî
erê az tede nê verdî*

*Bezna to barî ya
leyêka mîn a fidan a*

*Fistano çiçegin kena pay
ver va mî ho tadana*

*E ke dot ra mî de vejîna
henî zon asma des û ponce-sewtî ya
Koyê baxire ser de sewle dana*

*Mî va : «tî çiçeg a
çiçega asma gulan a»*

*Usar verê Koyê Baxire ra
tore tore çiçeg dana*

LAWIKA ŞÛKRÎ *

Ewro Dersîm de danê pêro, tede tifongu erzenê
welatê ho sero danê pêro, hêfê kalikunê ho cênê
eve gonîa cêncunê ma pê wela kounê Dersimî mîr kenê
na veyvikê Dersimî çitunê şîau girê danê
mezela şîayê sero hata key bervenê
na lewunê ma birnenê, sima qey veng nêkenê

Qurize ver de kemer ve çet o
eskerê Tirkî dorme ro Şûkrî û Heyderî gureto
Şûkrî sehîd bîyo, sera vineto Mihemedê hometo
xeverê berê kokimê pî rê, vazê :
lazê to kisto Heyderê cîranê to heşîr gureto

* Şûkrî, xorteko de dêmdar û welatpêrez bî. Ey seweta welat û mîletê xo lezkerd, verva pîyakerunê
Kurdî û koledarunê Tirkî de da pêro. Şûkrî, 13yê gulane 1981 de, Dersim de dewa Qurize de eve
destê xayînunê Kurdî û faşîstunê Tirkî ame kîstene. Areyîjî, eve usîlê vatena xelkê Kurdî ve to ro
sehîdbîyayêna Şûkrî, wes ardo ra zon (9.8.1983).

pîyê Heyderî persenê mordemo de mixenet o
Usiv Qeremanî xapito, ci ra risvet gureto
şîyo suka Cêxî de fermanê çê Memed Alî Severî veto

Asma gulane, roza çarsemîye
eskerê Tirkî amo ve ma virenîye
Şûkrî vano : «dayê çekunê mi bîya sanenu ho mîye»
maye vana : «meso, to dima fetelinê ajanê Kirmancîye»
seweta kistena to ra yîne xevera ho kerda zuye
Şûkrî kisto, kerdo qirvanê milletê Kirmancîye
sero berverna xanima cênîye
wayê, ti meberve, dewa ho bide Baxira sipîye

Va ber bîyo, vayê verî
esmer têvera berdî xortê çê Memed Alî Severî
qersuna Şûkrî pey ra gina ro ci, ama hetê verî
dest û pay nê ro pêser, ardê serê zerî
bêçikê ho hene kerdî, ajanunê naver û boverî
vanê : «Şûkrî kisto, Kemalî kenê darde, kenê melemê serî»

Asma gulane, des û hîreyîne
roz cêreno sate ama diyîne
Şûkrî ve Heyderî ra eskerî de do pêro hata sate seşîne
qumandarê Tirkî voz dano, bîyo virevira qîne

Qurize ver de sona kemera zerde
eskerê faşîstu ewro onto ma serde
Şûkrî vengê ordîqumandanî dano vano : «Welatê ma caverde
ti ke nêvindena yêna, destê min o mavzer de»
qersuna Şûkrî gina ro ci, kilikê hermê çepî ser de
dirvetunê Şûkrî ra gonîa ke şîye
uwa derê Horvankî berde

AREYIZ

HAYDERÊ

*Hayderê hayderê
hevalêne hayderê*

*Dewiz û morevayêne
karker û emegdarêne
cîni û cwamerdêne
hayderê hayderê*

*Hayderê hayderê
hevalêne hayderê*

*Koledaru keme tever
axau saneme xo ver
hata peyê dîna beme
emperyalîzmi peqeneme*

*Hayderê hayderê
hevalêne hayderê*

*Bêrê, îndî raurjîme
girmikunê xo barkerîme
tifangunê xo pirkerîme
serê zeriâ dîsmênî de tal kerîme*

*Hayderê hayderê
hevalêne hayderê*

ZILFÎ

III - MESELEY

Edebîyatê qeseykerdene de, meseley ebe zarava Dimilkî deyra ê. Waxto ke sohbet bî ra, qal ame ra, û waxt qeseykerdox meselê vano, ano ra vatena xo ser. Ebe û tore qesa xo rast vezeno, vatena xo ispat keno. Edebîyetê Kurdî de tore-tore meseley est ê:

- a - meselê aqildariye
- b - meselê huyayîsfîstene
- c - meselê bîni

Meselê ke tede aqildarî û huyayîsfîstene est a, yîne de bomênî û budela-ênî be baqilênî ra, rastqeseykerdene ebe hostaênîa qesan, wes yêna ra zan. Tayîne de kî çêrênî û hostaênîa qesan be zulm û zalimênî têverver der ê. Meselê ke rast amê meyda, ci ra di tore est ê. Toreo virên de, qal ke ame ra, werte qeseykerdene de vajînê. Nayîne de aqildariye be giraniye yêna ra zan, ci ra derse cêrîna. Toreê diyîne de, mesela, girêdaê mevzuyê qeseykerdene nîya, xo be xo cîya vajîna. Lazim nîyo ke qal bêro ra a mesela ser. Her waxt, wertê zu sohbetî de bo ya kî nêbo, vajîna.

Mesela huyayîsfîstene de leto zêde hadîseê sosyalî vajînê. Na meselan de di hetî est ê : Heto rind, rindek, rast, heq be hetê xiravin û qefçil û neq û zalim û zurekerî ra...

Xelk pê hetê virênî cêno, heq û neqî ebe qeseykerdena na mesela ano têverver, hetê neqî, hetê zalimî ebe usilê estetîkî, kenê qiz pê huynê, hem kî pê xecelînê. Tirkî de nayîne ra «fikra, nûkte, latife» vajîno.

Tayê meselê huyayîsfistene est ê ke, tede goynaênî û zurkerdene vajîna.. Zarava Dimilkî de edebîyatê nianênî ra *yanîye, laxkerdene, ya kî kuratey* vajîné.

HÎRÊ QORÎ DE NAN WERDO

Hetê Tercanî de mordemê bî, ci ra Uso Bom vatêne. Ci ra coka Uso Bom vatêne, çike feqir bî, xo rê pars kerdêne arê, ebe û tore gula xo vetêne. Hama bomênî-momênîa xo qe çîne biye. Hetê qesey kerdene ra, kes ra ser nêkotêne. Ey, ebe torê sayirênî qesey kerdêne.

Rozê axayê aşîra Çarekan Mistefa Beg çê xo de cematî keno top. Ci rê malî sara birreno, gost keno deyra. Hard de sifra finê ra, meymanî henî zêde benê ke, qor be qor nan wenê. Mistefa Axa be xo kî nanê tîre erzeno bazîyê xo ser, meymananê xo rê keno vila.

Uso Bom kî wertê cematî de beno, qorê virênî de nîseno ro, nanê xo weno, urzeno ra, hama mird nêbeno. Qorê bîni de oncia tey nîseno ro, reyna weno. Û qor ke urzeno ra, û kî tey urzeno ra, hama oncia kî pîzê xo mird nêbeno. Qorê hîreyênî de kî nîseno ro, tey weno. Qoro hîreyên ke urzeno ra, Mistefa Axa gineno po, vano :

- Ero Uso ! Ti qe xo ra ar nêkena ke hîrê qorî de nan wena ?

Daye sero Uso Bom cêra ra ci ke :

- Axa axa, tu hîrê se û seşt û ses dewan wena mird nêbena, mi hîrê qorî de nan werdo sebîyo !

Na qesa sero axa wertê cematî de zîq beno, viqe ra ci nêkuna. Rast ke Mistefa Axao Çarekiz wayirê hîrê se û seşt û ses dewan bî, hem kî feodalî de hukimdar bî ...

ESKERÎYA HEMÊ SURÎ

Hata herbê hîris û heştîne Kurdunê Dersimî esker hokmatê Tirkî nêdêne. Îşgal kerdena Dersimî ra tepîya ebe zor xortî, cwamerdî, kal û kokimî, herdîsesipêy têde ontî eskerîye.

Hemo Suro Demeniz kî wertê nayîne de beno, ravêr, û tezkeraxo cêno yêno çê. E ke yêno, cîranî-mîranî dorme de benê top ci ra pers kenê vanê :

- Ap Hemed, na eskerîya Tirkî senên a, ala ma rê tenê qesey ke.

Ap Hemed tenê vinet vake :

- Nê la lao çî qesey kerîne, a

*mi ra vake «rahat»
mi vaz da ha dat
mi ra vake «dur»
ez bine ra sur
mi ra vake «qoş»*

*mi est ra xo doş
mi ra vake «gît»
mi goşî kerdî vît
mi ra vake «hazir ol»
mi va «siktir ol»*

«OXLUM ADIN NEDIR»

Hokmatê Tirkî, qirkerdena Dersimî ra tepîya (1938) îtawu ra mektevê xo nay ro. Na mektevu ra zu kî Pax de bî. Dewizê kirmancî ke naye heşînê pê, domonunê xo rusnenê mektev. Her ma û pî domonê xo şêrê biwanê, jê yîne bezar û bêzon nêmanê. Yî be xo, wayirê zonê xo yê, hama îdara Tirkî nêwazena ke Kirmancî be zonê xo biwanê. Domonu ke wend, Tirkî misenê, mamur û maqamunê Tirkî ke ci ra qesê vake, qe ke nê, ver va ci qesey kenê, mudafa xo kenê.

Çê Îsê Alîyê Qeremanî kî lazekê de xo danê mektev. Maye zaf pê bena sa, roza virêne temey kena, vana «biko, mi qeda guretayê, sona mektev gosê to dayîma malimî sero bo. Fek ra çi qese vejîno pê bize. Tu nébo fekê malimî ra qesê biremnê ! Nîade, û waxt tu zere nêverdan ! » Lazekî vake «heya.» Maye lazê xo be na tore çîp temey kerd, rusna mektev.

Lazek terkneno sono mektev, domonî benê top, kunê zêre sinife, malimî sero vîndenê. Malim yêno, na lazekê newey ra perskeno vano :

- Oxlum adın nedir ?

Lazekkî dot ra vano :

- Oxlum adın nedir ?

Malim cêreno ra ci ke :

- Oxlum, ben öğretmenim!

Lazek :

- Oxlum, ben öğretmenim.

Malim tenê nefes cêno, na raye gira-gira, eve rîhuayîs vano :

- Yavrum, sen talebesin.

Lazek nîadano ke malim rîhuayîs o, û kî beno sa eve çêf vano :

- Yavrum sen talebesin.

Daye de malim yêno ra hêrs, qarîno, perreno ra lazekî ser :

- Ulan eşşegoxlu eşşek, adın nedir ?

Lazek kî dot ra :

- Ulan eşşegoxlu eşşek, adın nedir ?

Daye de malim dano lazekî ro, saneno şîlpaxu ver, saneno paskulu ver. Lazekî de hal nêmaneno. Dev-rî, fek û pîrnike bena pirê gonî. Lazek bervenno taşêle beno, tersu ra vişîno pêro. Mektev ke beno axme, lazek sono çê, maye ver va ci sona, xo be xo bena sa :

- Haqo be cemalê to sikir ke, lazê mi şîyo waneno, meste-bêro beno valî û qaymaqam.

Lazek ke yêno nêjdî beno, maye nîadana ke dev-rîyê xo gon û gonaşîr der o, vana :

- Wiy be mi ro bo ! Ez qedayê to bicêrî, nu senê hal o ti tede ra ? Se bî, ala daka xo rê qesey ke.

Lazek gîrgîrîno we, bervenno vano :

- Malimî da mi ro.

Vana :

- Yaaaa ! To rê henî mistaq bo, hewl kerdo. Mi to ra nêvake fekê malimî ra çekuyê meremne ! Dêmake tu çîyê nêzano ke do to ro.

Na raye, dayî çîp kena temey, vana :

- Biko, yamu yamu çekuyê fekê malimî ra meremne, û ke se vano ti kî henî vase. Lazek roza bîne urzeno ra, sono mektev. Malimo Tirk yêno, kuno sinife, ney oncia urzeno ra pay, ci ra pers keno :

- Oxlum adın nedir ?

Lazek kî dot ra :

- Oxlum adın nedir ?

Malim na raye kî :

- Kuzum, ben öğretmenim.

Lazek kî cav dano :

- Kuzum, ben öğretmenim.

Malim nika dayîna qarîno, zirçeno ra ci, vano :

- Ulan itoxlu it, adını söyle !

Lazek kî vengê xo keno berz céreno ra ser :

- Ulan itoxlu it, adını söyle !

Naye sero malim oncia dano lazekî ro, can tede nêverdano. Destê malimî de qelemê bena. Yê qeleme kî gilo zu ra «silgî» pa beno, û kî gino waro, teneko demirên pa mendo. Malim çiturî ke eve a qeleme saneno luska lazekî, û teneke sono luske de, sono pede. Lazek gon û gonaşîr de maneno. Berveno, domonê bînî kî dorme de tersenê, kes nêtoreno veng ra xo fiyo. Lazek derdê xo weno, hata ke derse qedîye, domonî bî axme. Lazek ve a gon û gonaşîrî vileçewt sono çê, maye yêna, cîranî-mîranî yêne, dorme de benê top. Roza bîne sonê leyê malimî vanê :

- Çik o, çiva o, tu çinay rê dana na domonu ro, kisenâ, towa heşîrênî ya çi ka ? ! Tabi ke heşîrênî ya. Yê Kirmancu ke mektevê xo bibîyêne, eve zanê xo biwendêne, nîya nêbiyêne ...

Coka o ke : Jê bindestiye qefçil, jê azadiye wes towa çin o.

IV - MERTALÎ

Mertalî kî edebiyat û folklor ra say benê. Mertalî leto zêde ebe usilê sayirênî vajînê. Perskerdene de çekuyê henênî tédima vajînê ke, peyniya xo ebe usilê qafiya şikîna arê, ero îsan wes yêna. Tayê mertalan de kî usilê sayirênî çin o, ebe qafiye nêvajînê. Mertalî wes xecelenê. Ebe perskerden û cavdayêna mertalan baqilênî û zanaoxênî îspat bena ke, kamî ke fîst ra kamî ser. Waxto ke veyve û denîşkar bî, cînîya dixaskanê ver de, cemat ke bî top, zuvînî ra mertalan pers kenê, ebe û tore xecelinê, pê hedira xo anê. Vaten û perskerdena mertalan de hostaênîa qesan lazim a.

1 - Arqulik darqulik des û di qulik	lêkanî
2 - Bonê Bakî, pirê hurakî	didonî
3 - Bonê de mi est o, zu ostine ver der a	sung
4 - Bonê de mi est o, ponc sey male cêno, hurendîa zu xuremîa vaşî nêcêno	çê mîloçîku
5 - Çiyê de mi est o, mi dima nêvişîno	şîye
6 - Çiyê min o surkerde binê ondolî de rokerde	pîyaz
7 - Çûyê min o çot peyê bonî de kot	raye
8 - Çerxa min a çerxkerdîye binê merxî de rokerdîye	zerevetî
9 - Çor waê mi est ê, cirta xo erzenê zu gol	cizikê manga
10 - Çiyê de mi est o, to ra bi est o	name
11 - Çiyê de mi est o, dîna û diar vînenno verê çêverê xo nêvînenno	çim
12 - Çiyê de mi est o, gineno uwe ro, hit nêbeno	tîj
13 - Çiyê de mi est o, mezela xo be xo kineno	dilapa
14 - Çiyê de mi est o, dan kemer ro nêşikîno, dan uwe ro şikîno	kaxite
15 - Di mîrçikî, çor çimî binê vore hardo şîa kam ke nêzano hero şîa	cav teder o
16 - Dare lerzena, vore erzena	pirozine
17 - Deve nîyo, devey ra berz o, hemgê nîyo hemgênî ra wes o, axu nîyo axuy ra tol o	dara goze
18 - Di yê Mine çor yê Yîne hot yê Tingîfise	cizikê bize
19 - Dîk o dare de, veng o Xaskare de	cizikê manga
20 - Gaê de mi est o, gaê de to est o, hêgaê de mi est o, hêgaê de to est o, gaê mi yêno hêgaê to weno, gaê to yêno hêgaê mi weno sitê gaê mi to rê beno helal, ya kî beno heram?	cizikê dele
21 - Her zira, dim pera	tifang
22 - Herê de mi est o, binê pîzey ra bar kan	tifang
23 - Herê de mi est o, eve bar sono zere	tinge
24 - Hirê waê mi est ê, son-sodir pê gizikê zuvînî cênê	koçike
25 - Îp îp, sandiq çîp	şêpiy
26 - Kelê min o henar voz da ra ha diar veng dan nêdan ke nîno war	mezele
27 - Kalik o dere de, çapê korek o vêre de	tîj
28 - Kelê min o kemer de, qevdê koçên o ver de	areê
29 - Kuna binê hardî fetelîna, yêna ke rîyê xo rîyê to ra pak o	herdise
30 - Kulika pitiku, pirê nutiku	sirşî
31 - Lûye lûye ginê ro şûye fek û pîrnîkî bi pirê muye	hêjîre
32 - Merde merde, fek rakerde	puç û linge
33 - Marebay kerd tever, axay kerd cêvê xo	meske
	çilm

34 - Ponc waê mi est ê, her zuye solikê kerda poştî	bêçikî
35 - Sere şîye sere ser Fındîq ame çole ser	cûyin
36 - Tosa min a zerde dar û berî ser de	tîj

V - VATENÊ VIRÊNAN

Vatena virênan ra «qesê virênu» kî vajîno. Vatenê virênan kî edebîyatê xelkî ra say benê. Ferqê na torê edebîyatî be edebîyatê bînî ra, û yo ke, xo be xo, tek teynîya nêvajîno. Wertê qeseykerdene de qal ke ame ra, û waxt hurêndî de vajîno ke, vatox qesa xo îspat kero, rast vezo. Vatenê virênan qesanê wesana ra yê nê meydan ke, hem kilm ê, hem zelal ê, hem kî rast ê. Yine de manê xo tek o, zu yo. Ebe di maney fam nêbenê. Mordemî ke wertê zu durimî de nêzana ke se kero, xo sas kerd, û waxt vatenê virênan ci rê zê roştîa çîla ê. Na durim de vatena virênan, rae ci salix dana, vezena roştî, aqil dana ci, derse dana ci. Mordem ke bêqerar mend, tayê vatenî, ya vanê «bike» tayê kî vanê «meke».

- 1 - Belxer o, ber ve ber o.
- 2 - Bêbextîye karê cwamerdîye nîya.
- 3 - Bike bivîne, meke mevîne.
- 4 - Çêverê ke şî mecine, kesî kî çêverê to nêcino.
- 5 - Dele ke qîzvane bîye, kutikî Helev ra yê nê.
- 6 - Gukê xape, gaê xape ra nêterseno.
- 7 - Hata bîyayene bîya ke, nêbîyayene ra sare serperno.
- 8 - Haq îsan sas nêkero, sas keno kas nêkero, kas keno kî, la û las nêkero.
- 9 - Her ke her o, zu rae kuno çamurî.
- 10 - Her ke kata şêro, semera xo hazir a.
- 11 - Herî vato «semera mi ke mi ra bîye, barkerdoxî zof ê.»
- 12 - Herî ra vato «veyve to wazeno,» vato «ya uw a, ya kolîyê.»
- 13 - Here ra vato «mîjdanîa mi bide, kurîyê to bîyo,» vato «barê min o ke mi ro bo, mi kurî ardî nêardî ke barê min o mi ro o.»
- 14 - Her vas, koka xo sero royeno.
- 15 - Hewnê dîyo xo rê, qesey kan to rê, tayê cian dê, tayê borê.
- 16 - Howt aznê herî bîyê, şîyo verê çemî pêro xo vira kerdê.
- 17 - Kerdox xeleşîyo, nêkerdax nêxeleşîyo.
- 18 - Kotî de barî yo, uza de bivîşîyo.
- 19 - Kutikî lawenê, meymanî raa xo ra sonê.
- 20 - Kutik ke ron boro, sanike ve çim ra wa.

- 21- Ko koy nêreseno, qul reseno qulî.
- 22- Ko çiqas ke berz bo, rozê linga mordemî kuna ra ci.
- 23- Leyirê morî bêaxu nêbeno.
- 24- Merdene karê cwamerdun a.
- 25- Merdime pîya, mendime pîya.
- 26- Morî da pede, dimpistike da ser de.
- 27- Malo bêşwane boka vergî yo.
- 28- Qeday sero qeda yêno.
- 29- Seyid Riza ostina hard û asmênî yo.
- 30- Şêr şêr o, ne ma o, ne nêr o.
- 31- Telî tim hurêndîa telî de pêda beno.
- 32- Vake «qeda meso, qusir bêro to reso.»
- 33- Vake «tiz kamî kerd kamî nêkerd,» vake «bêma û bêpî kerd.»
- 34- Voreko hewl koz de belî yo.
- 35- Vosno hewl vorekênî de belî yo.
- 36- Zarance xo erzena dirike xeleşîna.

* * * * *
* *
*

VI - EDEBÎYATÊ KAYKERDENE

Domonî ke xo werte de kay kenê, zê kilaman qesan têdima vanê ke, ero gos wes yênê. Peynîya na qesan ebe qafiye qedîna. Na qesê kaykerdene kî edebîyatê xelkî ra say benê. Edebîyatê kaykerdene ra, hîrê toreya est ê :

a - mordene

Domonî, xo werte de birinê ra, benê di sirey. Sira zuye ra zu, bêçika xo fino fekê xo, milneno, waxto ke vete, nano hevalê dotênî ra, qesê vano, qesê diyîne ke va, nano xo ra, oncia dotênî ra ... peynîye de ke kamî de mend...

I. Akule dakule

çar û çember
misk û hember
as tos
tingila fis

II. Ekiîlê mekiîlê

biskize xemele
yara bingê
paq û lînge
sam sune
hat bure
ket bira
çikolo bira

b - xeletnayîs

Qesey, zê kilame leto zêde ebe qafiye vajînê. Qesey be hostaênî: henî tédima vajînê ke, zuy ke vatî, gereke pêt vazo, hem kî xo nêxeletno, sas nêkero. Hurdî çekuyê peyênî gereke boyna tédima vajiyê, ya hata ke qefeliya, ya kî hata ke xo sas kerd.

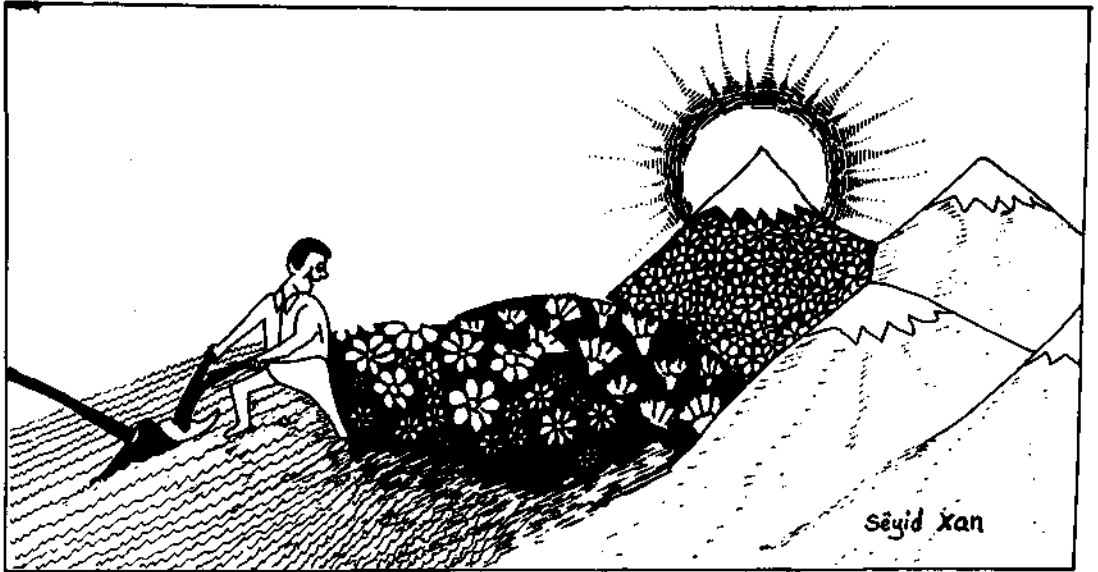
- I. Na pençere de tusk o
ha pençere de misk o
son çê tuskî tuskî wan
son çê miskî tuskî wan
- II. Na pençere de tiriye
ha pençere de riye
son çê tiriye tiriye wan
son çê riye tiriye wan
- III. Son çê goze goze wan
son çê xoze goze wan
- IV. Na pençere de eskize
ha pençere de aspize
son çê eskize eskize wan
son çê aspize eskize wan
- V. Kam o qal keno, qalê lazê Qerê kêri keno ?
Haq bo pir bo, kes qalê lazê Qerê kêri nêkeno !

c - pers û cav

Waxto ke domonî kay kenê, zu pers keno kî cav dano, kamî ke zana ...

- Son kotî ?
- Son suke.
- Seweta çinay ?
- Seweta kincunê veyvike.
- Çi ana ?
- Îştanê qilike.
- Zovîna çî ana ?
- Pozmikê pîrnike,
Kam ke nêzono
Kirê dikî de pîpîke.

ZILFÎ

FERHENGOK DIMILKÎ - KURMANCÎ - TIRKÎ

- A -

adir
ala
amayene
ağıldariye m*
arêze
ar kerdene
ara (a raye)
ardene
arê dayene
arê kerdene
arê şikiyayene
asayene
asil biyayene
asin n*
asme m
asmên n
aspize m
axlerî
axme biyayene
axrete m
axu n
az n
azadiye m
azna m

kurmancî

agir
ca
hatin
ağıldari
vekiri
ar kirin, şerm kirin
ew car
anin
dan hev
berhev kirin
pê ketin, li hev kirin
xuyayin
kevin girtin
hesin
heyv
esman
spî
axaler, giregir
belav bûn
axiret
jehr
ber
azadî
ajne, melevanî, soberî

tirkî

ateş
hele
gelmek
akıl vericilik
açık
utanmak
o sefer
getirmek
toparlamak
toplamak, derlemek
kafiyeli olmak, yakışmak
görünmek
işlenerek terbiye olmak
demir
ay
gök
bit
ağalar,ileri gelen anlamında
dağılmak
ahiret
zehir
nesil
özgürlük
yüzme

- B -

ba n
Bamasuran
bandira m
bar kerdene
barî
baqlênî m
be
bera m
berdene
bervayene
ber ve ber
bervis n
berz
bese kerdene
Beyoxlî n
bezn n
bébextiye m
béçlke m
béma û bépî
béro
bijék n
bimbarek

bav
eşfreke Dêrsimê
bandûr
bar kirin
zirav
biaqilî
bi
adet, orf, tore
birin
girin
bi nesil, ber bi ber
gırın
bilind
karin kirin
taxeke Stenbolê
rû, sûret
bébextî
pêçik
bé dé û bé bav
bé ruh, bé giyan
berxik
bimbarek, piroz

baba
Dersim'de bir aşiret
egemenlik, nüfuz
yüklemek
ince
akıllılık
ile
gelenek
götürmek
ağlamak
nesil nesil
ağlayış
yüksek
yapabilmek
İstanbul'da bir semt
yüz, çehre
bahtsız
parmak
annesiz ve babasız
ruhsuz
oğlak
mübarek

* n : nêr ; eril

*m : mê ; dişil

birnayene
birik n
bir n
bin (a bine ra, m)
boka vergi
bomêni m
boji (bazî) n
bon (ban) n
boyin
boyna
biyayene

- C -

ca n
cambazêni m
cav n
cemat n
cênc
cêr
cêr kerdene
(ero ci) cêrayene
Cêxiye m
ci
ci ra
ciniitene
cizik n
cigere m
cian dayene
cînike m
cîniye m
cirte n
ciya
cî n
coka
cor
coru
cwamerd n
cwamerdêni m

- Ç -

çarşeme
çamurî m
çape
çar (çor)
çare n
Çarê Urişî n
çatlix
çek n
çekû n
çem n
çerxe m
çerdene
çewres
çê
çê çênê, çênê
çêrêni

birin
devî, dehl
daristan
din (a din)
dinîti
mil
avahî
bi bin
timî
bûyîn

cî
canbazî
cab, cewab, bersiv
civat, cemaet
xort, law, gênc
jêr
gêr kirin
(li tiştêkî) gerîn
di navça Bingol ê de
jê, ji
jê re
(mûsikî) leystin, lêxistin
çiçik
kezeb
kar kirin, xebitîn
jin, jinik
jin
cirît
cihê, cuda
gû
ji bo wî
jor
tucar, qet
camêr
camêri, mêrxasî

çarşem
herî
çap
çar
enî, çare
Çarê Uris
qelew
çek
gotin
çem
çerx
çêrin
çil
mal
lêlê, keçê
çeyitî, mêrxasî

kesmek
ağaçlık
ormanlık
öteki
kurda yem olma
delilik
kol
bina
kokulu (nahış)
sürekli, boyuna
olmak

yer
cambazlık
cevap
toplum, topluluk
genç
aşağı
yuvarlamak
(bir şeyi) aramak
Kıgî (Bingöl'ün kazası)
kendî, kendisi
kendisine
(müzik) çalmak
meme
ciger
kazanç için çalışmak
kadın
kadın
cirit
ayrı
bok
bundan dolayı
yukarı
asla
erkek, adam
erkeklik

çarşamba
çamur
bir ölçek (hacım için)
dört
alın, çare
Rus Çarı
semiz
silah
kelime
çay veya küçük ırmak
çark
otlamak
kırık
ev
kız veya kadını çağırma
hitabı
yiğitlik

çeriya doy

çever (kêber)

çevêsay

çevêsayê

çêsik

çet n

çetin

çi

çike

çila m

çilm n

çim n

çi ra

çiralix

çirtan

çituri

çiqaş

çiva o ?

çiçegin

çikayene

çin o (a, ê)

çip

çite m

çole

çonday

çopol m

çor (çar)

çot

çutê

çû

çwal n

- D -

dake m

dakile m

dalike m

dar n

dare m

dar û ber

dayê

daye de (di-aye de)

dayene

dayîma

darik n

ded û biraza

dele m

demîrên

denîşkar n

dere n

derse m

dest n

des û di

des û ponc

darê dewkilê

derî

malşewitiyê

malşewitiyo

kîsik

çet, şat

dijwar, zehmet

çi

ji ber ku

çira

lîk

çav

çira, ji bo çi, çima

çirafî

navê gundekî Nazimiyê

çawa, çilo

çi qas

çi ye ew ?

bi çiçek, çiçegîn

qîrîn

nîne, tune ye

şidandi

çît

bîr

çend

şilqam, sîle

çar

çewt, xwar

cotek

co

çewal, telîs

dê

dayik

devî, satar

dar (n)

dar (m)

dar û ber

dayê

wê gavê, wê demê, hingê

dayîn

timî

darik

mam û brazî

dêl, dêlik

hesînî

şahiya nişanê

çem

fêr, ders

dest

duwanzde

panzde

ayran yayarken tulum

gergin tutan ağaç

kapî

evi yanısıca (dişile hitaben)

evi yanısıca (erile hitaben)

kese, cüzdan

iki dere veya ırmağın

birleşme yeri

zor, çetin

ne

çünkü

çira

sümük

göz

neden

çıralık (alevilerde pire verilen maddî değer)

Dersimin Nazimiye Kazasında bir köy

nasıl

ne kadar

nedir ?

çiçekli

feryat edercesine bağırarak

yoktur (eril, dişil, çoğul için)

sıkı

baş örtüsü

kuyu

kaç (onlarca kastedilerek)

tokat

dört

egri

bir çift

sopa veya değnek

çuval

anne

annecik

meşelik, fundalık

kuru ağaç

canlı ağaç

ağaç-magaç

anneye hitap şekli

o anda

vermek

daima

ufak ağaç

amca-yegen

kancık köpek

demirden

nişan töreni

dere

ders

el

oniki

onbeş

des û poncesewiye m
devam
dev-rî n
dewe m
dewiz n
dewr n
deyra
dêv n
dî
dilapa m
dimpistike m
dirike m
dismên n
dîzd n
dîar (diyar) n
dîk n
dîn n
dîna m
dîane n
do n
domonî
door n
dorme n
dot ra
durim n
dust n

Duzginê Kemerî

- E -

ebe (eve)
ef n
emegdar n
erê (erêrê)
eskeriye m
eskize m
Estemol
estene
eskera
est o (a, ê)
eskeft n
evraq
Ewliayê Tosniye n
ewro
ey
ez

- Ê -

êndi (indi)

- F -

fam biyayene
fek n
ferman n

çardê mehê
dom
dev û rû
gund, dey
gundî, dehatî
dewr
pir, wekî derya
dêw
du
dîlop
hefcark
dengdûreşk, dirik
dijmin
diz
navçe, diyar
dîk
ol, dîn
dinê, dinya
devê tûr, an çewal
dew
zaro, mindal
dewar
dorhêl, der û dor
dû re
rewş
hingûf, hemta

navê ziyaretekê li
Nazimiyê

bi, tevî
efû
xebatkar
keçê, lêlê
leşkerî
mewij
Istenbol
avétin
êskere
heye
şikeft
ewraq, pelik
Ewliayê Tosniyê li
Pulumurê
îro
ew
ez

îndî

fambûn
dev

(ayın) ondördü
devam
ağız-burun
köy
köylü
devir
bol, derya gibi
dev
iki
damla
kırkayak
böğürtlen
düşman
hırsız
diyar
horoz
dîn
dünya
torbe veya çuval vb. ağzı
ayran
çocuk
sığır
etraf
öteden
durum
hiza, seviye, aynı boy
veya büyüklükte
Dersimin Nazimiye kazası
sındaki ziyaret

ile
af
emekçi
kız veya kadına çağrı şekli
askerlik
kuru üzüm
Istanbul
atmak
açık veya gizli olmayan
vardır (eril, dişil, çoğul)
mağara
evrak
Tasni Evliyası (Dersimin
Pülümür kazasında)
bugün
o (eril için)
ben

artık

anlaşılmak
ağız
fakir

feteliyayene
fetelnayene
fênde m
fidane m
fistan
(ci) fistene

filan
fizil
fizilêni m

gerin
gerandin
fen, fêl, dek
şax
fistan, kiras
kirin cih

filan
fesad
fesadî

gezmek
gezdirmek
fen, kurnaz pılan
fidan
fistan, entari
(içine) koymak,
yerleştirmek
falan
dedikoducu, ispiyoncu
dedikoduculuk, ispiyoncu-
luk

- G -

ga n
game m
gavan n
gemiye m
gereke
germewer n
germike m
gere n
gira (giyan)
giraniye m
(ero ci) ginayene

giradayene
gil n
girmike m
gizik n
girênayene
goçeri n
gol n
gonî m
gos n
gos dayene
gosedar n
gore
gost n
govendî m
goyil n
guk n
gulane m
gule m
gune
guneke
gureayene
guretene
goynayene

ga
gav
bihur
keştî
divê ku
şorbexur
germik
gili
giran
girani
lêketin

girêdan
serî
kulm
gevjol
kelandin
koçer
gol, deryaçe
xwîn
guh
guh dan, guhdari kirin
guhdar
gore
goşt
govend
dil
golik
gulan
gul, gewrî
divê ku
heyf
xebitîn
stendin
pesn dan

öküz
adım
geçit
gemi
gerekir ki
çorba içici
ılıca
şikayet
ağır, yavaş
ağırlık
(birine, birşeye) değmek
veya dokunmak
bağlamak
uç
yumruk
karişik veya dolaşik saç
kaynatmak
göçebe
göl
kan
kulak
kulak vermek, dinlemek
kulak verici, dinleyici
göre
et
halay
gönül
buzağı (erkek)
mayıs ayı
gül, bogaz
gerekir ki
yazık
çalışmak
almak
övmek, methetmek

- H -

ha (o, wa, ê)
hadise n
hama
haq (heq) n
haqe m
hard n
has kerdene

ewe
bûyer
lê, lêbelê
xwedê
heq, heqdest
cih, şûn, dewş
hez kirin

o dur (eril, dişil, çoğul)
olay, hadise
amma
tanrı
hak, emeğin karşılığı
yer
sevmek

hata
hedire m

hejire
helaliye m
hem
hemgên n
Helev
hemlik
henên
heni
her n
herdise m
herdîsesipê n
herv (herb)
hervê hiris û heşti n
hes n
heser n
hesir n
hevalêne
heve ve heve
hewa
hewn
Hewsê Dewe n

heya (ya)
hê be hê
hêdî hêdî
hêf n

hêm n (het n)
hîra
hîra bîyayene

hîrê
hîrêmêna
hît
holike m

hona
hora
horiye m
howt
hirêyên
ho (xo)
hostayêni
hukim n
hurak n
hurdemêna
hurdî
husk

- î -

înam kerdene
îsan n
îslamiye
îstane n
îta

ta
bihn derxistin, xem
revandin
hêjirê beji
helalkirin (hev û din)
him
hingiv
Heleb
qelew
wisa, wilo
wisa, wilo
ker
rû
rûspî
şer, herb
şerê sala 1938
hîrç
keser
dîl
heval
heb bi heb
leylan
xewn
navê ziyaretê li
Nazimiyê
belê, erê
him bi him
hêdî hêdî
heyf

hêl, alî
fire
fire bûn

sê
her sê
şil
holik

hê nû, niha
ji xwe
hocî
heft
sêyemîn
xwe
hostayî
hikm
tevşo
her du (jî)
hûr
hişk

bawer kirin
mirov
îslamiyet
gustîlk
lî vir, lî vêderê

a (e) kadar
can sıkılmasını gidermek

yaban inciri
helallaşma (vedalaşiken)
hem
bal
Halep
semiz, şişman
öyle
öyle
eşek
sakal
beyaz sakallı
savaş
otuz sekiz harbi
ay1
özlem, efkar
esir
arkadaşlar, yoldaşlar
tane tane
hava, türkû makamı
rûya
Dersimin Nazimiye
kazasında bir ziyaret
evet
gide-gide anlamında
yavaş yavaş
öç, yazık (sarfetmeme
anlamında)
taraf, yan
geniş
açılmak
açılmak
üç
üçü (de)
yaş, ıslak
avcılıkta taş veya yaprak-
tan yapılan gizlenme yeri
daha şimdi
zaten
huri
yedi
üçüncü
kendî, kendisi
ustalık
hüküm
keser
(her) ikisi (de)
ikisi, ufak
kuru

inanmak
insan
islamlık
yüzük
burada

- J -

jê (zê)
Jêle (Zêle) m

jêweg n
jîare m
jîl (zil) n
jîvayene

- K -

kaleke m
kalik n
kam
kar n
kardî m
kardîa alafranga
karker n
kar kerdene
(tede) karkerdene
kas kerdene
kata
kaxite m
kay n
kay biyayene
kay kerdene
keçelek n
kef n
keke m
kel n
keman n
kemer n
kerdene
kerdox n
kerzik
key
kêl n
kêm
kêrr
kêvanêni m
kîla doan m
kîlame m
kîlm
kîr n
Kîrmanc n
Kîrmanciye m
kîstene
kîvar
kînc n
kes
kîlafîr n
ko n
koçên

koçike m
kok n
kokim n
koledar n

wekî, mîna
çiyayekî li navenda
Dêrsimê
betal
ziyaret
zengîl
nalîn

kêlek
kalik
kî, kê
kar
kêr
kêra du dev
karker
kar kirin, xebitîn
(li yekî) kar kirin
kaş kirin
kude
kaxiz, pelik
leyistik
hatin leyistin
leyistin
keçelok
kef
kêç
kel
keman
kevir
kirin
kirdox
gên
kengî
kêl
kêm
kerr
kevanî
dew kulandin
kulam, stran
kin, kurt
kîr
Kîrmanc
Kîrmancîti
kuştin
kubar
kînc, cil
kes
kafir
çiya
çilo

kevçî
kok, rişe, qirn
kal
koledar

gibi
Dersim merkezinde bir dağ
(kadın evliyanın)
işsiz güçsüz
ziyaret
zîl
inlemek

belin yan tarafı
dede
kim
iş
bıçak
iki tarafı kesen bıçak
işçi
iş yapmak, çalışmak
(içine) işlemek, dokunmak
sürüklemek
nereye
kağıt
oyun
oynanmak
oynanmak
keloğlan
köpük
pire
kaynama, kaynar hal
keman
taş
yapmak
yapan, eden
kene
ne zaman
teke
az, eksik
sağır
ev idaresini yapan kadın
ayran yayma
türkü
kısa
penis
Kîrmanc veya Kûrt
Kûrtlûk
öldürmek
kibar
elbise
kimse
kâfir, dinsiz
dağ
davarın kışın yediği meşe
tomurcuğu
kaşık
kök
ihtiyar, yaşlı
köleci, sömürgeci

kolf n
korek n
kose n
kotene
(era ci) kotene
(era dest) kotene
(era ser) kotene

koz n
Koyé Jéle

kud
kulike m
Kurésan
kurata m
kuri
kutik n

- L -

lao
la ü las
lawayene
lawike m
lax kerdene
laz n
lemin
lew n
lerzayene
lete n
leyêke m
lez kerdene
linge m
lftene
loqme n
lûye m

- M -

ma
mal n
malo pes n
manga m
mamûr n
marşe m
maye m
melem n
melûl
mendene
merde n
merdene
meske
merx n
meyman
mêrde n
mêrxas
mi (min)
mijdani m
minete m

ézing
garis
koşe
betilîn, westiyan
dest dan (tişteki)
ketin dest
çûn ser

koz
çiyayekî li navçeya
Dêrsimê
kotî
kumik
navê eşrekê Dêrsimê
henek, pêkenî
daşik
kûçik, seg

lawo
perîşan, şerpeze
ewtîn
stran, lawik
henek kirin, şûxî kirin
law
limin
lêv
lerzîn
nîv
şax
lez lirdin
ling
mujîn
loq
rûvî

me
mal
kûvî
çêlek, manga
karmend, memûr
marş, sirûd
dê, dayik
melhem
melûl, xemgîn
mayîn
mirî
mirin
meşk
merx
mêvan
mêr
mêrxas
min
mizgîn
minet

odun
darî
kôşe
bitmek, yorulmak
(bir şeye) dokunmak
ele geçmek
(cesaret ederek) üstüne
varmak
oğlakların barındığı yer
Merkezî Dersim' de bir dağ

linç, felç
külâh
Dersim' de bir aşiret
mizah, şaka
sipa, eşek yavrusu
köpek

hey
perîşan, sürünme
havlama
türkü
şaka yapmak
ogul
aman
dudak
titremek
yarısı
fidan
mücadele etmek, direnmek
ayak
emmek
lokma
tilki

biz
mal, davar
yaban davarı
inek
memur
marş
anne
merhem
üzgün
kalmak
ölü
ölmek
tuluk
ardıç
misafir
koca, erkek eş
kahraman
ben, beni
müjde
minnet, yalvarış

miloçike m
milnayene
mird
mirod
mezele m
misayene
misayê
misk n
mixenet
miz
miane m
mij
mirçike m
mordem n
mor (mar) n
mordene
mîr n
moreva m
miye m
mühim
muye m

- N -

na
nalayene
name n
nan (non) n
nanê tîre n
nas kerdene
nat ra
nayine
newe
nê
nêjdi (nêzdi)
nêr n
nêweşiye m
nî
ni adayene
niya
niyanênî
niya ra tepiya
nika
niwistene
nutike m

- O -

Oli (Ali)

oncia
ondêr
osayene (asayene)
ostine m

- P -

pabiayene

moristan
pitepit kirin
têr
mirad
gor
hîn bûn, fêr bûn
hînbûyî, fêrbûyî
mişk
hewcedar
mij
pişt
mîz
çivik, çûk
mirov
mar
jimartin
hevir
melêva
mî
mihîm, girîng
mû

ev, vê
nali
nav
nan
nanê sêlê
nas kirin
vê de, vê re
van han
nû
na
nêz, nêzik
nêr
nexweşi, jan
van
nêrin
wisa, wilo
yên wilo
paşê, ji niha pê ve
nîka, niha
nivîsin
têjikê spiyan, nutike

Eli

dîsa
bêxweyî
xuya bûn, diyar bûn
sitûn

li tişteki qelibin

karınca
mırıldamak
tok
murat
mezar
öğrenmek, alışmak
öğrenmiş, alışkın
fare
muhtaç
sis
beî
sidik
kuş, serçe
adam, insan
yılan
saymak
hamur
ağanın yarıcısı
koyun
önemli, mühim
kil

bu (eril için)
inlemek
ad, isim
ekmek
yufka ekmeği
tanımak
bu yandan, bu taraftan
bunlar (etken fiilde)
yeni
hayır
yakın
eril cins
hastalık
bunlar
bakmak
böyle
böyleleri
bundan sonra
şimdi
yazmak
bit yavrusu

Muhammed'in damadı,
Hz. Ali
yine
sahipsiz
görünmek
direk, sütun

(gidip) bir şeye takılmak,
birşeyin kendisinde
bulunması

pak
pamendene
panayene
parçe n
pars
pars arê kerdene
Pax n

pede dayene

pençere n
peqenayene
pere n
pers n
pers kerdene
perayene
peroz n
pesewe m
pey n
peyên
peyniye
peyser
pê
pêda
pêguretene
pêheşiyayene

pêhuyiyayene

pêrestene

pêro
pêro dayene
pêrodayis n
pêro vişiyayene

pêser
pêser nayene
pêt
pêwerdene

Pîlvancikan

pîr
pîr biyayene
pîrnikê
pîro dayene
pîrozine m
pîtik
piya (r)
piya nayene

pîze
pî
pîl
pîpîke m
pîr n
pîrike m
pîs

pak, paqij
li cem mayîn
nişan girtin
perçe
pars
pars kirin
navê nahîyeke Dêrsimê

pê ve dan

pace, pencere
pey ketin
dirav
pîrs
pîrs kirin, pîrsîn
pekîn
nîvro
bi şev
pey
yê li pey
peyi, paşî, dawî
li ser piştê
pê
peyda
pê girtin
pê hisiyân

pê kenîn

gihîştin hev

bi hev re, tevî hev
pev çûn
pevçûn
pîr tîrsîn, ziravqetî bûn

li serhev
dan serhev
bi lez
kutan xwarin

navê eşîretekê Dêrsimê

tîjî
tîjî bûn
poz
lê xistin, kutan
bêjîng
pîf, pîto, pîtê
bi hev re, tevî hev
zeliqandin

zik
bav
mezin
pîpîk, pîspîk
pîr (ê alewiyan)
tevizîn
pîs, qirêt

temiz
birşeyin kendisinde kalması
(nişan alarak) sıkılmak
parça
sadaka
dilenmek, sadaka toplamak
Dersimin merkezinde bir
nahiye
yılan ve benzer
hayvanların sokması
pencere
şiddetli kovalamak
para
soru
sormak
fırlayarak düşmek
öğlen vakti
geceleyin
arka, ard
arkadaki
son, arka
arka üstü
ile, vasıtası ile
peyda
yakalamak, tutmak
haberdar olmak, enformasyon almak
birine gülmek, kendisiyle
alay etmek
birbirine yetişmek, birleşmek
hepsi, toptan
kavga etmek, döğüşmek
kavga, döğüş
ödü kopmak, şiddetli
korkmak
üstüste
üstüste koymak
hisli, çabuk, yaman
kavgada darbe yiyerek
nasibini almak
Dersimin merkez yöresinde bir aşiret
dolu
dolmak
burun
vurmak
elek
bebek
beraber
birbirine yapıştırmak veya
değdirmek
karın
baba
büyük
popo (çocuklar için)
alevi inancında din adamı
uyuşma
pis

poginayene
poşti m
poşti kerdene
pozmiik n

puç n

- Q -

qal
qan biyayene
qariyayene
qawite m

qayil
qe
qeda n
qediyayene
qefçil
qefeliyayene
qeleme
qesa peyêne m
qese
qesey biyayene
qesey kerdene

qeseykerdox n
qesê virênu
qetran n
qey
qeyde n
qilike
qirnik
qirvan
qiymet n
qiz
qizvan

qolaye m
qolind
qom n
qonax n
qor n
qor be qor
qul n
qulik n

quris n
Qurize m

- R -

rabiriyayene
rabiayayene
racêrayene
rakerde

pê hisin
pişt
piştî kirin, dan piştê
pozmiik

gore

qal
xapiyan
qehirîn
xwarineke kurdî

qaîl
qet
qeda
qediyayene
pis
westiyan, betilîn
qelem, pênuş
qisa paşî, goyina dawî
qise, gotin, peyiv
qise bûn, hatin gotin
qise kirin, peyivîn,
axaftin, xeber dan
qisekir, peyivkar
methelok, qiseyê pêşyan
qetran, qîr
qey
leylan
qilîçk
qirnik
qurban, gori
qîmet, rûmet
piçûk, hûrik
qizvan, liba

xirab
stûr
der û cîran
qonax, qesr
qo, qorik
qor bi qor
qûl
qulik, maleke piçûk
a yek mezel
quriş
navê gundekî Nazimiyê

cihê bûn, veqetîn
vebûn
vegerîn
vekiri

farıkına varmak
sırt
sırtlamak
buruna delinerek takılan
süs
çorap, çürük

birşey hakkında bahsetme
kandırılmak
kızmak, öfkelenmek
bugdayın kavrulup, öğütü-
lüp ve yağda kızartılma-
sından, yapılan bir Kürt
yemeği
razi
hiç, katiyen
facia, felaket
bitmek, tükenmek
çirkin
yorulmak
kalem
son söz
söz, kelime
konuşulmak
konuşmak

konuşmacı, konuşan
ata sözleri
katran
niçin
kaide, türkû makamı
elin küçük parmağı
kenenin bir cinsi
kurban
değer, kıymet
küçük, ufak
dişi köpeğin çiftleşmeye
istekli hali
kötü (leme), hor (görme)
kalın
kapı-komşu, çevregiller
konak, muhteşem ev
sıra, üst bacak
sıra-sıra
kul, insan
ufak ve bir hanelik ev

kuruş
Dersimin Nazimiye
kazasında bir köy

ayrılmak
açılmak
dönmek
açık

rakerdene
rast
rast qesey kerdene
raustene
ravêrdene
ravor de
rayber n
raye m
(ci) restene

rew
reyê
reyna
rind
rîndek
risvet
riye n
rî n
rîhuyayîs
ro n
roayene
rokerde n

ron n
ronayene
ronîştene
rotene
rusnayene

- S -

sa biyayene
(ci) salix dayene
sanayene
sanike m

sano çivor n

sar
sare n
sas kerdene
sate m
say biyayene
sayê ke
sayê kerdene
sayir
se
sehîd n
seleqnayene
semere m
senê (senên)
ser
ser nayene
ser pernayene
sere m
sert

serva
ses

vekirin
rast
rast peyivîn, rast qise kirin
rabûn
borîn, derbas bûn
berejêr
rêber
rê
gihîştin

zû
carek
car din
rind
rîndik
bertîl
vîrik
rû
rûken
gıyan, ruh
reh avêtin
rêtin

rûn
danîn
rûniştin
frotin
şandin

şa bûn
salix dan
dewkul kulandin
çîrçîrok

şeyê hiriye

xelk
ser
şaş kirin
saet
hatin hesabandin
dibê qey ku, sânkî
lê gerîn
şair
sed
şehîd
şeliqandin
kurtan
çawa, çilo
ser
danîn ser
ser firin
sal
1- şert, hoy
2- sirt, hişk
ji ber
şeş

açmak
doğru
doğru konuşmak
kalkmak
geçmek
aşağıya doğru
alevi inancında din adamı
yol
birşeye kavuşmak veya
yetişmek
erken
bir kere
bir daha
iyi
güzel
rüşvet
cıvık bok
yüz veya çehre
güleç, tebessümlü
ruh
filiz vermek
dökmek, dökerek boşalt-
mak, dökerek yığmak
yağ
indirmek, yerleştirmek
oturmak
satmak
göndermek

sevinmek
göstererek öğretmek
yayık yaymak
masal

yün taramak için kullanı-
lan sivri demir telli alet
el-alem
baş
şaşırmak
saat
(birşeyden) sayılmak
sanki
aramak
şair
yüz (sayı)
şehit
hafif kavurma
semere
nasıl
üst
üste koymak
başını uçurmak
yıl
1- şart
2- sert
için, birşey yüzünden
altı (rakam)

sestêlin
seşt
Sey Rıza

Sey Uşên

Seyid Qaji

seweta
sewle n
sew û roz
Seter

sifra m
sikir
sima
simondî
sirş m
sit n
sodir n
sofer n
solike m
son n
sosine
soxir n
soz n
sûke m
Sulvis n

sûng n
sûr

sûringin
sûrkerde n

- Ş -

şêne n
şepiye m

şêr n
Şêxank n

şia
şikiyayene
şilpax n
şinate m
şir n

şîrên
şîrikê padisay n
şis
siving n
(ero ci) şiyayene
şiyayene
şwane n
şware m
şwarî n
şûye m

şestêlin
şêst
Şeyit Rıza

Seyit Uşên

dengbêjekî dimilî

seba
ronahî, ronî
şev û roj
gundekî Nazimiyê

sifre
şikir
hun
qeytan
gîsin
şîr
şibe
şofêr

êvar
sosin
pirsiyar
soz
sûk
navê Ziyaretekê li
Erzincanê
karok
sor

sorereng
sorkirî

şîne, sing
şêpi

şêr
navê gundekî Dêrsimê

reş
şikyan
şilqam
sen'et, pişe
şîrîn, navê xwarinekî

şîrîn
diravê padişah
spî, çil
sivêmek
bi ser ve çûn
çûn
şivan
kulamê suwaran
suwarî
gaz

altitelli
altmîs

1937-1938 Dersim Kürt
direnmesinin lideri
Dersim Kürt direnmesinde
yurtsever bir lider
Dimilki lehçesinde söyle-

yen Kürt ozan
için
aydınlık, ışık
gece gündüz
Dersimin Nazimiyê kaza-
sında bir köy

sofra
şükür
siz
ayakkabı veya çarık bağı
karasabana takılan demir ir
süt
sabah
şoför
yassı taş
akşam
zambak
sorgu
söz
şehir
Erzincanda bir ziyaret
(evliya)
mantar
kızgın veya çok sıcak,
kırmızı
kırmızı
kırmızılaştırılmış

gögüs
ayran yayığını taşıyan
şehpa
aslan
Dersim merkezinde bir
köy
siyah
kırılmak
tokat
sanat
tatlı, Dersim yöresinde bir
hamur yemeği
tatlı, şîrîn
Osmanlı Türk parası
beyaz
damın ucu
benzemek
gitmek
çoban
türkü (ağıt)
süvari
dağ sırtı

- T -

tadayene
taşéle biyayene
tat
tayê
tayîne
tede
tek
tekéna
teli
temey kerdene
tenê
tenêna
terknayene
tersayene
tervia kerdene

tever (teber)
tewraniye m
tey
teyniya
teyr
teyr û tûr
téde
tédest de
tédîma
têlewe
têverver
ti
tim
tira nayene
tirkî
tifang (tifong) n
tiriye m
tîj m
tîre m
tiz n

to
tol (tal)

tomir
top kerdene
torvik n
tore n
torayene
tose m
to sera
towa
tusk n
tûtîn n
tûye m

- U -

û
Ûris
ûsar n

badan
xurt girin
berî
hin
hînan
tê de
fer
yekî din jî
diri
tembe kirin
hinek
hinek jî
terikandin
tirsîn
terbiye kirin,
perwerde kirin
derve
nexweşînek
tev
tenê, tenya
teyr
teyr û tûr
tevl hev, tékra
dest bi dest
li dû hev
li gel hev
li rex hev
tu
tim
dan agir
tirkî
tîfîng
dûv
tav
tîranan
tir

te
1- vala
2- tehl, tal
tenbûr
berhev kirin, civandin
tûrik
tore, adet
wêrîn, curet kirin
tas
li ser te
tu tişt
gîsk
tîtûn
tû

ew
Ûris
bihar

bûkmek, salınmak
şiddetli ağlamak
bozkır
bazı, bazıları
bazıları (nın)
içinde
tek
bir tane daha
diken
tembih etmek
biraz
biraz daha
terketmek
korkmak
terbiye etmek

dişarı
bir hastalık
beraberinde
yalnız
kuş
kuş ...
hepsi
elelde
ard arda
yanyana, bir arada
yanyana
sen
eskidin beri
(odun ateşe) vermek
türkçe
tüfek
koyun kuyruğu
güneş
oklava
insanın gaz salarken çıkar-
dığı ses

1- boş, senin
2- acı
saz, tambur
toplamak
torba
töre, adet, çeşit
cesaret etmek
tas
senin üzerine
hiç birşey
genç teke
tütûn
dut

o (eril için)
Rus
ilkbahar

ûsil n
ûwe (awe) m
ûza (uca) n
ûza ra

awa
av
ew der, ew cih
li wê derê

usûl, yöntem
su
orası
orada

- V -

va (ba) n
vas n
vatene
vatena virênan
vatox n
vajiyayene
veng dayene
vengin
veng kerdene
veng n
ver (ber)
verdayene
(era ser) verdayene
ver nezeliyayene
verg n
verva
veyve
veyvike m
vetene
(ero ci) vetene

ba
giya
gotin
gotinên pêşyan
gotox
derketin
deng dayîn
dengin
deng kirin
deng
ber
berdan
bi ser ve berdan
nizilandin
gur
hember, dij
dawet
bûk
derxistin
kulam li ser derxistin

rûzgar
ot
söylemek, demek
(eskilerin) ataların sözü
söyleyici
çıkılmak
seslenmek, çağırılmak
sesli
ses çıkılmak
ses
ön
bırakılmak
üstüne dökmek
girişmek, hırpalılmak
kurt
karşı
dügün
gelin
çıkılmak
(birine veya bir olay hakkında) türkü söylemek

vêrane m
vêre n
vêsan
vêsayene
vêsayiye m
vêsnayene
vila
vila kerdene
vile n
vileçewt
Vilê Sorpyani

jana zirav, werem
ravok
birçî
şewitîn
şewitî
şewitandin
belav
belav kirin
boyun
stûxwar
çighekeî di navbera
Dêrsim û Xerpêtê

verem
göbek
aç
yanılmak
yanmış
yakılmak
dağıtım
dağıtmak
stû
boyunu bükük
eski Dersim-Elazığ yolu
üzerinde ve Elazığa yakın
olan bir yer

vinetene
virastene
vireniye
virê (virên)
(-i ra) vişiyayene

rawestin
ava kirin
ser
pêşîn, kevn
qetiyani

durmak
yapılmak veya inşa etmek
ön veya baş
ilk, eski
(bir şeyden) kopılmak, geri
kalmak

viniyayene
viqe m

hatin dîtin
mit

görülmek
çıt (sesin kesilmesi hakkında)

vînd biyayene
vînd kerdene
vînitene
vore m
vorek n
vpsn n
voz dayene

winda bûn
winda kirin
dîtin
berf
karik
nêri
moz kirin, moz dayîn

kaybolılmak
kaybetilmek
görünmek
kar
kuzu
koç
kaçılmak

- W -

waktû m
ware n
wastene
waniyayene
waro ginayene
waramayene
waxt n
way
waye m
wayir n
wedayene
wegirgiriayene
wekerdene

welat
wele m
wendene
weontene
werdene
werte n
wes
wiy
wiy be mi ro bo !

- X -

xape m
xapitene
xaşiye m
xatir n
xayin n
xeceliyayene
xecelnayene
xeleşiyayene
xeletnayene
xeletkiye m
xelk n
xerîta m
xelê
xerc
xevere (xebere) m
xezna m
xo
xo ra tepiya
xort n
xoze m

xiravin
xuremî m

- Y -

yaraniye m
yare m
yê dey
yî

rûvi
zozan, war
xwastin
hatin xwendin
ketin
daketin
wext, dem
wax
xwişk
xweyî
veşartin
bi îske îşk girîn
vekirin, vêxistin

welat
erd, ax
xwendin
rakışandin
xwarin
navîn
xweş
wey
wey li minê !

kertik
xapandin
tefis
xatir
bébext
kêf kirin, şa bûn
şa kirin
xelas bûn, filitîn
xeletandin
xeletî
xelk, gel
xerîte
gelek, zehf
xerc
xeber, bûyer
gencîne, xezne
xwe
piştî xwe
xort
xoze

xirab
xuremî

henek, yari
yar
yê wf
ew

tilki kardeş
yayla
istemek, arzu etmek
okunmak
düşmek
inmek
vakit, zaman
vay
bacı, kız kardeş
sahip
gizlemek
hıçkirmek (ağlarken)
gözünü açmak, ateş yak-
mak, tarla sürmek
vatan, yurt
toprak
okumak
çekerek sökmek
yemek
orta
hoş, lezzetli
vay
vay başıma !

hayvanların bağlanması
için boynuna takılan ip
kandırmak, aldatmak
harar veya büyük çuval
hatir
hayin
eğlenmek
eğlendirmek
kurtulmak
şaşırtmak
yanlışlık
halk
harîta
hayli, çok, epey
harc
haber
hazine
kendi, kendisi
kendisinden sonra
genç
dişi domuz

kötüklü, kötü
balya

şaka
(kadın) sevgili, yar
onun (eril için)
onlar (yalın hal)

yîne
yoxro ke

- Z -

zaf
zalimêni m
zan (zon)
zanayene (zonayene)
zarava m
zayene
zelal
zêrd
zere
zere kotene
zeri m
zerevêsayêni
zervefi (zereveti)
zarance m
zê (jê)
zêde (jêde)
ziq biyayene
zirayene
zirçayene
zimet n
zorkar n
zorkariye m
zovîna
zu (jû)
zuqim
zureker n
zuvîni

ewan
gava ku

zehf, zaf, gelek
zalimî
ziman
zanin
zarava
zayin
zelal
zer
zik, hindur
ketin hindur
dil
dilşewat
xwarineka kurdî
kew
wekî
zêde
ziqbûn
zirin
qîrin
zimet
zorkar
zorkarî
wekî din
yek
ziqûm
virek, derewkar
yek û din

onlar (etken fiilde)
meğerse

çok
zalimlik
dil, lisan
bilmek
lehçe
dogurmak (hayvanlar için)
berrak, sade, saf
sarı, sarışın
iç, içeri, karın
içeri girmek
kalb, yürek
bagrıyanık, insancıl
bir Kürt yemeği
keklik
gibi
ziyade, çok, fazla
dikilip durmak (eşek için)
anırmak
bağırarak
zimmet
zor kullanan, zorba
zorbalık
başka
bir
zıkkım
yalancı
birbirini

zilfi

له ناوچهی شارباژیر باوه .

دهروو : کهلین . نهم ووشهیه له سیوهیل باوه . دهروویهکیان له
په رژینه که کردۆته وه .

فاضل

نه توش تهگه بته من .. هه موو خه لکی شه و گونده
 بچکولانه به ، به هیوای شه وه به بوون من ته سپه شیان
 بو به رمه وه و تیر تیر چاو و دلی خویانی پی زاخا و
 بدهن ... ته گهر گهرامه وه .. ته گهر !! چ — وون
 خه لکه که بیر ته که نه وه . له خوشیا پهر و بال
 دهر ته که من .. ههر که ده فکوباسی گهرانه وه له ناودئ
 بلاو بووه وه ، منال و گه وره ، سپاو و زن ، به کسر
 ده ست له کار و فرمان هه لته گرن و له سهر بانسان
 کوته بینه وه . هه موو گیاشیان ته بته چاو ، بسو
 شه وی جار پکی تر ، به بینینی دیاری خوا ، تاسه
 ثاوات بشکینن و فرمیسکی شادیش پر چاویان بیت .
 به لام داخه که م .. ته نیا سله ته زه لامیک به دی ته که ن،
 که به تووله ریگا که ی پشت تاشه کونه که وه — ههر
 شه که وی ، له وزین و له غاو و تووره که یه ، که به سهر
 شانیا داوه هیچ مته یکی تری پی نیه ...) .

زریانه که تا ته هات به ته ووژمتر شه بوو ، زیاتری شه
 ته نکی به کاروانه که هه لته چنی . وولاخ و زهلامی به سهر به کدا
 شه ، هه موویان زیاتر ته هاتنه به ک ، سهریان به بن دهستی
 به کتردا شه کرد ، بو شه وی سهرمانه یان با و وه رزیکی تری شه
 داستانه دوور و دریزه ببینن ...

گویتنگن ۱۹۸۲

فهره نگوک

تراویلکه : به رامبه به (سراب) ی عهره بی به کار شه هینری . شه
 وشه شه له بناری شاخی (ناسوین) باوه .
 رندوو : رندوو به فر ، شه و به فره به که باو ره شه له شوینیک
 کوئی ته کاته وه . شه و وشه به له ناوچه ی (سیوهیل -
 شاربازیر) به کار شه هینری .
 داگه پان : پیچه وانده هه لکه رانه ، له ریگه به که به ره و خوار
 دابه زین . زور (له ریگه که) داگه پان . هینه
 دامه گهرین ...
 هته وه ره : شه و دهنگدانه به که وولاخدار له وولانی ته کات .

تهوبله و مۆلگا بیس و بیژراوه کاندای مهگهوزینهوه ،
با رهنگ و بووت تیک نهچی .. وهرهوه با ره شه بسا
لوولت نه دا و دال و ههلو نه بنه میوانت ، شلم
گونده چکولانه پش با ده شه وه نه ده ش چکوله بیت ، شیمه
به هیچ شتیکی تری ناگورینهوه ..)

- یه کیک لیله رهق بوتهوه ۱۱۰۰

- دوانیش لیله ۱۱۰۰

- یایی ناشتی مردووه کانیسمان خاکمان چنگ ناکه وی ۱۱۰۰

- شستا ههستان به کاره ساته که کردووه ؟..

- با به فره که هه لکولین ؟..

- به فره که ش هه لکولین هه ر ناکه یینه خاک ..

- خاک .. خاک ۱۱۰۰

- به لئی مستیک خاک .. یا بستیک زه وی ۱۱۰۰

له ژیر شمشیری شه شه وه زهنگه شهنگوسته چاوه دا ، شهستیره
گه شهکان ، یه که له دوا یه که ، سهریان به ژیر له شیانده شه بی .
کاروانه که شه له خالیکی نه زانراوی شه رینگا دوور و دریه شه دا ،
به دهوری خویدا شه سوورپته وه ، به بی شه وه ی ههنگاویک بنیتسه
بازنه یه کی تره وه ، شاو به زیخدا شهکات ، زیخیش بو ناو شاو ..
کاره ساتی خه لکی شه کویتان شه شه وه یه ، به فری سه د سالسه ،
شه میهر و شه بهری رینگا و بانه کانی شاردوته وه . هیچ کاروانیکیش
نازانی کوتایی پی هاتووه .. دوورپانی هات و نه هاتیش ، که س
چیرۆک و به سه رها ته کانی نازانی .. شه رینگا و بانه شه هینه شه
شالۆز و تیکچرژاو و پپر پیچ و په نایه ، هه ر کاروانیک سه ری
خوی پیا کرد بی جاریکی تر سه ری نه هینا وه ته وه .

(... شه ترسم شه مه دوا قوناخی کاروانه که بیت ۱۱۰۰

شه مه شه و روژه بوو که لئی شه ترساین . ورده ورده

به ره و گیزاویکی بی بن شه چین .. هیچ نه بی شه وه له

خه لکی کویتان فیله نه بوون ، که پیا و کاتیک به

لاپالیکی به ستوودا شه روا ، نایی تا جیی پی یه کی به

ته وای نه کاتوه ، شه پیکه ی تری دانی .. شه مانه

هه ر ههنگاویان شه نا و پشیان له هیچ گیسر

نه بوو بوو ...

شه سه شه بی بو کویت هینام ۱؟.. تازه نه من شه گه مه تو

لابهلا بهره و پوژشاوا داگه ران .. ئیستا نازانم روومان کردووته کوئی ۱۴۰۰

- منالی ناو لانکەش وه لامي ئەم پرسيارانه ئەزانئى ..

- کام ريگا ئەگر نه بهر ۱۴۰۰ چوئيش ئەگه نه مەبهستى ديارى

کراو ، گەر هەر پوژه ملی کوپره رێپهک بگرن ..؟ دياره لـ

هەلدێران و تياچوون به ولاره تووشى هيج شتيكى كه نابين ..

- بوچى پیت وایه هه موو کاروانیک له سه ر نه خشه و پلان به پووه

ئەروا ..؟ دوا قوناخ گرنگه و هيجى تر ...

- گەر ريگه که مان هه لکرد و چه و اشه بووين ، ناگه ينه هيج

کوئی و هه موومان تيا ئەچين .

- بوچى جووگه و مريشکين هه روا به ئاسانى تيا چين ۱۱۰۰

- پياو له بهردهم شالووى برسيتى و سه رما و سۆله و نه شاره -

زاييدا له مريشک و جووگه بئى ده سه لاتتره ..

سه رکاروان قسه کانى (ئەم) ي زور بئى ناخوش بوو ، زور پئى

قه لس و سه خلات بوو . نه يزانى چى بکا . ويستى به رپه رچى بداته وه

و هپرشى بکاته سه ر . هه ناسه ي سوار بوو ، ده ميشى ته ته لـ

ئەکرد . هيج قسه ي پئى نه ما ، کاتیک به چاوى خۆى لاشه ي ئەوانه ي

سپنى که ره ق بوو بوونه وه به رى به و لاره کرد . رۆيشت بـ

هپستره کان . ئەم هه زى ئەکرد شمشالکى پئى بووايه و نه ختـ

شمشالکى لئى بدايه . چاران که شمشالکى لئى ئەدا ، ئەسه شى هه ر دوو

گوپى قووت ئەکرده وه وه کو بئى له م ده نگ و ئاوازه تيگه يشت بئيت

و چيژى لئى وه رگرت بئيت ، ورته ي لئى ئەبيرا و سامىکى سـ

داپشه گرت ..

(... ئاى ئەسه شى ئیستا له کوپى ..؟ له بن کام

ئەشکه وتى تاريک و نووته کدا خوتت مت کردووه يا له ژيـ

کام هه ره سدا پليشا ويته وه ..؟ ئەترسم گه له گـ

ده وره يان دابئى و زه فه ريان پئى برديئى .. ئەترسم ماينه

به فاله کانى ئەم گوندا نه چه و اشه يان کردبئى ۱۱۰۰ به لام

ئەسه شى با بزمارى ناله کانت نه سوپته وه و له غا وه که ت

له ده ست و قاچت نه ئالئى . به رد که جوولا ، جيئى خـ

ناگرپته وه . مه له کانىش گه ر هيلانه که يان تيک درا ، بـ

ژيـ ئاسمانىکى تر ئەفرن .. تووش سه ر به هه موو ئاخوړپک

دامه که ، با پاش ئاخوړت به ر نه که وئى . خوشت له نا و

شەرز لە تاوان ئەشواتەو

لایا و هەلئەسێ

شەم سەر و ئەو سەری دونیا دا ئەپۆشی

تەنیا کەشتی بەک بەسەر ئاوەو ئەمێنیتەو

ئەسپەشیش ئەروا

لە گێژاودا بزر ئەبێ

دەمەو ئیوارە کاروانی هیلک و ماندوو لەسەر بەندەن مۆلی
بەست ، هەرەکو لەشکرێکی شکا و ، هەر بەکە لە پەنایە کدا خۆی
پال خست و بێی رندوو بەفرەکان بوو هیلانە و نوێنی گەرم ..
کەس فریای ئەو نەکەوت سەیرێکی شەم دیو و ئەو دیوی بەندەن
بکات ١٠٠ تەم و مژ و دا بارینی بەفر و دا هاتنی تاریک و لیلی
ئیوارە ، بوازی نەئەدا هیچ کەسێک لە مەودا بەکی کورت بەو لاه
زیاتر بێنێ ، تا بزانی کۆی دیارە و کۆی دیار نیە . هەمـوو
ئومێدیکیان ئەو بوو ، بە پەلە بگەنە بەندەن ، کەچی بەندەشیش
تراویلکە بەکی تر بوو ، خرایە سەر خەرمانی تراویلکە سووتاوە کان .

برسیتی و سەرما و نا ئومیدی ، وەکو گەلە گورگی برسی و
هار تینی بۆ هیئان . سەریان لە کۆشی بەکتردا قایم کرد . بەر
چاویان تاریکتر بوو ، خۆشیان هەستیان بەو نەئەکرد ماون یان
مردوون . کەس نەئەزانی شەم دیمەن و رووداوانە راستە یا خەو .
هەندیکیان وردە وردە لە جوولە و هەناسەدان ئەکەوت ، دانیان
جیر ئەبوووە ، سارد ئەبوونەو بە بێ ئەوەی هاوارێک بکەن ..
شەم ئۆقرەیی لێ برا و شیت و هار بوو ، کاتیک چاوی بەوانە کەوت ،
کە گیانیان لە دەستدا .. هیزی هیئایە بەرخۆ و زیاتر لیلی
نزیک بوووەو ..

– تا کە ی پیمان را ئەبوین ؟ ..

– ئەمە رێگا کەمانە .. کە رێگایەکی دوور و درێژ و پـرـ

کەند و لەندە ..

– بەلام ئەگەینە کۆی و ئەگەینە چی ؟ ..

– ئەگەینە مەبەستی دیاری کراو ١١٠٠

– من نازانم لە کۆیو دەستمان پێ کردوووە و بەرەو کۆی

کوێرانە تەکان ئەدەین ١١٠٠ ئیوێش چاکتری لێ نازانم ، بەلام
خۆتان و خەلکیش هەلئەخەلئەتین ، بۆ ئەوەی بەسەر ملی خەلکەو
ببەنە کەلگا .. لە سەرەتاوە رێگای خۆرەلاتیان گرتبوو بەر ،

له نا و دهستیان بئیت . ئه بئێ له دووره وه ، به کلک ته له کنان
 بته قئته وه و پارووه چه وره کانیش بخۆن ...
 - له کوپوه له رێگا که داگه رایین ؟ ..
 - باش له خه وه هه لسا بووین و به هه له ش ملی ئه م رێگا یه مان
 گرت ...

- ئه ستی به ی به یان هه لئه هاتبوو ... کاروان کوژه چه واشه ی
 گر دین ..

- ... ؟؟ ..

- ئه مه پشه ی با و با پیرمانه .. له پیری کاروانه وه
 بو مان به جئ ما وه . ئه مه ش رێگا که ی ئه و ته وا و ئه که یین ..
 - شه وه زه نگ رێگا که ی پئ ته وا و هه له کردین ..
 - رێگا که مان هه له نه کردووه و دوا قونا خیش گرنگه ..

به کام رێگا برۆین گرنگ نیه ، هاتنه دیی ئا واته کانه مان
 گرنگه .. گرته به ری رێگا ی پئچا و پئچ زۆر پئویست و ئاساییه
 بو گه یشتن به دوا قونا خ ۱۱۰۰ به هه وران و نشیودا ئه رۆین ،
 له چه په وه بو راست ، له ده شته وه بو شاخ ، له رۆژه لاته وه بو
 رۆژئا وا ، له گه رمیا نه وه بو کوستان ، به لام ئا مانجه که مان هه ر
 یه ک ئا مانجه ...

- له م پئچ و په نا و بگره و به رده و شیر و ریوی نه دا ،
 به قه لپه یه کمانا ئه دهن و ره نجی هه زار سه له شان به ئسا وا
 ئه دهن ۱۱۰۰

- دیاره ئه م ریشه له بهر هه تا و سه ی بووه و به که ژه وه
 گیامان خواردووه ۱۱۰۰

پئش ئه وه ی ملی رێگا ی هات و نه هات بگرته بهر ، رۆیشه
 لای دا پیره گه وره ، که خه و په رژین و دونیا دیده ی ئه و گونده
 بچکولانه یه بوو ، خه ونه که ی خوپی بو گئرا یه وه : .. ئه سه شـئـئـئـئ
 په روبا لی ده رکردبوو ، نه ی ئه حیلاند ، غاری نه ئه کرد ، کلکی
 به نا و گه لیا ئه کرد ، له نا و خو له مئشدا هه ر چوار په لـئـئـئ
 هه لئه چه قاند .. ئه ویش لمی نا و قووتووله ژه تگا وی یه کانه ی
 هه لئرت ، دوو سئ جار ده ستی به سه ر له که دا هیئا ، دوعای به
 سه ریا خویند و فووی به سه ریا کرد . چوار جار یش مۆری هه لـئـئـئ
 چاوی لئیک نا و گوتی :

چل شه و و چل رۆژ باران ئه بارئ

له و روژه وه نه یوئرا ، جار یکی تر ، سر به
 گونده که بکاته وه .. به تایبته تی پاش شه وه ی له م به زم و
 ره زمه دا چاوی چه پی کوئیر بوو . هه ندیکیش باسی شه وه یان
 شه کرد ، که له کاتی شهر و شوژه که دا له پیشه وه تی یان
 هه لدا بی و له پیاو ه تی ان خسته بی .. جار ان لایسه کی
 جامانه کی شه هی نایه سر چاوه کوئیره کی و هی نده شه روی
 کوئر و کو مه لی نه بوو ، ژنیشی نه هی نا و منالی شی نه بوو .
 به ته نیا خزا بووه کونیکه وه ... پاش ما وه یه ک شهر می
 شکا و سه رله نوئ ده ستی کرده وه به جرت و فرت . که ریکی
 لاتی کری و بووه چه رچی . ده ستی کرده ئال و ویل و کری ن
 و فرو شتن .. بوو به چامباز ، ده لال ، قا چا خچی . به فرت
 و فیل و ته له که بازی ده ستی ده یان خه لکی برئ . په لی بو
 شار و بازار کونا . قا چیکی له شار بوو شه وی که ی له
 لادی . پاره یه کی زوری پیکه وه نا . چاویکی شو شه ی دروست
 کرد و له م لا و له و لا باسی ژن هی نا و می بازی شه کرد .
 کاتیک ووتی : " من هه می شه چاویکم له سه ر ریگا که یه و
 چاویکم له سه ر قیبله نما که یه ... " خه ریک بوو یه که سه ر
 ده ست بکه نه پیکه نین و پی بی بلیم " ... باش بیر له
 قسه گانی خو ت بکه ره وه .. ئینجا ده م بکه ره وه ... "
 به لام پیکه نینیشم نه شه هات ...) .

له گه ل توند بوونه وه ی هه ناسه برکی هی سته ره کسان و
 " هته وه ره .. هته وه ره " ی قه تار چه کان . ئه م هه ر پیشه ی
 شه خواره وه و به تووره نی یه وه سه ری په نجه گانی پی له به فره که
 قایم شه کرد .. بیری له م سه ر و شه سه ری گو لوله ئالوزکا وه که و
 گری کوئیره کان شه کرده وه .. ئه م له به ر شه سه شی ئه م شاخ و کی وه ی
 گرتوته به ر ، شه ی شه وان له به ر چی .. ؟ شه مان ئال و ویل و
 بازرگانی شه کن ، کووتال شه هی نن و شه بن ، که ل و په لی قا چاخ
 شه گوئیزنه وه ، له شاره وه بو لادی ، له لادی شه وه بو شار ، له م
 سنوره وه بو شه و سنور . له هه ردوو لا هه ر شه خو ن ، باج به پولیس
 و پاسه وانه گانی هه ردوو لا شه دن . له بنه وه شه باجیان له ی
 وه ره گرن . میوانی په کتر شه کن و ته له شه بو په کتر شه نی نه وه .
 به قا چا خه ری و په نا و په سیردا نه بی ، نابی به راسته ری گدا
 تی به رن . شه بی له هه موو لایه ک خو یان بپاریزن و ده ستیشیان

چا ویکیشم له سهر قیبله نماکامیه ...

- دیاره قیبله نماکامه شتان به ستوویه تی ۱۱۰۰ شهگینا بوچی سی
شو و سی روزه ههر به دهوری خو ماندا شه سوورپینه وه ..

- تو سهرت شه سوورپینه وه و به دهوری خوشتا شه سوورپینه وه ..
زورمان بریوه و کهمان ماوه ...

- زور کویره ریتی پر هه لدر و بی سوودمان برپوه ، یهک
ههنگا ویشمان له سهر زیگا راسته که دانه ناوه ..

- تو ههر حهزت له دهم دریزی و جهته بازی و ئاژاوه نانه وه یه .
برپو وون به له بهر چاوم ..

سهرکاروان زور تووره بوو ، ده می که فی شه کرد ، تا قیسه
چاوه که یه بریووه تهوقی سهریه وه . چاوه شووشه که شی نه شه جوولایه وه .

(... شه و سالی لافاوی خوین سهری یلندترین شاخی شه
وولانتهی شارده بووه وه و کاسهی سهری ههزاران خه لکی بی
تاوان و ههزار کرابووه پرد و بهرده باز .. شه له
سیبهری دیواری پشت مزگه وته که خوی لی که وتبوو ، ئاگای
له بنج و بناوانی ئاژاوه و فرهته نه بوو .. له
سهرتاوه ، له نیوان به ره بایی شه مان و به ره بایی
شه وان ، له سهر نوره ئاش ، زن به زن ، زن هه لگرتن ،
پووش و پاوه ن ، زهوی و زار ، نوره ئاو ... بووه
قهره قهر و دهمه قال ، موره و هه ره شه ، شه ره جوین ،
شیر و تیر له یهک سووین .. تا به تهواوی ئاگره که
خوش بوو و کلپهی کرد و بووه سهنگر له یهک کرتن و
تهقه و لیکان .. شه هیشتا ههر له سیبهره که
هه لترووشکا بوو . له ناکا و راچه نی . له چنگ سیبهره که
خوی راپسکان . چه قویه کی شکا و و کولی به دهسته وه بوو .
خوی سهری بوی شه خورا یا ن نیوه گلا .. ؟ یا به پال و
لهقه تا ناوه راستی ئاگره که بردیا ن .. ؟ چه قوی کول و
شکا و به رامهر خه نجر و تفهنگ و شاخ ۱۱۰۰ به توندی
به قه پوزیا ندا کیشا . لهنگری تیگچوو . کهوت . له سهر
سهره نویلکه که چینیکی تریش گه وزان دیا نه وه . له نا و
قور و چلپا وه کهش هه سیر مه یانیکی چاکیان کرد . شینجا
تا دهری دهره وهی گونده کهش له سهر گازی پشت رایان کیشا
و ههزار تف و نه عله تیشیان لی کرد ...

دهنگیکی بهرز هاواری کرد بو شهوی هموو قه تارچی بهکان گوئیان
لای بییت و دوا وزه یان بخه نه گه پ:

— چوار ههنگاومان ماوه بو بهندهن ..

— شهی قوناخی پاش بهندهن ..؟

— هیچ خهمتان نه بیی ، شهوندهمان نامینی ..

— شهومان به سردا دی .. شهویش هیئنده سارد و تووشه وورچ

به وورچی خوی خوی پی راناگیری .. همومومان شه بهستی ، کسهس

دهرباز نابی ..

— به چا و ترووکاندنیک شهگهینه شهوی ، لهویش چساک

شهحه سیئنه وه ...

— بهندهن و قوناخی شهویان نهوتووه !!

— شیوه دونیاتان نه دیوه .. شیمه ریشمان لهنا و شههم

بهزهدا سپی کرد ..

هر کلویهک بهفر شهوندهی چوله که بهک شه بو ، هیئندهش

به خیرا شه هاته خواره وه ، کسه فریای شه وه نه شه که وت ، به چاکی

بهری پی خوی ببینی .. سمیلیان چلوورهی بهستیوو ، گیانیان

له ناو و ثاره قدا شلهی شه هات . کسه فریای خوی ته کاندن و بهفر

دامالین نه شه که وت .. هیستره کانشی سیی هه لگه رابوونه وه ،

لهنا و رجه که دا گوئیان نه بیی هیچ شوینیکی تریان به ده ره وه نه بوو ،

شاخیک به فریش به دوا ههردوو گوئیاندا شهکشا ...

— قهت بروا ناکه م شهه ریگا بووی و هیچ کاروانیکیشی

پیدا تپه ریپی ..

— جاکه دی تو ریگای کاروانت بینیوه ، کهی شاره زای ریگا و-

بانی شاخ و کیو بووی ..؟

— شاره زاش نه بیم ، خو هه ر شهونده شه قلم به وه شهسکی ،

که له هیچ سهرده میکدا ثاده میزاد ناچار نه بووه ملی کویره ریپی

شهوتو بگری ..

— کاروانه که مان هه ر به ره و پیئنه وه شهروا ، کی پیپی

ناخوشه و ریگاکه ی پی تهواو ناکری ، با بگه ریئنه وه .. به زور

کهسمان له گهل خوماندا نه هیئاوه ..

— بو پیتان ناخوشه ، گه ر به کلک پییان بللی : کویرانه

ملی کویره ری مه گرن ..

— شهه کویره ری نیبه ، دهیان جار تاقی کراوه ته وه . هه ر

شهگهینه جیگای مه بهست .. من هه همیشه چاو یکم له سر ریگاکه یه و

— بهر و دواوه بگه پینه وه؟

— باش چی ۱۰۰!!

(... کدشتی به که شه توانی باشه و پاش بهر و کهنار
بگه پینه وه...؟ شه مانه سهیرن ۱۰۰ هر هر شه کهن پیاو
خوی گیل کات و له ناستی راستیدا چا و بنووقینی...
چی من هینا به ناو شه گیزا وه قوولده...؟ من له کوئی و
شه سهیر و سه مه ره به له کوئی؟ من به شوین شه سپه شیدا
سهری خوام هه لگرت، شه ویش به شوین ره شه بهای
چاره نووسیکی نه زانراودا.. به یانی به کی زور زوو، تاریک
و روون، که هیشتا دوا مالی شه گونده بچکولانه به له
باوه شی خه ویکی قوولدا پر خه یان شه هات. شه به
سهرما و سوله به له په ریژی دیکه ده ره پری و بهر و شاخ
و داخ تیی ته قان... شه سپ، شه سپ نه بوو، دیاری خوا
بوو بو شه گونده بچکولانه به. به هاران له راستایی
پشتی دیدا، نه رمه غاری شه کرد، کلکی به سه ره پشته وه
نه شه گرت... بوو بووه به شیک له گونده که و گونده که ش
بوو بووه به شیک له شه. خه لکی گونده که نه یان
شه توانی به بی شه و بژین، شه ویش هه روا...)

به فر و سهرما تا شه هات زیاتر تهنگی پی هه لته چین... هه موو
که سیک شه توانی به ناستی ده م و چاویان بخوینینه وه، هه ره
وه کو نیچیریکی بریندار و ماندوو چون ورده و رده سارد شه بیته وه و
له پهل و پو شه که وی... شه مانیش ورده و رده سارد شه بوونه وه...
سی شه و سی روژ بوونه که س دلپه به که خه و تکا بووه چاویه وه،
نه به خه ونیش که س پاروویه ک نانی بهر زمان که وتبوو... دوا
وولاخدار رهنگی مردووی لی نیشبوو، جگه له هه ل له رزین، به
شاسته میش که س ده می نه شه بزواند.. هیلک و ماندوو بوون، کاس و
گیز و زهرده هه لاتوو، برسی و چا و به قوولا جوو.. گهر سام و ترسی
رهق بوونه وه وه کو ئیزرائیل به پشت سه ریانه وه نه بوایه، که س
تاقه تی شه وی نه ما بوو سیه که ههنگا و بهر و پی شه وه بنی...
هه زیان شه کرد، هه رچی یان له م دونیا به دا هه به، به پری چنگیک
بووش و په لاش بیان گورایه ته وه و شخارته به کیان پیوه سنایه...
له م دونیا به دا چی له ناگر خوشتره، سه ره ته نوور، دوو کولیره ی
گهرم، چایه کی پری رهنگ، قومیک دوو که ل.. سه ره کاروانه که به

داماویوه چاوه پروانی ئەفسانەیک بکەن ، لە ئاسمانەوه
بۆیان دابەزی ...) .

هیچ سالتیک ئەم وولاتە پان و بەرینە زستانی وا سەخت و
تووشی بە خۆیەوه نەبینیوه . ئەم کویتانەش ، کویتان نییە ،
جیهانیکی سەیر و تاییەتیە . لە ھەر کوئی بستیک سیاری ، لێرە
پشتینیکی تی ئەکا . ژیا نیش شەڕیکی بەردەوامی ناھاوتایە لەگەڵ
سروشدا . ھەر مرۆفی ئەم وولاتە چۆک دانادا و سەر دانەوینێ ...

ئەو رۆژەش لە ھەموو رۆژیکی تر ناخۆشتر بوو ، دار و بەرد
لەژێر باری ئەم بەفرە ئەستورەدا ئەینرکاند ... کاروانەکە بە
لاپالکی زۆر رژد و دژوارەوه بوو ، جگە لەم کۆمەڵە زەلام و وولاخە ،
کە لە دوورەوه لە تۆپەڵە بەفریکی جوولاو ئەچوون ، هیچ گیان
لەبەرئیکی تر بەدی نەئەکرا .. ھەرچەند ئەم لاپالەش لەوه نەئەچوو ،
رۆژیک لە رۆژان ، ئادە میزاد بەرئیکەوتیش پێی تی کەوتی .. کەچی
ئەمان ھەر بەرەو ژوور ملیان ئەنا ، بە پێی ئەوێ بزانی پاش
ئەم بەرەو ژوور ھەلکشانە ، چیان بە پیرەوه دێ ... چوار پیاوی
بەکار و توکمە لە پێشمەوه بوون ، بەرە بەرە رچەکیان ئەشکاند ،
ورده وردهش کاروانەکە بە دوایاندا ھەلئەکشا .. زریان و
باو بۆرانیکی ھێندە قایم و بەھێز بوو ، تا لە لایەکەوه جێی پێی
خۆیان ئەکردهوه و رچەکیان ئەشکاند ، لە لایەکی ترەوه کوت و پێر
پێر ئەبوو ھەوه ...

ئەو زۆر پەست و توورە بوو ، خویی پێی دابین نەئەکرا :

- بۆ کوئی ئەرۆن ...؟؟
- بەرەو جیگای مەبەست ..
- جیگای مەبەست !!
- بەلێ ..
- بەم دار و بەردووه ..؟
- بەلێ ! بەم دار و بەردووه ...!! رێگایەکە بە ھەر نرخیەک
بوو ، ئەبێ ھەر سبیرین ..
- ئەمە رێگا نییە ..!! کێ پێش ئێمە پێیدا تیپەر بوو ..؟
- ئێمە تیپە پەڕین و ئەبێنە نموونە ..
- نموونەیک بۆ پێی زابواردن ..؟
- پیاو ئەبێ نەختلیک مێشکی بخاتە ئیش ..
- مێشک رێگا ئەدوژیتەوه .. دروستی ناکات !!

له گزاودا

فاضل کهریم شحمده

پیش مه خوره وه .. پیش خوار دنه وه بهر دیش شه توینیتته وه .. با خه م و په زاره ش لولت نه دا و له ژیر ریژنه ی ناگریندا کـــسیت نه کاته وه .. بو خزاویتته نا و مه کوئی شه م بازاره بی سنوره ..؟ بو سهری خوتت به پاشکوی شه م جه نجاله وه هه لواسیوه ..؟ بهس سهرت له کوشی شه شکه وته تاریک ونووته که کانی له بیر چوونه وه قایم که ..!! دوو ههنگای تریش به ره و پیشه وه برؤ ..!! له گولله و باروود و قورقوشمی نا و چای شه وان سل مه که ره وه ..!! شه م جارهیان ووشه زبر و درشته کانت توپه ل توپه ل که و بیانکه نارنجوک و بومبا و به روویاندا بیانته قینه وه .. ته قینه وه یهک ، شرز له بن پی یاندا به هینیتته له رزین و ههنگوینیش له ده میاندا بکاته ژهر .. شه وان به خوینی سهری تو تینوون ، پیش توش ، خوینی سهری هه زاراننی وه کو توپان کردوته کاسه ی ژهنگای رق و قین و چوپیان لی برپوه .. شیتیر بیر له چی شه کیتته وه ..؟؟

(... بیر له هه ر دوو سهری گولوله ئالوزکا وه که شه که مه وه ..!! چۆن و له کوپوه کوتاییان پی دیت ؟ گری کوپره کان له کوپوه دهت پی شه کهن و له کوپوه کوتاییان پی دیت ؟ کئی دهستی تی وهردا وه و کئی دهستی تی وهرنه دا وه ؟ کئی شانی ئارداوی کرا وه و کیش وه کو بهرزه کی بانان بوی ده رچوه ؟ دادگایان بو یه که دانا وه ، یه کتر کیش شه کهن ، دهسته چه وره کان نیان به سهری یه کتردا شه سوون .. که ی ..؟ و له کوپوه ده روو- به کمان لی شه کریته وه و له ده ست ته لیسمی شه م جه نجاله ده رباز شه بین ...؟

کاروانه که مان له که شتی یه کی تیکشکا و شه چی ، که ته ووژی لافاوکی هیجگار گه وره هه لی گرشبی ، شه پوله کانیش هه ر یه که به لایه کدا هه لی ده ن و هه ر جار هه ش به ره و ئاقاریک رایبپچن .. هه چ ره شایی یه کیشی لیوه دیار نه بی ، به ره و رووی خوئی هه لکوتی .. که شتی یه وانه کانیش به ده دوش

فهقئ چاویکی به مهجلیسدا خشانده زهردهیهکی تال و قیناوی لهسر
لیو بوو، ههستی بهوه دهکرد بردوو بهتوه ، رووی کرده سهپان:
- " خالۆ چهتهکان کوتیان ملک له ره عیته دهستیننهوه ،
دهیده نهوه به ناغا ؟ "

سهپان: " چی ؟ ملک بستیننهوه ؟ ناغا شهگهر بیان زانیایه
چهته ملکیان بوو دهستیننهوه تفهنگیان وهرنه دهگرت و شاخه و شاخ
لهگه ل شهمنیه وه دوویان نه ده کهوتن ، پاشان ههر خوئیان و دهس
و پیوهندیان بلادی که نه وه که من چهته لییان داوم و شهمنیه
نه جاتی داوم ؟ کاکه میرزا بوو خوئی شایه ده و ناگای له هه مـوـو
شت ههیه : من شهو روژه گه رامه وه مائی چووم هه موو شتیکم بوو
میرزا گه پراوه و فیشه که کهشم پیئان دا و ئیتر بیخه بهر چوومه وه
مائی خوئان تا سهینئ ، سهینئ ههوا خوئ بوو به ته مای جووت
کردن به رهو موو چهی حاجی وه پئی که وشم به خوا یه ستا هوگانـه
جووتیکم مابوو بگه مه سر زهویه که ، ههر شهوه ندهم زانی چوار
شهمنیه پهیدا بوون ، میرزاشیان به زور وه پئش خوئیان دابوو،
دهستیشیان بهستبوو . بلئی شتیکیان پرسیبی یا که لئین و قوژـه
بنیکیان پشکنیبی یا من زارشریم کردبی و قسم له لای که سـئیک
کردبی. به سهری هه موو لایه کتان به قورعانیکی لهو مزگه وته دایه
ههر هیچ !!

راست هاتن و بزووی پا تو له کهم گهران و به بهر چاوی خوومه وه
فیشه که کهیان ده ریئا ، موو چرکیکی سارد به هه موو له شمدا گهرا ،
چاوم له ره شهوه هات خه ریک بووم بکهوم ، له دینی محهمهد بی
بهری بم لهو سه عاتهدا کوره مئرمندا له کهم هاتوه بهر چاو: ده
و چاوی خاوین خاوین بوو. دهت کوت به سا بوون شتووته ، قولیکیش
له مووی قژه ره شه کهی هاتبوه سر نیو چاوانی ، چاوی پر بوو له
پیکه نین ! فیشه کیکی تری بوو راداشتم و کوتی:
- " مه ترسه ، فیشه کمان زوره ! "

له دینی شهوه به م درۆ بکا خوشم دیت که توور بینیکم نسان
بوو راگرتووه و پیی ده لئیم:
- " مه ترسه ! نانمان زوره ! "

ئەو مېرزاي موقاۋەمەتئىشى! ئىدى چت دەۋى؟ پىت عەبىي—
سەعاتىكمان لەنىو دانىشى كاي كۆن بە با بکەين؟".

حاجى سەبىلەكەي سەبىر سەر لە ئەزىزى خۆي دەدا و چاوى
بىبوۋە پۆلوۋەكانى نىو قوۋلكە:

— " بە خۋاي لە ژوور سەرمانە، كورپىنە پاشى پەنجا سأل كوۋرە—
وهرى و برسەتى و قوربەسەرى پارچە زەۋبەكم وە گىر كەوتەۋە،
هەمووشتان دەزانن لە پىشدا بى قرانى قەلبى نەدىنا، هەمووم بە
چنگ و نىنوۋكى خۇم دەرىناۋە، كەرىزم لىداۋە، دارم لى چەقا—
ندو، ئەستىرم لى ھەلبەستو، كىر دوومەتە ملىكىك ھەر شىرنە
تەماشاي بکەي، ئىستاش ھەر كەس بىھوئى لىم بستىنپىتەۋە، ئەگەر
نەتوانم وركى بدېرم وركى خۇمى پى بە دېن دەدەم، جا ئىشتىاي
لىيە كورد بى، ئىشتىاي لىيە عەجەم بى! "

زارى سەبىلەي پىر كىر دىبو لە تووتن، بە بەرى مست خەرىك
بوو دەي ئاخىيەۋە، دۋاي ئەۋە ھەر بە دەست پۆلوۋىكەي لەنىو
قوۋلكە دەرىنا و لە سەر سەبىلەكەي دانا، چەن مژىكى كورت و
يەك لە دووى يەك و پاشان مژىكى دوور و درىزى لە سەبىلەكەدا و
لەگەل ئەم مژەش بە كوۋخەيەكى توند تۆپەلە بەلغەمىكى لى—
سىنگى ھىنا دەرى، لەسەر نوۋكى زمانى خرى كىرەۋە و بە ھەموو
ھىزىكەۋە ھاۋىشتىيە ئەۋدىو مەجەرىيەكانەۋە:

— " مېرزا شى قەزا بى! ھەر رۆژى شتىك دەفەرموئى. تا شەو
كاتى لە دىۋەخان بوو ھىچ! پىش ئەۋەش بىچىتە دىۋەخان ھەر ھىچ!
من شەرتەم كىر دوۋە باي رابوردوۋ نەكەم. ھەر لەم خەلكە گىرانەي
دۋايە كە ئىۋەش، مامۇستا تۆۋكەك فەقئى ھەلاتن و ۋە گى—
نەكەوتن — ئاگام لى بوو بە دىزىش سەپانەكەي من نانى بو دىنان
— ھەر پارەكە رۆژىك مېرزا لە مالى من بوو باي ئەم گىران و
ھەلات ھەلاتە كرا فەرموۋى:

— " لەنىو دەستەيەكى سەد ھەزار كەسيدا ئەگەر ئاغا يەكى تىدا
بوو تۆ لىي ۋە دەركەۋە، قەتىش كوئى مەدە ئەم ھەرا و بەزمى
كورد كوردىنە ھەموۋى فىتى ئاغا يانە! كەچى ئىستا دەبى بچىنە
نا و موقاۋەمەتەۋە، تەفەنگ ھەلگىرىن و شوپىن چەتە كەۋىن، رەئىسى
موقاۋەمەتئىش كىيە! ئاغا كەي خۇمان؟! "

ۋەستا: " ھەر ئاغا و رەئىيەتئەكەي جاران! "

سالان له مالي خۆم دهت شارمهوه نايهلم كهس پي بزاني ، توش
كوتت وهره ماله من شهرت پي تا دهكوژريم نعت دهمه دهس كهس ،
بو سه پني ميرزا چوو مه مالي تاغا ، شير نهيان گرت تاخر تاغا
شو كاته ماقوول بوون .

سهيان : " توش قهدهريك روياشتي (دهنا نا ؟ " .

فهقي : " شه چون (دوو سالان (هينده هلسوورايووم له بهر
دهستي ميرزادا و كارتم بلاو كردبووه نيوي منيش هاشبوو ، به
بيا نووي خويندنهوه پي دهرباز بووم ، چومه ميريوان دوو
سالان لهوي بووم " .

وهستا : " بهلام لهويش دانمه زراي (" .

فهقي : " جا خو نمچووبووم لهوي داموژريم (بهلاي منهوه
فهرقيكي نه كردبوو خهلكه كهي شهويشم به قهت هينه كاني ولا تي خو مان
خوش دهويست ، نهيان هيشت لهنا و وانيش بم ، تاواي شه وديو بووم " .
سهيان : " شه چون بوو هاشبه وه ؟ " .

فهقي : " تاخر خهلكه كهي شهويشم ههر به قهت خو ولا تيه كانم
خوش دهويست ، خوم پي زهوت نهكرا له بهر شهوه لهو ديويشيان
دهر په راندم " .

كوپخا : " دهنا شه بهينه كه تو شم هموو ههلبه ز
ههلبه زهت كردوه و سهرت له دار و بهرد داوه ، من ههر خزمه تي
دهوله تي خوم كردووه ، زه مانيك دهولهت له گه ل تاغا باش بووه
منيش چايم بو ليئاوه ، نانم بو هيناوه و جيم بو راخستووه ،
ههر من نا به ته ني : كاكه ميرزاش ته شريفی هه بوو له ديوه خان (

كاغه زي ده نووسي - به خوا قسه ي خو مان بي زه مان يكي خوش
بوو بو ئيمه (، هموو روژي جار يك ده چوومه شار و ده هاتمه وه ،
جار يكي شه بيرم دي تاغا كاغه زيكي دامي بردم بو شار باسي
توي تيدا بوو " .

فهقي : " دات به شم نييه ؟ " .

كوپخا : " شهدي چون (خو شه و كاته وهك شيستا نه بوو ، شم
جوړه كاغزه انه دهران به شم نييه (" .

- " يكمو (خو شيواوي داها ت : زور دره بگه و كاره كانيشم هيچيان نه كردووه ،
پيم ، كوپخا شه توش له بهر زور بلتي به هيچ كاريكي خوت رانا گه ي ()
وهستا : " خوات لي رازي بي ميرزا توش ده لگي جي سوته
تيكراوه بليت ده لگن پيشه وا (كردوومان به ره شيسي شه نجومه ن شيستا

فەقئى چاويكى له وهستا داگرت ، وهستاش رووى له ميرزا
کرد :

- " جهنايى ميرزاي ! شهتۆ نەت فەرموو ئەمنيه له دەس چەتا -
نيان نەجات داوه ؟ "

سەپان : " ئاي قور بە سەرم بۆ درۆي ئەم خەلكە ! باوكەم
بە زات و بئى عەيبى خوا هيج غيلافي تيدا نيه ، ميرزاش ئاگاي
لئيه - بايم ميرزا ئەگەر درۆم کرد دوو تەم له روو كه - من
تا شهوړۆ هيج كار يكم بە بئى پرس و تەگبيري ميرزا نەكردوو ،
له و سالهوه كه به دزي كارتيان دەدا و مانگانەيان وهرده گرت .

كەس له بيري نەچۆته وه هەر دويني بوو . كارتيان كه دايني
هەموومان كامل بووين ، هەر فەقئى مندال بوو ، سوخته بوو ،
شهويش كارتىكى وههگرتبوو . من له پيش ئەو زەمانەشدا هەموو
پرس و تەگبیرم هەر بە ميرزا بووه ، ئەم سەفەرەش نەقلەكەم له
نووك و بەرهوه بۆ گيړاوه . "

فەقئى : " نەقلەكەت بۆ ميرزا گيړاوه ! "

- " مامە حاجى ئەگەر ئيجازە بەدەي من درۆم . كارەكانم
بەكيان دەكهوئ . "

- " دانيشە بە سەرى نايەت ميرزا ، تازە مەجليس گەرم دەبي ."
كوپخا : " ئەو كارتانە بە دزي دەولەت بۆ دەكرانەوه ، من
وهرم نەگرت شوکور من قەتم كارت و مارت بە دزي دەولەت وهرنە -
گرتوو . "

وهستا : " ئەو دەميش ميرزا پيشه واما ن بوو ، ئيستاش هەر
ئەو پيشه واما نە ! "

ميرزا سەرى داخستبوو ، وهستا بزەي دەهاتى . كوپخا كەمىي
ساز نەبوو سەپان مەحتەل بوو نوڤرەي بەدەن نەقلەكەي تەواو كا
فەقئى : " من هيندەش مندال نەبووم ، ئەو كاتى عوممەرم
شازدە سال بوو . هەموو شتيكى ئەو زەمانم چاك له بیره . "

وهستا : " له بیره ئەگەر خەلكەكه گيړا ؟ "

فەقئى : " هەر وه دەزانم ئەو روپە ! خەلك گيړا بوون ،
ميرزا هاتە مائە بايم ، كوتى له خۆم دەترسيم ، نەبوو ئەو
شەوه ئۆش له مالى ئيمە بووى ! بايم پيى كوت خەمت نەبي سەت

به خوا و ایزانم بهکی نانیکیان وه بهر کهوت ، به لام ههر
هیندهی بلئی بهک و دوو ورکهکانی سهر عدرزشیان هه لگرتوه .

چهند رۆژ بووهوا خوش بوو ، عدرز کزر بپوهه جووت
ههستا بپوهه ، به تما بووم بچمه سهر مووجهکهی حاجی ، به زکی
برسیرخو جووت ناکرئی ؛ ههستام تووربینه کهم له شانم قایم
کرده وه و بپیم کوتن: " ته گهر کاریکتان به من نی به مه ره خهس
ده بم "

کورپه منداله که بپکهنی و رووی له کابرایهکیان کسرد و
کوتی :

- " ههوال ؛ خالی سهیان جه میکی بائی داینتی ، ته گهر ئیجازه
بدهی منیش شتیکی ده ده می به یادگار هه تا هه تا یه له لای
بمینیته وه "

ئهو کابرایهی نیوی " ههوال " بوو و ایزانم نانه کهمی
خواردبوو ، تازه زۆری گوئی نه ده بزووت . ههر له هه وه لیشه وه نیو
چاوانی پرپر بوو له گنج ، چاوبشی سوور سوور بوو پیاو لئی
ده توقا ؛ به خوا بۆله به کی کرد من لئی حالی نه بووم و ایزانم
کوتی: " که بی خوته " یا کوتی " چ ده کهی بیکه " . ته وه نه سدهی
ده زانم کورپه که دهستی برد له نیو فیشه کدانه کهی فیشه کیکی ده ریئا
ماچی کرد و دای به من ، منیش ماچم کرد و له لوچی پـسووی
پا تو له کهم نا "

وهستا سیغاریکی تازهی به سهر مۆدنه وه کرد بوو ، فه قـ
دهستی درکیز کرد سیغاره کهی لئی وه رگرت: " قوربانی ده ستت ؛ "
ههنا سه به کی چاکی هه لکیشا و بر به سینکی به لووتیدا دوو که لئی
دهر دا ، لاقیکی راکیشا بۆ بهر سو به و چاوی له چاوی میرزا بری:
- " ده نا دهیان کوت تیتر تیریان لیداوی و خه ریک بوون بتکوژن
تا ئه منیه گه یشته وه نه جاتی دا وه "

- " ئه منیه ؟ ئه منیه منی نه جات دایتی ؟ خو میرزا شاگای لئی به "
- " مامه حاجی من ده بی پرۆم ئه و کاغز و نیوانه ته واو کهم
بیان نووسم و به کوخادا بیان ئیترمه وه بۆ شار " . میرزا نیم
خیزیکی کرد که ههستی ، حاجی دهستی له سهر شانی دانا و داینیشا -
نده وه :

- " خوات لئی رازی بی تو ش له وساره ماقوول بووی قسه و قرانمان
له گه ل نا کهی ، دانیشه بۆ کوئی ده چی ؛ "

میرمنداڤه بوو، تازه خهريک بوو سميڻي بوو ده کرد قولکيش له
مووی قزی کهوتبوه سر نیوجاوانی ، پیم وایه تازه دم وچاوی
به سابوون شتوو، به جاریک سام شکا - تاخر چاوی پیر بوو له
پیکه نین - منیش پیکه نین !

کورپه ههر زور منداڤ بوو. بویه نه ده بوو پیاو لئی بترسی.
دهستی له سر شانی دانا م و کوتی :

- " خاله زور چاکی ده لئی ، به لام هه واکهت زور خه مباره ."

کوتم : " من هه وای بن بزوکه نازام . کوتی :

- " راست ده کهی هه وای بن بزوکه بو که سیک ده بی زگی تیر بی ."

تور بیینه کهم له شام کرده وه و زار که کهیم بو تا وائله

کرده وه تا نانه کان ببینی پاشان پیم کوت :

- " نام بهی نو کوردان پیه . زگم بو تیر نایی ؟"

پیکه نی و کوتی : " کار به نانه زگی ؟"

ههر شه و ندهی مژیک له سیغار بدهی ده دوا زده کهس لیمان
ورو وکان ، وهک روژی مه حشر هه ر کهس له بن کیلی خوی سهری هیئا
ده ری ! ده وریان دام و لیان پرسیم : کیم و له کوپرا دیتم و
بو کوپ ده چم ، شه منیش دروم نه کرد هه رچی ده مزانی پیم کوتن .

تور بیینه نانه کهشم له شام کرد بووه له بهر پیانم دانا

بوو، کورپه میرمنداڤه که وا چاوی تی بریبوو مژولی لیک نه ده دا ،

هینده م پی جوان بوو ! ههر وه کو کورپه کهی خوم ده چوو ! کوتم :

" ناخوی ؟"

کوتی : " به ته نی ؟"

کوتم : " نا هه مو تان ."

کوتی : " نهی بو خوت ؟"

کوتم : " ده چمه وه له مائی حاجی نانی دیکه دیتم ."

کوتی : " تو چی حاجیت ؟"

کوتم : " سه پانی مائی حاجیم ."

کوتی : " شه گهر وایی تو ملکت وه بهر نه که وتوه ."

کوتم : " من جار انیش سه پان بووم و ئیستاش ههر سه پانم ."

کوتی : " له گهل تاغا بهینت چونه ؟"

کوتم : " جار انیش خوشم نه ویستوه و ئیستاش خوشم ناوی ."

میرزا به سیلهی چاو روانیه فقی که سهری داخستبو و ورده
تووتنی له سهر فهرشه که می مزگهوت هه لده گرتوه و له به رده می خوی
کو ده کرده وه :

- " به یئیکه چته زور بووه - شه وه شتیکی نیه هر من بیایم
همووتان ده زانن - کهس له سهر و مالی خوی شه من نیه ، هم موو
روژی پیا و کوشتن ، هم موو روژی تا آن کردن ، میللهت وا به پری
ناچی ده بی پیشیان پی بگیرییت " .

وه ستا مژیکی خونی له سیغاره که می دا و رووی له سه پانی
مالی حاجی کرد :

- " بیستوومه چته کان له و روژانه تووشی تو ها توون ،
رووتیشیان کردووی و گه لیکیشیان لیداوی ؟ " .

میرزا خپسه یه کی له وه ستا کرد ، سه پانیش یه که به خوی
جوابی دا وه :

- " من منیان رووت کردی ؟ خواجه شه درو یانه کی هلیان
شه به ستی ! ! . برسی و رووتی وه که من کی رووتی شه کا ؟ به سهری شه و
جه ما عته به قه بریکی شه پیر مه مه دهی تی چوو ه له گول
کالتریان پی نه کو تووم . شه شه ده م بیلا شه توور بینه ی له مالی
حاجی بویان پر کرد بووم له نان - شه وه حاجی بو خوشی نا گای
لییه . باجم حاجی ده زانی درو ده کهم دوو تفم له روو که - شه شه -
ده م بیلا توور بینه کهم پر بوو له نان خه ریک بووم له قه به ره
جووله کان وه سهر ده که وتم ، ناوای شه دیویم به رووکاری به رده
سپیدا ، جامنیش عاده تیکم له گه له ، شه گهر به تهنی به رییدا برلام
له بهر خومه وه و پیره و و پریک ده کهم ، به خوا وا بزاشم به ندیکم
زیاتر نه کوتبوو له خاله ریوار ، که دیتم گوله وه ژیک سهر چه قی
ریگی لی گرتووم . له لووله پرا به شه پای چاوم پیدا خشانند تا
گه یستمه په له پینکه می ، له و پرا بو قونداغه که می ، ریویستان زور
دیوه که له بنه بانی کونه که پیدا هیچ کوئی دیار نیه . چاوی نه بی
که ده لئی سهره بزووته !

خودا ده زانی شه گهر تفه نگه کهیم نه دیبا ، ده مکوت ریویه !
شاردنه وه ی بو چیه ؟ پیاو هه ق بللی تیرتیر ترسام : خاله ریوارم
له بهر چوه هیچ ، سلاویشم بو نه کرا ، شه وه ندهم زانی یه کی یک
له پشت سهرمه وه کوتی " روژ باش ! " ، لام کرده وه کورپیکسی

- " مامه حاجی ٺٺو له جي بي مٺي ، به ذاتي خوا بيزووي گلهبيت لي ده کم . "

حاجي هرواڪه پالي به ڪو له ڪه وه دابو وهستي دريژ ڪرد و سو تووي سه بيله ڪهي رڙو ڪرده نيو توولڪي به رده مي سڙيه . به بهري دهست ليووي سه بيله ڪهي خاوڻن ڪرده وه و له بهر پشتيني نا .
- " ٺوه ميرزا سه عاتڪه خهريڪه باسي "

ميرزا قسه ڪهي له دم حاجي ٺهستاند و ڪوتي :

- " مامه حاجي خوا عافوت ڪا ٺه ٺوش ٺه گهر شتيڪت ڪه و ٺه بهر زار له ڪولي نابيته وه من نه م ڪوتوه حاسلي ٺه وسال له هه موو ساليڪ چا تر ده بي ، به لام ده ليم به مه علوومي ٺه وسال ٺاو پتر ده بي ، ٺاخر به قوربان تيم ٺه وه هه موه به فر و بارانه چي ليديت ؟ "

- " ٺاو زياد بوون ؟ ٺاو زياد بووني چي ؟ "

فهقي زه رده ي ها تي . ڪويخاش خوي تيڪهل قسان ڪرد :

- " ٺه گهر خوا پڪا ٺه وسال ٺاو زياد پڪا ، ٺه وه له شڪار ته ي منيش به راو ده بي . دوو ساله به ديمي داده چينم چونڪه له پيشدا فيره ٺاو بووه هيچي لي پيدا ناي . به راتي ڪويخاش - به تيش بو خوتان ده زانن له هه شي مشتڪي نه گه يشتوه . "

- " به خوا لام وايه باسي نويز و رڙووش بي ڪويخاش هه ر ده به ينيته وه سر په له شڪار ته ڪهي . وه ستا تو بو قسه يه ڪي لي ناڪهي ؟ "

- " تا ميرزا لي ره يه من حه دم چيه باسي قسه ي زل زل بڪه م دواي ميرزاش ، مامه ڪويخاش ٺه وا ته شريقي هه يه و هه موو رڙي له شار سه ت قسه و باسي وا دينيته وه من و ڪاڪه فهقي هه ر به عورمان نه شان بيستوه هه ر سيڪيشتان شوڪور له ٺه نجومه ندان و ٺه ورڙو ده سلاتي هه موو ايڪ هه ر به ده س ٺيوه يه ، من به خوم و پاچيڪ و ڊولجه يڪ ده بي چي بزائم تا بيليم ؟ ڪاڪه فهقيش به بوخنيه ڪ ڪتيبي به ر زه رده وه . "

وه ستاي ڪه ريژ ڪهن سينار هه ليچانه ڪه شي له گهل قسه ڪر نه ڪهي ته واو بوو ، قه راغي سيناره ڪهي به ليو ته پر ڪرد و به هيمني سو پراندي تا به قه راغه ڪهي تريه وه نووسا ، دارسيغاره ڪهي دريژ بوو ، زوري خو بو خوار نه ڪرده وه به پولووي نيو توولڪه دا يگيرساند . حاجي ته ماي نه بوو ده س هه لگري :

- " ٺاخري نه مان زاني ، ميرزا گيان ٺه وه موقا وه مه ته له بهر چي دروس ده ڪهن ؟ "

- "پهک له و هموو کهوشه! به قوربانی کریوه بم ثم گشت
خه لکھی له مزگهوت خزانووه".

له گهل کوپخا سچیل ، باوه شیک هه وای سارد خوی به ژوو ریډا
کرد. دهرگای مزگهوت رهش و چهور و لووس جیره په کی ویشک و پر
قرچهی لی هستا و دیسان له سه رما و گه رما بوو به له مپهر.
- "مام کوپخا کهوشی نویت لی مباره ک بی".

فهقی مه و دای دهور کردنه و ه کهی کورت کرده وه ، کتیبه کهی
پیکه وه نا و قامکی شاده ی بو کرده نیو پهری . دهستی به
کتیبه وه به سنگیه وه نا و له به رده می کوپخا چهقی |
- "خوا سلامه تت کا! له میزه کریومن".

- "وه دهرت نه خستبوون تا شه ورؤ".
- "چهند جارم بو شار له پی کردوون . دیاره میرزاش لیره یه".
- "شه وه سه عاتیکه من دهور ده که مه وه ، میرزاش ده پرسی".

کوپخا کهوشه کانی داکه ند و به سهر مه حجه ریه کانداه قاوی
هه لپناوه بو شه و دیو .

فهقی قامکی شاده ی هه روا له نیو پهری کتیبه کهیدا بوو ،
له م دیو مه حجه ریه وه له کهوش کن زاوه ستا بوو وه له کهوشه کان
خورد ببووه : کهوشی میرزا و کهوشی کوپخا له په نای به هک ،
قهیتاندار بوون و رهش ، شه وانی دی هموو کهوشی جیر بوون ، له
هه وه لپرا رهنگیان سووریکه خه نه پی بووه ، به لام شیتا توژی
هاوین و بارانی زستان و شیا کهی ته ویله ، رهنگی هینامه ته سر
قاوه پی په کی توند مه یله و شین مه یله و رهش | چاوی به کهوشه کانی
خوی کهوت | رهش و قهیتاندار . پیکه نینی هاتی | :
- "شه گدر به کهوش بی منیش ده بی له گهل ...".

سلاوی کوپخا و گرمه ی جوابی تیکرایبی ، هه و دای خه یاله کهی
پساند ، گریه و بلایسه ی کوئووش - له زارکی سوپه را - بانگی
ده هیسته نیو کوپ .

شه وانه ی تازه دانیشتبوونه وه ، دووباره هه ستا نه وه .
- "کاکه فهقی بو خوت ده زانی من با دارم ده نا هینده بی
عه ده به هر نیم به سهری بابت به جاریکه هه ره کهی لی بریوم".

" نان و فیشهک " بۆیه له دلهوه ئه نووسی چونکو به زمانی شیرینی خه لکی لادی نووسراوه وه کوردیه کی به تیه ، بری شستی تایبه تی تیدایه که به هیواین له مه ودوا گشت لایهک به کوردیهک بنووسن که یارمه تی بدا به پهیدا بوونی زمانیکی یهک گرتوو بو سهرانسهری کوردستانی شیران چونکو شه وه جوان ئاشکرایه که بوونی تا قمی دژ به کوردی ده سه لاتدار له شیران نه ی هیشتوه ناوچه جوړبه جوړه کانی کوردستان زمانیکی یهک گرتوو مان هه بیست . که و ابو نووسهران و ته نانه ت نووسهرانی سیاسیش له کوردستانی شیران وا باشه له و ریگایه دا ههنگا و ههنگرن و تووشی بهرچا و تهنگی نه بن تا هم مان پیکه وه بیتوانن شه ده بی راسته قیسه ی کوردی تا راده ی توانا مان له م ولاته خوشه ویسته مان زینسه دوو بگه شه وه .

سهره پای شه وانه " نان و فیشهک " به شیوه ی گوتنی خه لکی زه حمه تکیشی لادی نووسراوه و شه وه بهش به حال خوی تینی زیاتری پی شه دا .

به هیوای سهرکه وتنی نووسهری شه م چیرۆکه و گشت شه و که سانه که خزمهت به شه ده بی نویی کوردی شه که ن .

بلاوکه ره وه ی - خسانه
 سنه ۱۹۷۹ (۱۳۵۸)

کورپهوه توانی له دهورانی شای روورهدا ماوهی زیاتر له ۱۶ مانگ بهردهوام بیت . ئهو جوولانهوه ههر وهک جوولانهوهکان تری کوردستان نهک له بهر بی " نان و " بی " فیشهک " ی به لکو به هوی کهم و کوری سیاسی و نیزامیوه تیگ چوو که جیگای باس کردنی شیر نه .

چیرۆکی " نان و فیشهک " که نووسهریکی شوهرگیی کورد نووسیهتی دهسکردیکی جوانی ئهدهبی ئهو سالانهی کوردیه که باسی چۆنیتهی پیوهندی " پیشمه رگه " و خه لکی هه ژاری کوردهواری شهکات . له لایه کهوه باسی چۆنیتهی فتنهیی (جاسوسی) ئهو چلکاوخوره خیو فرۆشانه شهکا که چلۆن به تیکراییی مافی دهره بهگ و حکومهتی زورداران ئه پاریزن وه چلۆن بری گهس له نا و کومه لدا هه ن که " له هه چ لایه کهوه بای بی شه ن شه کهن " سهرده میگ شه بن به شوهرگیی له بهر ئه وه ئه وه باوه ، سهرده میگ شه بن به لاینکری حکومهتی زالم و خوینخور و له شه نامدا ههر سهر شوهرگیی و ریسواییان پۆ ئه مینیته وه گهرچی ماوه یه کیش به روالتهت سهرکه وتوو شه بن و ده سه لاتدار .

ئهم چیرۆکه که باسی ئه وه شه کا که چلۆن " پیشمه رگه ی " خه لکی له گه ل زه حمه تکلیشه کان ئه حا ویته وه و به دهر د و مه رگی شه زانی - و ئه ینوینی که بوچی گیانی خوی کردوه به قه لغانی خه لکی هه ژار و گهر ئه وه به راستی بی خه لکی چلۆن له پیشمه رگه ی خوی پشتوانی شه کا . ئه وه ی له کوردستانی عیراق پۆ ماوه ی ۱۸ سال خه لکی له گه ل پیشمه رگه یان کردوه و له سالانی ۴۷-۴۶ دا له کوردستانی شیرانیس ههر وه ها ، به لگه یه کی باشی میژوویه بسو ئهم کاره ساته .

ئهم چیرۆکه له سهرده می توندترین ته نگانه دا له کورد - ستانی شیران نووسراوه ، سهرده میگ که خه لکیان ره ش بگهر شه کرد و ده یان تیکۆشهری کوردیان له سیدراه شه دا یان تیره بارانیان شه کرد ، ههر بۆیه له و کاته دا زور به که می بلاوکراییه وه و ته نانته هه مووی ههر به ده سنوو س بوه که پۆ خوی کهم و کوری ئه وه که سانه که خهریکی کاره ساتیکی وه هاییی بوون به جوانی تیدا ئا شکرایه .

ئیمه به شه رکی سهر شانی خۆمانی شه زانی که ئهم جوهره نووسراوانه بلاو که ینه وه تاکو خزمه تیگ به ئه ده بی نوینی کوردی بکه ین و بیخه ینه بهر چاوی خه لک .

میژووی گهلی کورد شهوهی دهرخستوه که چینی " گریدراو بیه
 شیمپریالیزی " گهلی سهردهستی شه و لاتانهی که بهشیک لیه
 کوردستانیان له ژیر دهسدایه، به بی پیوهندی توند و تیژ له گهل
 چینی دهره بهگ و کونه پهرهستی کورددا و دروست کردنی دهسته بهک
 چلکا و خور و جاش نه بیان توانیوه و ناتوانن خویان داسه پیئسن
 بهسر خه لکی هه ژار و چهوساوهی کورددا .

دوژمانی زه همه تکیشان و به تایبته جوتیارانی کوردستان
 هه و لیان داوه که له ناو دهست و پیوهنده کانی خویان له دهی و
 شاره کانی کوردستاندا هه ندی که سه هل خه له تیئن و بیان کرن شا
 فتنه یی یان بو بکن و شهوانیش شهوه بکنه هوی گهوره یی و زل
 کردنی خویان له جهنای ده و له تا وه بو زولم و زور کردن له
 خه لک .

له چهن سالی رابوودوودا و به تایبته له سالانی دهس پیئ
 کردنی جوولانهوهی چه کدارانهی کوردستانی عیراقه وه شه او
 " پیشمه رگه " ناویکی پر به نرخ و خوشه ویست بوه، له دلی خه لکی
 هه ژاری کورده واریا، شه ناوه جوانه هاندهر بوه بو خه لکی
 چهوساوه و دل له لرزی بوه بو چینی چهوسینهر، هه کاتیک له
 قوژبنیکی کوردستانه وه جوولانهوهیه کی چه کدارانه بوویت خه لکی
 کورد به گهرم و گوری " نان " یان پی داوه و یارمه تیان بو
 بردوه، " پیشمه رگه " شه " فیشه کی " خوی بو بهره نگاری له
 مافی ره وای خه لکه کهی دهس کورتی نه کرده، چونکو خه لکی
 کورده واری پیشمه رگه ی خویان خوش ویستوه و خوشیان شهوی، هه
 بویه یه کی له هونه رانی کورد شه لی:

سلاوی گهرمی دلی پر هومیدی مهت پیشه کهش

پلنگی ههردی ولات !

شهی جهوانی پیشمه رگه !

له دهوری دهست و تفهنگت گهریم

که روژی خه بات

له عاستی هه لمه تی تیژت

چ ناگری بهره رگه !

بزووتنه وهی ساله کانی ۱۳۴۶-۴۷ له کوردستانی شیهران
 بهشیکه له بزووتنه وهی میژوویی گهلی کورد که به ته واری کهم و

ناوه پراستی گرتوه ته بهر. تیکوشهرانی کورد زور ده میکه بو شه و مه بهسته تی شه کووشن ، به لام هه موو کا تیک شه تیکوشانه گهرچی به شیوهی رامیاری (سیاسی) ش بووی به بی گرتن و لیستان و کوشتن چهن که سیک ته وا و نه بوه. دوخی تاییه تی کوردستان و دواکنه و تووی گه لی کورد له باری کو مه لایه تی و رامیاری و ئابووریه وه له لایهک وه زه بروزهنگی ده ره به گایه تی و کووشه په رستی له کوردستان له لایهکی تره وه ، شه وهی چه سپانده وه که بزوو تنه وهی رزگاری خوازی گه لی کورد و به تاییه ت وه ده س هینانی مافی چینه چه ساوه گانی ، وه له شه جامدا وه دی هینانی مافی چاره نووسی شه گه له به بی بوونی هیژیکی چه کداری خه لکی زه حمه تکیش نابیی و ناکریت. له بهر شه وهی که چه سینهری ناوخوی کوردستان نهک ههر خوی چه کداره و به چه کداری خوی سه پانده وه به سه ر خه لکی ولاتی کورده واریدا ، به لکو هه میسه له لایهن چینی ده سه لاتداری گه لی سه ردهستی شه ولاتانه که کوردی تاییه ، به هیژی نیزامی پشتیوانی لی کراوه ، وه ئیستاش ههر به رده وامه .

۳- پیش ئیسلامی زراعی کوئخاسجیل = موختار له لایهن ئاغا وه پیشنیار و له لایهن ژاندارمریه وه په سه ند ده کرا ، پاش ئیسلامی زراعی له لایهن شه نجومه نی گونده کانه وه که له ژیر ده سه لاتنی جوتیاره خاوه ن مولکه کاندا بوو هه لده بیژدره و "ساواک" برپاری له سه ر ده دا .

۴- گه لیک میرزا و خوینده واری گونده کان له پیش ئیسلامی زراعی له دیوه خانی ئاغادا ده ژیان و کاغه زیان بو ده نووسی و به رسیان به مندا له گانی ده کوت و پاش ئیسلامی زراعی به پینی په سه ندی حکومت بوون به نو سه ر و میرزای شه نجومه نی گونده کان .

۵- گه لیک له روونا کبیرانی شوپشگیر بو دریزه دان به خه بات و خو شاردنه وه له حکومت ده سوونه فه قی و ده چوونه حو جره ی مزگه وته کان به بیانوی خویندنی عه ره بی و زانستی ئایییه وه ، کارتی شه ندامه تی و کارتی یارمه تیان له نا و جه ما وه ری زه حمه ت تکیشی گونده کاندا بلا و ده کرده وه و ده بیان توانی به ناوی خویندنه وه به ئاسانی بچن بو کوردستانی عیراق و بگه رینه وه .

دهس هیتانی مافی چاره نووسی شه و گه له میزه روژه لاتسی

به شیوهیه کی هه ره ساکاری زه وانی نا وچه ی موکریان نووسراوه
تا پیشمه رگه کان بتوانن له بنکه کانی خوین و له مزگه وتسی
گونه ده کان به دهنگ بیخویننه وه و زه حمه تکیشانی کوردستان به
باشی تیی بگن ، بزوو تنه وه ی ۶۷-۶۸ ره نگدانه وه ی چه کدارانسه ی
سهره تای واقعی گوپرانیکی بنه رته تی بوو که له نا و کومه لسی
کورده واری و له په یوه ندی نیوان چینه کاندای پیکه اتبوو، سهره-
تایه که که سهره نجام به دریزایی ده سال و تا کاتی رووخانی
رژیمی شا وزه ی ماددی و وره ی زه نی دا به کریکاران و زه حمه-
تکیشانی کوردستان که به یارمه تی روونا کبیرانی شورشگی-
ریزه کانی خوین پته و کن ، نوینه رانی سیاسی و ته به قاتسی
خوینان بخولقیینن و له خه باتی رزگار یخوازانه ی گه لی کورددا به
کرده وه و به باوه ر داوای سهرکردایه تی بگن ، " نان و فیشهک"
که هه ره له جهنگه ی رووداوه که دا نووسراوه باسی په یدا بوونسی
پیشمه رگه و به ریا بوونی هیژیکی جاش به ناوی " موقاوه مه تی
میلی " له لایه ن ژاندارمرییه وه ده کا و هه لویستی هه رکام له
چینه کانی کومه ل ده رده خا که زابوردوی سیاسی و شه خسیه تیشیان
به پیی گوپرانای باری زبان و به ره هم هیتانیان ده گوپری ؛ یا
گه شه ده کا و ده خه ملی با ده گه ریته وه و ده گه نی !

چهند روون کردنه وه یه ک :

۱- ئیستا که دوای شازده سال نان و فیشهک چاپ ده کیری ده توانم
و ده مه وی ده ستیکی تی به رم ، چه له کاکل و چه له تیکولیدا ،
به لام پیم وایه شم کاره نووسراوه یه له " به لگه یه کی میژوویسی
بو دیاری کردنی ده وره یه کی میژوویسی که له گه رما و گه رمسی
خه باته که دا دیارده یه ک ده خاته روو " ده گوپری به چیرۆکیکی
ناسایی ، هه ره بو یه شه به ته وای خویم پاراست .

۲- له سالی ۱۹۶۳ دا ئیسلامی زراعی له شیران کراوه ، جوتیارانی
" خاوه ن زه وی " بوونه " خاوه ن مولک " و جه ماوه ری نی زه وی له
گونه ده کان که پییان ده کوتره ره شایی = قه ره = خویش نشین نا چار
یا بوونه پاله و " سه پانی " خاوه ن مولکه تازه گان و ده ستیان
دایه ورده کاری نیشه یی نا و گوند یا بو کریکاری چوونه شاره
گه وره کان .

نان و فیشک*

سه لاجود دینی موته دی

سه ره تا :

بلیسی ئاگری خباتی رزگاری خوازی گهلی کورد بو به

* شم چیرۆک له سالی ۱۹۶۷ نووسراوه و به نهینی و دهست به دهست بلامبوته وه . له سالی ۱۹۶۸ له زیندانی جهلدیان که زیاتر له یه کهه زار تیکۆشه ری کوردی تیدا په دیل گیرابوو نووسه ریش و گهلیک که سی دیکه شی له سهر شه که نه کرا و " ساواک " جگه له شه شاه که ی هیچ راستی په کی دیکه ی بو دهر نه که وت . له سالی ۱۹۷۹ له لایه نی ده زگایه کی انتشاراتی په وه که له شاری " سه " به یادی نازناوی شه هیدی نیشتمان په روهر و پیشکه وتنخوازی کوردستان کاک سه عیدی موعینی په وه ناوی نرابوو " خانه " بو چاپ شاماده کرا و له لایه ن شوپشگیزی گه وره ی گه لی کورد شه هیدی ئازا و زانا " کاک فوئاد " وه پیشه کی بو نووسرا ، به لام فه رمانی په لاماری کوردستان و کوشتاری گه لی کورد که له ناوه راستی مانگی ئووتی شه و سالدادا له لایه ن خومه ینی په وه دهر جوو شه مجاره ش " نان و فیشک " ی ناره وه ناو کوپری ره فیقان و کوپوونه وه ی شوپشکیران و نه یه یشت چاوی له جیهانی چاپه مه نیدا بیه کوئی . شه نوسخه به باش شه هیدبوونی گهلیک له لاهه تیکۆشه ره کانی " انتشاراتی خانه " که وته وه لای خوم و ههروهک خوم " چند شاران گه را چند خاکه ساری ، بوو به شوانه که ی هه ق نادیا ری ؟ "

" نان و فیشک " پیشکه ش به قاره مانی شوپشه چه کدارانه که ی ۶۷-۶۸ی کوردستانی ئیران شه هیدی به ناوبانگ کاک سایلی شه ریفزاده کراوه و هه ره کاتی ژیا نیدا و له سه رده می شه ره کانی دا بوئی ناردراوه .

دلنیا بییم شه کرده وه
له کوږی دوږست و خزمانا
به لام هلیشتا له لای شیمه
نووسینی وهک نووسینی تو ،
له گملی شوینی کوردستان
تهنها باسی کوردی تیا بی
قاچاغه وهک تلیاک و بهنگ
پهنجای پی شهخریته زیندان
شیمه ی کوردی له ماف بی یهش
له ووولاتی کوردستانه
گیرۆده ی داگیرکهری واین
هم خانی ناخانه دانه
هم شلقه له گوئی و مل کهچه
بو ئیستیعمار و بیگانه

يادى ئەو رۆژانەى ۋەك مەل
 بىتەرس ئەمدا لە شەقەى پال
 دۆل و نشیو و دەربەندەم
 دار و بەردى ئەپشكنى
 تا دارستانى لاقەدپال
 بەلام ئىستە ئەو ۋولانە
 ھېندە شىۋاو و ۋىرانە
 ئەو شتەى كە زۆر ھەرزانە
 تەنھا ھەر نرخی ئىنسانە
 ئەگەرچى توش لە لاۋىتا
 ۋەك زۆربەى رۆلەى داغستان
 تامى ئەشكەنچەت چىشتىبوو
 نالاندەبوت لە زىر بارى
 بىگار و ئەرك و زولمى (خان)
 بەلام ئىستە بە كامى دل
 ۋەكو مەل لەم چل بو ئەو چل
 خوت تىر ئەكەى لە شىلەى گول
 بە بىتەرسى دىرك و چقل
 ھەموو بەرھەم و نووسىنت
 شىۋە و شەقلى داغستانى
 پىۋەيە ۋەك ماركەى كارگە
 باسى ھەر رووداۋىك سەكەى
 ئەگەرپىتەۋە بو (تسادا)
 بە خوت بە كۆلى دىبارى
 نا ۋ ھەمانە و خورج و بارگە
 ۋەقادارى بو نىشتمان
 سەربلندى و رووۋورىيە
 كەمتەرخەمى و لەيادچوونى
 شەرمەزارى و شوورەيىيە
 خۆزگە ۋەك تۆ خواپىداۋ و
 بەختەۋەر و سەربەست ئەبووم
 لە زىر ئالى نىشتمانا ،
 بىتەرسى زۆردار ، پىشتىنى

به دوا یا شه گهری و ویله
 کتیبی داغستانه کت
 هدموو ووشه و رسته یه کی
 خونچه گولی نا و چه مهنه
 نهک گولی ساخته ی کاغزی
 به دیمهن جوانی بی بونی
 دروسکرا و و نار هسهنه
 گولی بون خوشی نا و باغی
 داغستانه دلگیره کت
 کارلیکی وای کرد له گیانم
 وا سهرخوش و مهستی کردم
 به جاریک ههستی هه ژانم
 وهک مندا ل که وتمه گا گولکی
 پهلم کوتا بو چهن دیری
 تا نه ختیک دای مرکینمه وه
 گولی جو شخواردووی گریانم
 دیری مه به ست لیم یاخی بوو
 نه گه یه فریای ها وار و
 ناله ی دلی پر له ژانم
 تای خه یال و ا ئالوزکا و بوو
 ههر چه ندم کرد نه کرایه وه
 نه به په نجه و نه به دانم
 پر به دل ئاواته خوازم
 چه پکلیک گولی بون خوش و جوان
 له باغچه ی بهر همت بیچنم ،
 بیخه مه نا و گولدانه وه
 ههر چه ندم کرد ، دلم نه هات
 زور ترسام له وه ی بیژاکیت
 به دهس چنگ و پهلی ناشیی
 وه کو منی نه زانه وه
 هدموو ووشه و رسته یه کی
 داغستانه ئازیزه کت
 زامی کونی کولانمه وه
 یادی روژانی جارانی
 مندالی بیر هیئانه وه

رازی دەر وونل...

پیشکش به ره سوولی حمزه توفی داغستانی بی

هساوار

کاک ره سوولی حمزه توفی
شاعیری گوندی (تسادا)
زمان ثاقاری داغستان
هرچهن به دیمهن لیم دووری
به لام به گیان لیت نزیکم
وهک برسیهک چا و بپرپته
نانه وایهک بو له تی نان
بمبووره وار ره پ و ره وان
وهکو شوانیک بانگت شه کم
هر وهکو شوانیکی شا و ران
به داخوه دهنگی هوزهم
ناگاته گویت له بهر دووری
تا به ته و اووی تی بگهی
له رازی دهر وونی منی
ثاواره و دوور له نیشتمان
منیش وهکو تو شاخا ویم
له گوندیکی ناوچهی سیوهیل
له شاربازیپری کوردستان
چیا هرچهند پر له پیچی
تووله ریگهی ناو دهر بهند و
لووتکهی له ئاسمان چه قاوه
به لام زیان و هه لکردی
راست و ره وان و بی پیچ و
بی فیل و بی چا و و راوه
بیویه وانووکی پینووسی
چیا بی راست و بی فیله
وهک دیوانهی که شکول به دهس
میملی ووشی خا وینه و

داده نیشم ... هزر ده کهم .
سهرنج ددهم .
داده نیشم ... سهرم ده بیته هوریکي که لگهت و
به سهر که لی په مه پیدا
داده چورپی ،
له تهک زهردهی ئیواره یا تیکه ل ده بی ...

سۆلله نتوونا - سوید

باکت نه بوو... .

نه تده زانی مه لبهندی ژین هتا کوئییه ..
دهرکهی شاری مه رگ کا مه یه ،
شوو روژت له لایهک بوون... .

له روخی په نجهرهی شوا داده نیشم .
له تونیلی شوگار ه وه
ده پروانمه ترووسکه یهک روونا کایی و
نیوی ده نیپم نیشتمان .
ده پروانمه شهستیږه یهک
له شهوسه ری تونیلی شوپرا دیاره و
نیوی ده نیپم کوردستان .
شاخ کوردستان ،

لانکی ئیش و سهر بهرزی و شهینداری ،
ولاتی خوینی خویناوی ،
خاکی برینی بریندار ،
نیشتمان خه می خه مبار .

له روخی په نجهرهی شوا داده نیشم ،
ده پروانمه تووله ریگهی تاریکستان ،
به شکم کزه ی بایهک بیت و
بون و بهرامهی توی پی بی ..
به شکم شه مشه و فریشته یهک
ویل بووبیت و ری کده ویسته شه مه لبهنده و
چراوگیکی سپی پی بی ،
ترووسکه کی له ترووسکه ی
شهستیږه ی ئاسمانی ولاتی من بچی ...
خون ده بینم ؛

خوزگه شه مشه و بارانیکی وا ده باری
هه رچی داره چروی ده کرد ،
چی خونچه یه ده کرایه وه ...
هه موو بالدار فیر ده بوون چوون
به شه وو روژ بچریکینن ...
به لکوو شه وده م له نیو دلی
ته نه های منیسا خونچه یهک
پشکووتبا .

دهشت و دهر و دۆلاو دۆل و کون به کونی
 شم سهردهمه دهپشکنی ...
 ئاخۆ ئیستا له کامه شار ، له کامه گوند ،
 یهکیکیان وهگیر هیئای و
 وه بهر قه مچی و داری بدهن ،
 هموو ویکرا که وتبیتنه ویزه ی گیانی و
 لی نه گهرین ، ههتا ههلا ههلا ده کهن ...
 ئاخۆ ئیستا ، له م ده مه دا ،
 له کامه مال ، له کامه ژوور ، له سهر کام نوین ،
 شوخه کیژی لاشه ی گولپه نگی خو ی ده کا
 به سیو یک و ده یخاته بهر دهستی دلداره لاره که ی ...
 ئاخۆ له کو ی ، ئیستا ، یه کی
 (یه کیکی بی ناوی ون بو) ..
 ری دهر نا کا ،
 که سیش نی یه ئا گای لی بی و
 ده نگی وه ئاسمانیش نا گا ...

بیرت وه کوو ره وه مه لیکی ئا واره و سهر هه لگرتوو
 یال ه و یال و شم دارو شه و دار ده کات و
 ها ئیستا ، ها تا ویک ی دی
 له سهر دار ته لیکی نیشته وه و
 له جریوه و جووکه که وت و
 په نای برده بهر خه ونیکی دوورو دریزی شه وانه ...

سهرنج ده ده ییت .
 (له دهروونی بیره کانت ورد به ره وه) ،
 ورد بوو یته وه .
 شه و دم هیشتا ئا سو ی خه ون و هیوا کانت
 په مه یی بوو ،
 را دی کال بوو ییت ،
 هه زه کانت را دی کال بوون .
 پیت ده نایه نیو هه ری می مردن و خوین ،
 کوچه ری بووی
 له سنووری نیوان وه رزو وه رزیکی دی

گه پانه وه يهك

فهرههه شاكهههه

كه شيواران رووناكايي

له په نهجهرههه ژوورئ مهسته و خه مبهارته وه

ده چيته دهه ر...

داده نيشيت ، ده پروانته شووشهه ليل و ته م داگرتوو ،

ده نك ده نك

دلوه باران ده زميري

ده دا له شووشه په نهجهرههه مهسته و خه ميار ،

چا و هه لده خهه ،

شاسمان بوته چاروكه بيكي رهش و مور ،

جيگه گولكي تيا نيه ، سوزي دلته

داگير سيني .

چا و گي ده دهههه ، زهوي بوته ده سماليكي

سووري خوئين رهنگ

له چمكيكيا جيبي دلي تولا نايته وه .

باش ده زاني و له لات روونه

شم شيواره خه مهينه ره

چون شه ويكي به دوا وهه .

باش ده زاني شه مشه و هه رچي خه ونت هه به

به قه نارهه شم شاره دا

شور ده بنه وهه

هه رچي تاسه و هه زت هه به ، ده بهي وه كووه

په لاسه كوون

له سهه ديوارئ پيشانگه و موزه خانه

هه لئان بخهه

با هه تاوي

سه رده مهكاني پيش ميژوو لئان بدا ،

وشك بنه وه ..

سه رنج ده دههه ..

به دوور بينئ بهرگر دنه وهت

له فکری وه کوو به کی ره سمی نیوان نه ته وان . سنوور و حهد و
سهدی شه و فکره هیشتا ش له قازانجی به رزی شوړشی پرولیتاریایی
نیونه ته وه پیدا خوئی ده دینه وه .

شه و نووسره مارکسیستانه ی باسی ناسیونالیزم ده که ن به
غالبه وا بیرده که نه وه که کاتیک شه وان شه م دیارده یه له باری
ثابوویدا شیکه نه وه شتر شرکیان ته وا و بووه . به لام له راستیدا
شه م دیارده یه هر به شیکردنه وه ی ثابوویری لیک نادریته وه . به لام
شه ده بیاتی مارکسیستی ده باره ی ناسیونالیزم خوئی له قهره ی
هموو قوتابخانه یه کی دیکه ی فکری له سه رو به ندی شمهدا ده دا ،
له بهر وردببوونی لیکدانه وه ی ، له بهر به ربلاوی و همه لایه نه
بوونی ، و له بهر بایه خی سیستمی سه ره تایی بوچوونی . شه گهر
مارکسیزم هموو گری و قورتیکی بهر له کاتی سه ره لدانسی
هدلنه هیناوه شه م نابیته هوئی شهرم و به خویدا شکاندنه وه ی .
رووخان یان مانه وه ی سیستمیکی تیوریک له سهر بناواشی دوگمی
رابردوو نیه .

به لکوو مانه وه ی شه و سیستمه به سه تراوه ته وه به زه رفییه ت و
چیکلدانه ی بو به گزدا چوون و به پیره وه چوونی کیشه و گری و
قورتی تازه ی که سه ره لدینن و وه دیار ده که ون . و به هسوی
ثاماده کردن و دوژینه وه ی ری جبه جی کردنیان به ثاوا یه کی
به که لک . له م مانا یه دا مارکسیزم و میتودی بوچوونی دیالیکتیکی
به شیوه یه کی ده وله مهندانه ماوه ته وه و خوئی دامه زاندوه . سه
له سهر شه وه نیه که داخوا مارکسیسته کان تووشی هله ده بن یان
نا . شه وه ی گرنکه شه مه یه که داخوا شه وان ده زگا و شیراده ی
شه وه یان هیه که هله کان ساغ که نه وه ؟ گرنگیی قوتابخانه ی
مارکسیستی و شیتیه دادی بو لیکدانه وه ی دروستی مارکسیستی
شه م گری هره گه وره یه واته ناسیونالیزم بکریته وه و ببیته
هوئیک بو خزمه ت به ثامانجی به بیت و به که لک له بات شه وه ی
که به شه رییه ت تیک و پیک بدا .

تا ئەو جىگايەي كە گەرابا وە سەر ولاتانى كاپىتالىستى نزيك بوونەو . دروشمى شكانى نيشتمانى باب و باپيران لەلايەن لىننەو ناكړئ بە هيچ جورىكى تر ليك بدرئتهو ؛ ئەو دروشمە " نيهيليزمى نەتەوايەتى " نەبوو ، بەلكوو باسى زەمان و شوپنئىكى تايبەتى دەكرد و خزمەتى بە ئامانجىكى زۆر گرنگ كردبوو ئەوئيش ئەو بوو كە جياوازيى نيوان نيشتمان پەرەستانى راستەقینە و زړە نيشتمان پەرەستان توند و تيزتر بئى و چاكتر ليك بكرئنهو .

لە راستيدا جىي سەرسوپمانە كە لەم زەمىنەيدا و هەم وەها لە بەشى ديشدا ماركسىزم گەرەك سەفەرئىكى وەها درئىـژئى كردبا بۆ ديتنەوئى ئامانجى كۆمەلئىكى بئى جىنى سەرووى نەتەو . وەكى رابەرانى يەكەتى شوورەوئى كە خۇيان لە هەلئويستئىكى وادا دى كە مەجبور بوون دەكردەوئى پئى لەسەر پئويستى نابەرابەرى داھات لە دواى شۆرشدا دابكرن ، وەكوو رىگئى هەرە راستەو پراست بەرەو كۆمۇنيزم ، جا بۆيە هەر عەينى ئەو رابەرانە مەجبور بوون نرخی پئويستئىش بەدەن بە ناسيۇناليزم بە هەلپە و توند و تيزئى هەر كەسئىكى دى كاتئىك ئەو ناسيۇناليزمە بۆ كارئىكى پىر بايەخ و بە كەلك بەكار دەبردرا . ئئيمە باسى ئەوئەمان كرد كە ئەمە هەلئويستئىكى ماركسىستى بوو ، لەم هەلئويستەرا ماركس چ بايەخئىكى تايبەتى بە نەتەو لەسەر و بەندى كاپىتالىزمدا نەدەدا ، سەروبنى قسە لەسەر ئەو بوو كە داخوا ديسار دەئى نەتەو بۆ ئەوئى ئامانجەكانى شۆرشى پرؤلئيتارىيى نىـئـوـە نەتەوئى پەرە پئى بەدا بەكار دئى يان نا . پاش ئەوئى كاپىتالىزم بزر دەبئى ناسيۇناليزم درئىژە بە مانى دەدا بەلام نەك ناسيۇناـ لىزمى جۆرى " خۆويستى تئىكرائىي " لە باتيان ئئيمە كۆشت بۆ وەك يەكى دەبينين ، بە رىگئى دۆستانەدا ، لە نيوان گشت فەرھەنگى ئينسانيدا .

سەلماندى ئەسلى ديارى كردنى چارەنووسى خۆ لە لاينەن ماركسىستەكانى وەك لىنينرا قەت كامل نەبوو رۆزالوكزامبورگ هەر وەك دەردەكـئى ئەو ئەسلى بە هيچ كلؤجى نەسەـ لماند . بەلام ئەو فكرە تا ئەو رادەيەي كەوەخپوكرا بوو هۆى كزبوونى تەشكيدى ماركس و ئينگيلس لەسەر داخواز بەرزترەـ كانى نەتەو بە ژمارە مەزنەكان ، و نزيك بوونەوئەيەكى زياتر

به دواى يهكدا بهرپهريچ ده داتهوه ، ههر بهردهوام بوون له سهر باسى ئهنته رناسيونا ليزم كردن شهوان مه بهستيان ئهنته رناسيونا - ليكي كاپيتاليستي بوو ، و ههر وهك لينين نيشانى دا بؤچوونى شهوان به تهواوى غهبرى واقيعى و غهبرى ماركسيستى بوو . بهلام ئهنته رناسيونا ليزمى پروليتاريابى ، كه تئيدا چيني كريكار له ولاتانى جياواز يهك دهگرن بؤ شهري ئه مپرياليزم ، وهك به شيك له تيوريى ماركسيستى مايه وه .

ماركس و ئينگيلس قهت به تهواوى له سهر شهوه ساغ نه بوو - نه وه كه چ ههلوگيست و بؤچوونىكي به جگاره كي بيان سه بارهت به ناسيونا ليزم هه بؤ . به تايبهتى ئينگيلس به دلگه رميكي زوره وه مهيلي خوى بؤ فرههنگى نه تهوايهتى ئالمان پاراستبوو ، شهگه رچى ماركس لى به دلتر بوو كه باسى خوى وهك ته به عه يهكى جيهان بكا . لينين ، وهك باكوئين ، ههستى به سترانه وهى خوى به زمان و خاكى رووسيا ده كرد ، باوه كوو له بهر سالانى دريژى تهريك بوون و به شداريى چالكانه و ئاگا دارى له مهر بزووتنه وه سؤسياليسيته كان له چهندين ولات و قاران شهوى كردبووه ئهنته رناسيونا ليسيكي به كرده وه وهك ماركس و ئينگيلس . لينين زورى ههول دا بؤ شه وهى خوى بپاريژى له وهى كه ههست و گيروده بوونى به رووسيا وه به سهر حوكم دانى ده ربارهى شه وهى كه چ به قازانجى بزووتنه وهى شور - شگيرانه ي جيهانه زال نه بؤ .

باوير و رينير زوريان زه حمهت كيشا ئوتريش - مه جارستان وهك ده وهك تىكي نه تهوايهتى رزگار بكن ؛ شهوان به راشكواوى ناسيونا ليست بوون ، بهلام نهك به ماناى ، دووره پاريژى له بيگانان ، و مل لى بادانيان ، له نووسينه كانياندا چ شوينه وا - ريك له شوئينيزم و شهرخوازى نابيندرى . هيندى نووسه رى شيوه ماركسيستى " سؤسياليسه " به ره چا و كردنى ناسيونا ليزمى نيكوشه رى بورژوازى خويان له جوولانه وهى ماركسيستى ده رده هاوين .

له كاتيكدا ماركسيسته ره سه نه كان بهردهوام بوون له سهر نيشاندانى ههست و به سترانه وهى به ناسيونا ليزم له ريكي فرههنگيدا به هاتنى 1917 له ههلوگيستى دژى نيشتمان په رسته ي - رهنگه به شيوه يهكى كاتى - پيش شه رى سه نديكا كريكارى يه كان ،

کرده‌وهی چینیکی پیشکەوتنخوار دژی زۆرداری بدرکینن ههنگا و پیک
 به‌وه و پیشه‌وهیه ، هەر وهکی دژایه‌تی له‌گه‌ل شه‌میریا لیزم و
 پشتیوانی ته‌واو له‌ جوولانه‌وه نه‌ته‌وا یه‌تی به‌کانی موسته‌عمه‌ره‌کانیش
 ئاوا یه . له‌ نه‌تیجیه‌ی له‌به‌ر یه‌ک هه‌له‌وه‌شانی شه‌نته‌رنا سیونالی
 یه‌که‌م و به‌ دووی ویرا شه‌نته‌رنا سیونالی دووه‌هه‌م ، ته‌شکیده‌سه‌ر
 خه‌باتی چینه‌یه‌تی نیوخۆیی له‌ باتی ته‌شکیده‌سه‌ر خه‌باتی چینه‌یه‌تی
 له‌ ریکی نیو نه‌ته‌وه‌ییدا ئا راده‌یه‌که‌ به‌ په‌ژێوانی یه‌وه‌ وه‌خۆکرا .
 به‌لام به‌ هۆی لێدوان و باس و خواسی قوول ده‌رباره‌ی ته‌بیعه‌تی
 ده‌وله‌ت له‌ سه‌رده‌می تازه‌ی شه‌میریا لیزمدا تیوری مارکسیستی به‌
 نه‌غده‌ن خوی بو شه‌و ئالوگوره‌ ئاماده‌ کردبوو . رقه‌به‌ری نه‌ته‌وا -
 یه‌تی که‌ له‌به‌ر خه‌بات بو بازاران و بو موسته‌عمه‌ران سه‌ه‌ری
 هه‌لدینا ئاخه‌که‌ی ببووه‌ جیگای لیخوردبوونه‌وه‌ و چا و تیبرین .
 مونوپول و پاراستنی که‌ل و په‌لی خویی وا وه‌به‌ر چا و ده‌هات که‌
 هه‌یزان وه‌به‌ر ته‌شکیده‌ی نوی له‌سه‌ر ناسیونالیزم نابێ . سه‌ره‌رای
 شه‌وش گرتگیی به‌رگری ناسیونالیزم هه‌یشتا به‌ ته‌واوی پـــــــی
 نه‌گه‌یشتبوو .

هه‌نگا وی چل و نیوه‌چل له‌ خه‌باتی دژی کاپیتالیستی له‌
 سه‌رده‌می شه‌میریا لیزمدا چی لێ ناکه‌وتنه‌وه‌ . مانگرتنی گشتی دژی
 شه‌ر ، دا‌خوازی پیک هه‌ینانی میلیشیا ی خه‌لک ، و ، سه‌لمانده‌نی
 پیویستی چه‌ک دا‌مالین جۆره‌ بیروبا‌وه‌ریک بوون که‌ مارکسیسته‌کان
 به‌ که‌میان گرتبوون و قوماریان پێ کردبوو هه‌ر وه‌ک باقی
 بزووتنه‌وه‌ی کریکاری و سۆسیالیستیش له‌و باره‌یه‌وه‌ ئاوا جوولا -
 بوونه‌وه‌ . شه‌وانه‌ ده‌بوو شه‌یدی وه‌ک ئیثارات ته‌واو فری بدرکین و
 له‌ نا‌ودا نه‌مێنن . به‌ نیو کردنی (ناساندنی) شه‌ری دیفاعی
 نزم کرابوو یان چاکتر بلکین گۆردرا‌بوو ، و به‌م پێیه‌ نیشا -
 نه‌یه‌کی تر له‌ هه‌له‌بران له‌ فکری مارکس و ئینگلیس خۆی ده‌رده‌خست .

ئال و گۆری هه‌ره‌ مه‌زن له‌ تیوری مارکسیستی نه‌ته‌وه‌دا
 ناسینی شه‌وه‌ی بوو که‌ " شه‌نته‌رنا سیونالیزم " به‌و جۆره‌ی له‌سه‌
 لاین شه‌نته‌رنا سیونالی دووه‌مه‌ی دیا‌ری کرابوو ، ببـــــــوووه
 چا‌وترا‌ویلکه‌یه‌ک . له‌ راستیدا ده‌کرێ شه‌و ئال و گۆره‌ وه‌ک ده‌ستی‌وه
 بردن و گۆڕینی تیوری " خه‌ستی " مارکسیستی له‌به‌ر چا و بگه‌یری ،
 چونکوو بو‌چوونی مارکس بو شه‌نته‌رنا سیونالیزم به‌ مانای کرده‌وه‌ی
 راسته‌وخۆ له‌ لاین پرۆلیتاریا له‌ ریکی نیونه‌ته‌وه‌ییدا بوو له‌
 کاتیکدا قسه‌‌ویژه‌کانی شه‌نته‌رنا سیونالی دووه‌هه‌م شه‌گه‌رچه‌ی
 دا‌خوازی تابه‌تی بو جێبه‌جێ کردنی کرده‌وه‌ی راسته‌وخۆیان یه‌که‌

ناسیونالیزم و سوسیالیزم

تیوری به مارکسیستی و کریکاری به کان

دهرباره ناسیونالیزم تا سالی ۱۹۱۷*

نووسینی - هوراس، بی. ده یقیس
 وەرگێراوی - حەسەنی سەیف

تیۆری مارکسیستی دەربارەی نەتەو و جووڕی کە تا زەمانی شۆرشێ رووسیا لە ساڵی ۱۹۱۷دا پێگەیشتبوو لە چەند لایەنەو زۆر کەم وە بیرورای مارکس و ئینگیلس دەچوو. ئەو ئال و گۆرانە بە سەر ئەم تیۆرییەدا هاتبوون بەشیکیان دەرھاوێشتن و فرێدانی فۆرموولی نالەبار و نادروست لەم بارەبەرەو بوون، و بەشیکێ دیکەشیان تازەکردنەو و جووڕ دەرهینانەو ئەم تیۆرییە دەگەڵ سەروبەندی روژ بوو. تەئکیدێ نوێ لە سەر نیوەرۆکی دروشمی دیاری کردنی چارەنووسی خۆ لە نەتیجەی پێداچوونەو و وەلانی هەلۆیستەکانی پێشوو و سەرەتایی نەبوو بەلکوو لەبەر ئیگەیشن و ناسیننی چلۆنایەتی جوولانەو ناسیونالیستی بەکان بوو کە سەریان هەلێنابوو - بوووشی سەرەتایی لینی لە روالەتدا بە زەحمەت لە بوووشی مارکس و ئینگیلس جیا دەکراو - سەلماندن ئەو فکری کە جوولانەو ناسیونالیستی بەکان شیاوی پشتیوانی لیکردن بـ

* Horace, B. Davis: Nationalism and socialism, marxist and workers theories on nationalism up to 1917.

ناسیونالیسم و سوسیالیزم ناوی کتێبێکە کە لە لایەن نووسەری ئەمریکایی دەیفیسرا نووسراو و تێیدا نووسەر بە ئاواپەکی هەمە-چەشنە بیرورای بیرەوهرانی وەک مارکس، ئینگیلس و لینی دەربارەی نەتەو و ناسیونالیزم دەتویژێتەو. پوختە ئەو باسانە لە کتێبەکەدا هاتوون و لە لایەن نووسەر پراگەلە کراون دەخەینە بەر چاوی خوێنەرەکان.

(شیکردنەوێ وەرگێر)

گرتنی قهلائی دمدم نزیکهی ههشتا و شش کیژ و تازه بووکی کورد له ترسی ناپیاوهتی قزلباشان و شهفشار که نهبادا داوینیان پیس کن خوینیان لهسر بهردی شمشیر خانی فرهدا خوارهوه و خوینیا - نیان کوشت (۳۶) .

قهلائی دمدم سه ره رای شهو هه مووه لییدانه ، که تهواوی دیوا - رهکانی به گوللهی توپ کون کون ببوون بهلام دیسان قهلایهکی زور قایم ونه بهز بوو .

له سه رده می نادر شادا ، که بهشی له کوردستان و نازهربا - بجان کهوتبوه دهستی عوسمانیهوه بهکی له میرانی عوسمانی بهه ناوی یوسف پاشا حکوومهتی ورمی به دهستهوه بوو که دیتی کارو باری شیران باشنیه دهستی کرده تالان و چهپاوی دهوروبهر . کاتی که نادر شا بهم کاره ساته ی زانی بهره و شه ناوه هات . یوسف پاشا له ترسدا خوئی خسته قهلائی دمدمهوه . نادر قهلائی گه مارو دا . یوسف پاشاششت و مهکی پاراستنی قهلائی نه بوو ههر زوو خوئی دا به دهستهوه . شه کاره ساته له سالی ۱۷۲۹ ی ز . پرووی دا .

به شمیری نادر شا یوسف پاشا کوژراو قهلائی دمدم به تهواوی رووخینرا (۳۷) .

له روژگاری شه مه دا ته نیا نیثانه ی دمدم شاخیکی بهرزه و هیچی تر بهلام نیثانه و بیره وهری دمدم له دلی گهلی کورددا هه تا هه تابه ههر بهرزه .

(۳۶) هه مان سه رچاوه ، ل ۵۵ .

(۳۷) هه مان سه رچاوه ، ل ۷۷ ۹

تەمەر خان لە ساڵی ١٦٢٦ی ز. کاتی کەلب عەلی خانی ئەفشار حاکمی ورمی بوو جارێکی تر قەلای دمدەمی گرتەووە و دیسان بێرەوهری باوکی زیندووکرده وە (٣٣). پێشمەرگەکانی تەمەر خان ئەو کەسانە بوون کە باوک و براکانیان لە شەری دمدەدا شەهید کرابوون. میرزا رەشید دەلی: قەلای دمدەم نووسا بوو بە هەریمی عەشیرەتانی کوردی سەر سنوورەووە ئەوانیش بە هۆی تەعەسوب و قینیی کە لە لەشکری ئێرانیان هەلگرتبوو چوونە یارمەتی تەمەر خانەووە شەریکی وایان ساز کرد حاکمی ورمی نەیتوانی چارە سەریان بکا و داوای یارمەتی لە براکەیی کرد (٣٤).

کەلب عەلی خان و لەشکری سەرەرای ئەووە کە قەلای دمدەمیان گەمارۆ دا بەلام هیچیان بە هیچ نەکرد و کوردهکان ئازایانە شەریان دەکرد و بو پاراستنی قەلاکە لە خو بەخت کردنیش درێخی - یان نەدەکرد. کەلب عەلی خان تیگەیشت بە شەر ناتوانی کورده - کان بشکینیی ئەویش دەستی دایە فرۆفیل. بەلام کوردهکان جارێک فریویان خواردبوو و ئەمجارە دوژمنی خویان بە باش دەناسی.

کەلب عەلی خانیش دەیزانی قەلای دمدەم لە باری ئاوووە زۆر کزە، ئەویش بە تاقمی خۆی گوت سەرچاووی ئاوی قەلاکە بدۆزێهەووە. بەلام نەیان دەزانی سەرچاووە کە لە کووییە. میرزا رەشید دەلی: کەلب عەلی خان ئەم فیلهی دۆزیهەووە بو دوزینهووی سەرچاوهی ئاوووە کە . گوتی هیستریک بینن، سی شو و سی پوژ تفاقیی بدەنی و ئاوی مەدەنی. پوژی چوارەم بەرەلای کەن رەنگە تینووێهەتی زۆری بو سینی هەست بە ئاو بکا و سەرچاووە کە بدۆزیتەووە. بە ئەمری کەلب عەلی خان چەند خەروار نەفتیان لە سەرچاووە کە بەردا تا ئەو جیگا هەموو ئاوی خەلکی ناو قەلاکە بوو بە نەوت. دیسان چەن روژی وا بە کویرهووی زیان بەلام ئاخیری هیچیان پێ نەکرا و خویان دا بە دەستەووە (٣٥).

میرزا رەشید دەلی: لە عەجایی روژگار ئەووەیە شەوی پێش

(٣٣) تاریخ افشار ، ل ٥٢ .

(٣٤) همان سەرچاوه ، ل ٥٢ - ٥٣ .

(٣٥) همان سەرچاوه ، ل ٥٣ - ٥٤ .

قه‌لای دمدمیان گرت‌ه‌وه . به‌لام به هوی که‌می‌ی پیش‌مه‌رگه‌وه نه‌یان
 توانی قه‌لاکه راگرن دیسان له‌شکری حکومه‌ت زال بوو به‌سه‌ریاندا
 و سه‌رله‌نوئی قه‌لاکه‌ی داگیرکرد. شا عباس له دوا‌ی شه و هم‌مووه
 کوشتن و مال و پیرانی‌یه که هینای به‌سه‌رگورده‌کاندا دیسان ده‌ستی
 له‌سه‌ریان هه‌لنه‌گرت‌ئینجا سیاستی دیکه‌ی به‌کاره‌ینا . سیاستی
 گوپزانه‌وه‌ی کورده‌کان بو شه لا و شه لا. له روزه‌هلای شیراندا
 شا عباس دوژمنیکی گه‌وره‌ی هه‌بوو شه‌ویش شه‌زبه‌که‌کان بوون. شا
 بو شه هه‌م کورده‌کان له‌ناو به‌ری و هه‌م شه‌زبه‌که‌کان کورده -
 کانی نارده سه‌ر سنووری شه‌وان . محمد کاظم نووسه‌ری میژووی
 " نامه‌ی عالم آرای نادری " نووسیویه : " شا عباس سی‌هه‌زار
 مالی کوردی گوپزایه‌وه بو خوراسان و له هه‌ریمی خه‌بووشان
 (قوچان - ع . م .) هه‌تا ئالداغ دای مه‌زراندن (۳۱) .

شا عباس به‌ناوی به‌رگری له ولات شه‌م کارانه‌ی ده‌کرد
 که‌چی له راستیدا مه‌به‌ستی کوشتنی کورده‌کان بوو بار-
 تولد ده‌نووسی : " شا عباس بو پاراستنی ولات له چه‌پساوی
 تورکمن و شه‌زبه‌که‌کان بریاری دا کورده شه‌رکه‌ره‌کان له
 روزئاووه بگوپزیته‌وه و هه‌ر بو شه مه‌به‌سته پینج مه‌لنه‌ندی
 کوردنشینی له‌سه‌ر سنوور له شه‌سته‌ر ئاباده‌وه تا چناران دروست
 کرد له و پینج مه‌لنه‌نده ئیستاسی مه‌لنه‌ندی واته بجنورد و قوچان
 و ده‌رگه‌ز هه‌ر له جیگای خویاندا ماون (۳۲) .

گوپزانه‌وه‌ی شه‌م کوردانه بو خوراسان بوو به هه‌سوی
 پچرینی شه‌وان له ئاو و خاکی باووپا پیریان .

له پشدا گوتمان خانی له‌پ زپیرین کورپکی هه‌بوو به‌ناوی
 ته‌مر خان . ته‌مر خان له پیاوه‌تی و ئازایه‌تیدا رینگا شوینی
 باوکی گرت‌بووه‌وه . شا عباس زور جار له خانی له‌پ زپیرینی
 داوا کردبوو شه‌م کورپه هه‌ر وه‌ک بارمه‌ بنیریته ده‌ریاری شا
 به‌لام شه‌میر خان گوپی خوی لی که‌ر کردبوو .

(۳۱) محمد کاظم ، نامه عالم آرای نادری ، جلد اول ، چاپ
 عکس ، مسکو ، ۱۹۴۰ ، ل ۲۰ .

(۳۲) بارتولد ، و . و . : تذکره جغرافیای تاریخی ایران ، ترجمه
 حمزه سردادور ، تهران ، ۱۳۰۸ ، ل ۱۴۵ .

کوئله تی بران و تۆلمیان لی سهندرایه وه (۲۸). میژوو نووسیکی دیکه له سەر قهلاجۆی کوردی موکری ده لئی: شا به له شکره کهی که شهست ههزار کهس بوون شه مری کرد هه موو عیلى موکری له مه و دای دوانزه فرسه خى ده و روبهر له هه رپمه که بیان کهس زیندوو نه هیلن و شه له شکره چوار شه و چوار روژ خه لکی بی گونا هیان کوشت (۲۹).

جلال الدین محمد یزدی شه ستیره ناسی شا عه باس که له نزیکه وه چاوی بهم کاره ساته خوینا وی به که و توه ده لئی: له دواى شه وه علی خانى شاملو هیرشى برده سهر قه لای حسین سلطان برای قوباد خان (ربیع الاخره ۱۰۱۹هـ کوجی - ۱۶۱۰هـ ز .) و بهه فروفیل خه لکی نا و قه لاکه ی هی نایه ده ره وه ، خه لکیان به دیلی گرت . له نیویاندا کورپکی کوردی هه شت ساله هه بوو که با وکی به ده ستی قزلباشی کوژرابوو و شه و قزلباشه خو ی کرد بوو بهه خاوه نی کوپه که . شه کوپه هه شت ساله له هه لیکدا شیرى بهه دهسته وه گرت و کابرای بریندار کرد و ووتی: " شه وه تۆله ی بابم " ، دهس به جی کورپان کوشت . ههروه ها ژنیکی کوردی دووگیان له گه ل کچیکى شهس ساله ی که قزلباشی داوینی پیس کرد بوو کاتی که قزلباشه که ده چیته هه مام و دیته وه ده بینسی ژنه سهری که که ی برپوه و زک و مندالی خو ی درپوه و خه ریکی کوشتنی خو یه تی و ده لئی له دواى میرده کهم ئیدی زیانم ناوی (۳۰).

دواى داگیرکردنی قه لای دمدم له لایه نی شا وه قه بان خان بیکدلی بوو به خاوه نی قه لای دمدم . له سالی ۱۶۱۵هـ ز . به کی له ژنانی خانى له پزیرین ، که شه وه موو کوشتن و برینه ی دیبوو هه ر له قه لای دمدم ما بو وه وه و له خزمه تی قزلباشاندا بوو ، به لام ساتی بیری توله له میشکی ده رنه ده چوو تا هه لی بو هه لکه وت روژی قه بان خان چوو بووه را و به کی له خزمانی شه میر خان به نیوی " شو لوغ بهگ " ی شاگادار کرد که خو ی ناماده بکا . شو لوغ بهگ نیوه شه و خو ی و چل په نجا کهس له هه قالانی دیسان

(۲۸) هه مان سه رچا وه ، ل ۸۱۳ .

(۲۹) فلسفی ، نصر الله : زندکی شاه عباس اول ، جلد سوم ، ۱۹۴ .

(۳۰) روزه الصفویه ، ب . زندکی شاه عباس اول ، جلد سوم ، ل ۱۹۴ .

کهوت و کوژرا (۲۶). ئەسکەندەری موشی دەلی: ئەمیر خان و خان
عبدال و هاوہلانی وەختی زانیان لە دەستی قزلباشان گیان بە
ساقی دەرناکەن وایان بە باش زانی بە چەکەوہ خو بەدەندەستەوہ
و بچنە ناویان جا لە ھەلیکدا ھەرچی بتوانن لیان بکوژن تا
قزلباشکانی دیکە وریا دەبنەوہ دەستی خویان دەوہشین. ئەگەر
پئیانیان زانی خو توڵەي خویانیان کردوۋتەوہ و بە پیاوہتی
کوژراون (۲۷).

بەم جوړه قەلای دمدەم داگیرکرا و لەشکری بی بەزەیی شای
ئیران شەلم کوپرم نا پارێزم دەستیان کرد بە کوشتن و برینی ژن
و مندال و پیر و ساوای کورد.

دوای کوژانەوہی کارەساتی دمدەم شا عباس رایسپسارد
لەشکری ئیران لە ھەر لایەک کوردی موکری چا و پئی کہوت بە بی
پرسین بیداتە بەر شیر .

لە سالی ۱۶۱۰ ی ز. دا کاتی کہ شا عباس بو خوئی ھاتە
ھەریمی مەراغە قوباد خان و مەزنانی عیلاتی موکری چوونە لای
دیارییەکی بەکجار زۆریان بو برد بەلام بە فرمانی شا لە رۆژی
دووشەمموی ۱۸ی رەبیع الآخرە سالی ۱۰۱۹ی کوچی ھەموویان
کوژران و ھەر ئەو وەختە ئەمری قەلاچۆی کوردانی موکریشی
دەکرد. ئەسکەندەری موشی دەلی: قەلاچۆی کوردی موکری بە
خامەي چارەنووس لە میژووی روژگاردا نووسرابوو و ھەر لـ
روژەدا دەستە دەستە کوردانیان دەھینا و بە شیر سەریانیان
دەپەراند . بەھرامی جەلاد ساتی ئارامی نەبوو ھەر خەریکی
کوشتن بوو . . .

بە کورتی بیبرینەوہ بن و بنچینەنەي کوردی موکری
دەرهینرا ، پیاوانیان کہوتنە بەر شیر و ژن و مندالیان بە

(۲۶) محمود پدرا م لە وتاریکدا بە ناوی " لەسەر قەلای دمدەم "
گۆقازی ھنر و مردم، ژمارە ۱۵۱ ، گولانی ۱۳۵۲ ، کہ بە
زمانی فارسی نووسیویەتی، دەلی: ئەمیر خان و مندالەکانی
خویانیان لە بەردی شمشیرخانی بەرداوەتەوہ . ئەم قسەي راست نیە.
(۲۷) عالم آرای عباسی ، جلد دوم ، ل ۸۱۱ .

برینداره کاندای دوو سوار هه بوون به کیکیان شه فغانی بوو و شه وی
تریان پازووکی . پشمهرگه کورده کان شه و دوو که سه یان گرت و
به پرییان کردنه ناو قهلاکوهه . خانی له پ زپیرین ئازایه تی و
دلیری شه و دوو سواره ی پی گرت هات و نه ی هیشت بیانکسوژن .
رایسپارد برینه کانیان دهرمان کن و ئینجا رزگاریان کن (۲۴) .

سرداری شیران پاش ماوه یه کی شه به ته وای له شه پرکردن
ناو مید بوو . شه سکه نده ری موشی ده لی کوژرا و و برینسدار
شه وهنده زور بوو ، که ترس و دوو دلی نیشته دلی له شکری شاهه .
ته نانه ت سهره که وه زیر په شیو و تووره بوو و ههره شه ییک
قورسی له سهردارانی شه پر کرد (۲۸) .

شه پر له نیوان کورده کان و قزلباشه کاندای به رده وام بوو
تا له پرۆزی ۱۸ ای مانگی ذوالحجه دای له شکری قزلباش سهرچاوه ی
ئاوی قهلائی دمدمی دۆزی یه وه و به م جوړه به برینی ئاو خه لکی
قهلایان خسته مه ترسی مهرگ و زیانه وه .

خانی له پ زپیرین و خان عه بدال که به م کاره ساته یان زانی
چی دیکه یان پی نه کرا هاتنه سهر شه وه ی خویان بده ن به ده سته وه
به لام به م جوړه :

خان عه بدال و هه قالانی به خویان و چه کیانه وه له قهلا
بچه نده وه و بین به میوانی ئه لیا س خه لیفه قهره دای غلوی
پیاوی حکوومه ت . هه روه ها شه میر خان و کوپه گه وره که ی ته مر
خان و سه د که س له براده رانی بچه مال مه حمه د به گی سهر دار .
باقی له شکره که ش قهلائی دمدم به پاریزن تا بزانه ده بیته چی .

کاتی که خان عه بدال هاته مال ئه لیا س خه لیفه هه لیکی بو
هه لکه وت و به شیره که ی که وته گیانی قزلباشان . له شه نجامه دای
ئه لیا س خه لیفه و زور که سی تری له قزلباشه کانی کوشت ، به لام
قزلباشان که له کومه یان لی کرد و کوشتیان .

له لایه کی تره وه خانی له پ زپیرین قری خسته بووه ناو
قزلباشان به لام کوتوپر شه ویش وه به ر شیری سهر بازیکی شیرانی

(۲۴) عالم آرای عباسی ، جلد دوم ، ل ۸۰۰ .

(۲۵) هه مان سهرچاوه .

شهره که دا خه لک تووشی بی ئاوی یه کی کوشنده بوون ، بهلام
سهره پای شه شهش مانگ و به وتی دیکه نو مانگ خوی
پاراست (۲۲) .

له م سهره بنده دا چن روودا ویک قهوما که باری شهری به
بوودی کورده کان برده پیشه وه . یه که م : مه حمه د پاشا سهر وکی
کوردی جهلالی له ناکا و مرد . له دوی مردنی شه و بلاوه و دوو
بهره کی که وته نیو جهلالیه کان . ههروه ها برادوسته کان له بهر
بی ئاوی له مان و نه ماندا بوون کوتوپر بارانی باری و بیو
ماوهی مانگیگ برده وهام بوو . خه لکی قه لاکهی زیندوو کسره وه .
گرنگترین روودا و شه وه بوو که حاتم بهگ شه وی نووست و ئیدی
هه لنه ستایه وه . مردنی حاتم بهگ له شگری ئیرانی تووشی
گیروگرفتگی زور کرد .

هه رچند سوپای شا چن بهرا بهری پیشمه رگه کانی خانی
له پ زپین بوو بهلام ئازایه تی و دلیری پیشمه رگه کان قه ره وی
شم که م بوونه ی ده کرده وه . ئازایه تی و دلیری پیشمه رگه
کورده کان وه ها بوو ، که شه سکه نده ری موشی نه یه توانیوه ددانی
پیدا نه نی که ده لی : له بهر ئازایه تی کورده کان سوپای ئیران
هیچی به نه ده کرا و ژماره یه کی زور له سوپا له نیو چوون و یا
بریندار بوون . حه سن خان (یه کی له سهر داره کانی ئیران بوو -
ع . م .) له ئازایه تی کورده کان شه رمه سار بوو (۲۳) .

له پیشدا گوتمان قه لای دمدم له باری ئاوه وه له مخرسیدا
بوو . سهرچاوه ی ئاوه که ی له ده ره وه ی قه لاکه وه بوو . کاتیی
سهر وکی له شگری شا ههستی کرد ناتوانی به شهر و چه ک کورده کان
بشکینی هاته سهر شم رایه به شکوو سهرچاوه ی ئاوی قه لاکه
بدوزیته وه و به برینی ئا و خه لکی نا و قه لاکه ش بغه وتینی یا
له بی ئاویدا خو یان بدهن به دهسته وه .

سهر وکی له شگری قزلباش به شی له سهر بازه کانی خوی کرده
به رپرسی دوزینه وه ی سهرچاوه ی ئاوه که . له و سهر بازانه هه شت
که سیان نه بی که بریندار بوون شه وانی تر هه موو کوژران . له نیو

(۲۲) تاریخ افشار ، ل ۳۰ .

(۲۳) عالم آرای عباسی ، جلد اول ، ل ۷۹۸ .

کردن ، به‌لام سیّ سهد چوار سهد کهس له‌وان چوونه سهر له‌شکری
 شمیر خان و شهوی تریان شان به شانی شای شیران دژ به شمیر
 خان له شهری دمدمدا به‌شداریان کرد و بوون به هوی کوشتن و
 زیانکی زور له کوردستاندا . شمیر خان که هستی به پشت
 شهستووری خوی کرد ورده ورده به ته‌واوی وه‌لامی شاشی نه‌ده‌داوه .
 جاریک شا عباس شه‌مری پی کرد له شهری چه‌غال شوغلی سهرداری
 عوسمانی ، که هیرشی هینا‌بووه سهر نازه‌ربایجان یارمه‌تسی
 سهرداری شیرانی شه‌للا ویردی خان بدات . به‌لام شمیر خان
 سهره‌پای نزیکی له مه‌یدانی شه‌په‌وه یارمه‌تی شه‌للا ویردی خانی
 ندا . له کاتی هاستی کورده جه‌لالیه‌کاندا شا هشت‌هه‌زاری
 لی‌یان سهرشکین کرد به سهر برادوسته‌کاندا ، به‌لام شمیر خان
 نه‌چووه ژیری و هیجیانی وه‌رنه‌گرت . کرده‌وهی شمیر خان به‌ره
 به‌ره شا و دام و ده‌زگای خسته په‌ژاوه‌وه . یاخی بوونی خانی
 له‌پ‌زیرین شا عباسی به ته‌واوی خه‌فت بار کرد . میرزا ره‌شید
 ده‌لی قزلباشه‌کان بیری شه‌وه‌یان شه‌کرده‌وه شه‌گهر خانی له‌پ
 زیرین ، که خزمه‌تکاری نزیکی ده‌وله‌تی شا عباس بوو ، وا ببزوی
 ده‌بی نیمه چون چاوه روانی خزمه‌ت بین له‌لایهن مه‌زنه‌کانی دیکه‌ی
 کوردستانه‌وه (۲۰) . شا به ته‌واوی حالی بوو شمیر خانی لی
 یاخی بووه و له‌شکری نارده سهری .

له روزی بیست و ششی شه‌عبانی ۱۰۱۷ی کوچی (۱۶۰۸ی ز)
 له‌شکری شا عباس قه‌لای دمدمی گه‌مارو دا و شهری دمدم ده‌ستی
 پی کرد . شا سهره‌ک وه‌زیری خوی حاتم به‌گنی شور‌دوبادی کرده
 فرمانده و به‌رپرسی شه‌ شه‌ره و پیی راسپارد : ناگری یاخی
 بوونی شمیر خان به ناوی کوشتن و برین بکوژینه‌وه و مه‌لبه-
 نده‌که‌ی بده‌نه ده‌ستی جه‌لالیه‌کانه‌وه و شینجا ده‌ست بکه‌ن به
 قه‌لاجوی کوردان (۲۱) .

له‌م لاشه‌وه خانی له‌پ‌زیرین درکی قه‌لای داخست و خوی بو
 به‌ره‌ره‌کانی ناماده کرد . قه‌لای دمدم قه‌لایه‌کی به‌کجار قایم و
 له‌بار بوو ، ته‌نیا کهم و کوری بی ناوی هه‌بوو . له ماوه‌ی

(۲۰) تاریخ افشار ، ل ۲۴ .

(۲۱) عالم آرای عباسی ، جلد اول ، ل ۷۹۵ .

ثمیر خان به ته‌واوی خوی به نیمچه شایهک ده‌زانی. له باری سوپایی و ناوداری‌یه‌وه هیچ کم و کوریککی نه‌بوو . وورده وورده دهستی پی کرد خوی له‌زیر دهستی شای شیران رزگار بکا . بوپیه نامه‌یه‌کی له شا عیاس نووسی و لهو نامه‌یه‌دا داوای لی کرد بو پراستنی خوی و خه‌لکی شه و ناوه له هیرشه‌کاشی عوسمانی شیجازهی پی بدهن قه‌لای دمدم سدر له نوی دامه‌زینیتته‌وه . شا و راویژکهره - کانی داوخوازیی ثمیر خانیان قبول کرد . ثمیر خانیس به ته‌واوی قووه‌تیه‌وه قه‌لای دمدمی ناوه‌دان کرده‌وه و له سوتهمه‌نی و خوارده‌مه‌نی ههرچیککی پیویست بوو له ورمی هینای و له قه‌لاکسه رایگرت . به‌لام ههر زوو سیخور و شوفارانی شا ههستیان به مه‌ترسی ثمیر خان کرد بوپیه خستیانه زیر چاودیژی خویان و ههموو جار کرده‌وه و کاره‌ساتیان بو شا و وه‌زیره‌کانی ده‌گیپراوه . یه‌کی له کاربه‌دهستانی شا پیر بوداق خان مه‌زنی میرانی ته‌وریز بوو که له میژ بوو له‌گه‌ل ثمیر خان دوزمنی و نا‌کوکیان هه‌بوو ، نامه‌یه‌کی له شا نووسی و پیی راگه‌یاند که دروست کردنی قسه‌لای دمدم له لایه‌نی ثمیر خانه‌وه به سوودی ده‌ولت نازانی .

کاربه‌دهستانی ده‌ولت کاروباری ثمیر خان و قه‌لای دمدمیان دا به دهستی پیر بوداقه‌وه . پیر بوداق دوو پیاوی خوی نسا‌رده لای ثمیر خان تا کاره‌ساتی خوی و شای بو بگیرنه‌وه . خانی له‌پ زیرین که دیتی پیر بوداق خان خه‌ریکه ده‌ست‌ده‌خاته نیو کاروباری شه‌وه خیرا سپاوه‌کانی پیر بوداقی کوشت و بهم جوړه نیوانی خوی و حکوومه‌تی شای به‌کالا کرده‌وه . کاتی که کورده‌کان زانیان ثمیر خان دژ به شا راوه‌ستاوه و هه‌روه‌ها نیوانگی قه‌لای دمدمیان بیست ده‌سته ده‌سته خویان دا پال ثمیر خان (۱۸) .

ههر لهو روژانه‌دا ، کورده جه‌لالیه‌کان که له زولم و زوری کاربه‌دهستان و ده‌ره‌به‌گه‌کانی عوسمانی هه‌لاتنبوون ، خویانیه‌کان گه‌یاند کوردستانی شیران . شه‌که‌نده‌ری مونشی ژماره‌ی شم کوردانه به بیست هزار کهس داده‌نی (۱۹) . حکوومه‌تی شیران به‌خیرها‌تنی شم کوردانه‌ی کرد و چه‌کی پی دان و دژ به برا کورده‌کاشیان شه‌ری پی

(۱۸) امین زکی ، محمد : کوردی به‌ناوبانگ ، گو‌قاری گه‌لاویژ .

(۱۹) عالم آرای عباسی ، جلد اول ، ل ۷۹۳ .

حاکمی ئەم مەلەبەندە . بەلام ئەمیر خان سەری بو ئەم حاکمە دانەندەواند . بە ووتەى ئەسکەندەرى موشى لەو کاتەوێ هەرچار لەلای ئەکێ لە مەزنانى کوردەوێ بوو . ماوەبەک هەقائى عومەر بەگى سوران بوو و لە جەرگەى شەرى عومەر بەگ و دوژمناندا دەستیکى ئەمیر خان پەرى ئینجا پىیان دەگوت ئەمیرە کوچ (١٤) . کاتى کە شا عباس خەریکی وەرگرتنەوێ و داگیرکردنى ئیـرەوان و نەخچەوان لە دەستى دەولەتى عوسمانى بوو ، ئەمیر خان خۆى و لەشکرى چووێ یارمەتى شاوێ . شا عباس کە ئازایەتى و دلیری ئەمیر خانى لە شەرى عوسماندا چا و پى کەوت خۆشەویستى ئەمیر خانى چووێ دلەوێ و ریزی لىگرت و سەردارى عەشیرەتى برادۆست و مەلەبەندى تەرگەوێر و مەرگەوێر بە ئەمیر خان خەلات کرد و ناز ناوی گەورەى خانى پى بەخشی . هەر وەها حکومەتى ورمى و شنو کە بەشى لە ئازربایجان بوو و لە دەستى قزلباشکاندا بوو پێشکەش ئەو کرا و شا رایسپارد هەرە وەستای زۆرینگەران دەستیک لە زۆر بو ئەمیر خان دروست بکا و بە دوێر و گەوهرى نایاب بپرازینیتەوێ و بیکەنە دەستى ئەمیر خان .

هەر لەم وەختەوێ خۆشەویستى و پایەى ئەمیر خان لە بەرز بوونەوێدا بوو . ئەسکەندەرى موشى دەلى: سەربەرزى هەموو هاوتا و هاوێلانى خۆى بوو و چەن هەریمى لە دەستى میرانى عەشیرەتە کوردەکانى سەربە عوسمانى دەرھینا و داگیرى کرد و لە نسیو فەرمانپەرە ماکانى کوردستان بە بەرزى پایە و زۆرى لەشکر بەناوبانگ بوو (١٥) . لەو رۆژەوێ شا عباس دەستى زۆرینى بو ئەمیر خان دروست کرد نازناوى خانى لەپ زۆرینى پى بەخشی (١٦) . خاوەنى عالم آرای عباسى دەلى لەمەودا زۆر بەسى عەشیرەت و میرەکانى کورد هاتنە خزمەتى ئەمیر خان و لە زۆر سایەى ئەودا جەوانە (١٧) .

(١٤) ئوسکار مان دەلى: ئەسکەندەرى موشى لە قینا بە ئەمیر خان دەلى کوچ . (تحفە مظفریە، پێشەکی ئوسکار مان ، بغداد، ١٩٧٥، ل ١٦٥ .

(١٥) عالم آرای عباسى ، جلد اول ، ل ٧٩٢ .

(١٦) امین زکی، محمد: کوردی بەناوبانگ - ئەمیر خانى برادۆست، گوڤارى گەلاوێژ ، ژمارەى ٣ ، سالى یەكەم ، شوباتى ١٩٤٥ .

(١٧) عالم آرای عباسى ، جلد اول ، ل ٧٩٢ .

میرزا رشید دہلی : بہ وتہی باوی خہلک ، پیش ٹیسلام
 لم ٹوینہدا دوو قہلا ہہوو کہ کوردہکان پیان گوتووہ دومدوم
 و جوم جوم . ثم دوو قہلایہ بہ ہوی زہمانوہ کوں و ویران بوو
 و ثمیر خان سر لہنوئی ناوہدانی کردہوہ (۹) .

سہرہرای شوہ کہ ثم دوو میژوو نووسہ باسی کوئی قہلای
 دمدمیان کردووہ بہلام شہرفخان لہ میژووہ کہیدا " شہرفنامہ "
 ہیج ناوی ناہینی . شہرفخان تہنیا لہ بہئی فہرمانپہیانی
 تہرگہوہردا باسی قہلایہک دہکا بہ ناوی داود شیر لہ سہری
 ناروا (۱۰) .

لہ سہردہمی شا عباسدا سہرداری عہشیرہتی برادوست ثمیر
 خان بوو . میرزا رشید دہلی ثمیر خان لہ سہرتادا پیاوکی
 نہناسراو بوو (۱۱) . عہرب شہموش دہلی بہرپوہ بہری ثم شہرہ
 (دمدم - ع . م .) نہ میر بووہ نہ بہگ و نہ شاغا ، بہلک
 کوردی بووہ ناوی خان بووہ (۱۲) .

بہلام ثم قسانہ لہگہل نووسراوہکانی ٹہسکہندہری مونشیدا
 ریک ناکہون . ٹہسکہندہری مونشی دہلی : لہ سہردہمی شادا (شا
 تہماسب - ع . م .) لم عہشیرہتہ پیاوہ ہہوو ناوی قہرہ تاج
 بووہ بہکی لہ خزمہتکارانی دہزگای ثم دہولہتہ بوو و شہاش
 ہہریمی تہرگہوہر و مہرگہوہر لہگہل ورمی و شوئی پی خہلات
 کرد (۱۳) .

لہ سہردہمی محمد شای خودا بہندی کوری شا تہماسبدا
 دہولہتی عوسمانی ہہلمہتی بردہ سہر خاکی شیران و نازربایجانی
 داگیر کرد . لہشکری عوسمانی خوی و سہلماس و ورمی لہ دہستی
 کاربہدہستانی حکومہتی شیران دہرہینا و شا مہحمہد بہگ
 ناویکیان لہ میرانی سومو برادوست لہ لایہنی خویانہوہ کوردہ

(۹) تاریخ افشار ، ل ۲۱ .

(۱۰) شرفنامہ ، ل ۳۸۴ .

(۱۱) تاریخ افشار ، ل ۱۹ .

(۱۲) عہرب شہموش ، قہلای دمدم ، بغداد ، ۱۹۷۵ ، پیشہگنی

نووسہر ، ل ۲۳ .

(۱۳) عالم کرای عباسی ، جلد اول ، ل ۷۹۲ .

عوسمانی به کانیس به پیچه واندهوه بیریان ده کردهوه . ثم دوو دهولهته کاتی ناوی کوردیان دهبرد و باسی کوردیان دهکرد که بیان بهن بو شهر و به کوشتنیان بدهن . ثم سیاسته ناله باره شوینی خووی لهسر کوردهکان دانا و کردیانی به داره دهستی ثم دوو حکومته . به درژیایی میژووی ناکوکی نیوان شیران و عوسمانی کوردهکان بوون که زورترین زیانیان لی کهوت . ولاته کهیان بوو به میداننی شهری ثم دوو دهولهته و پیاوه کانیس بوون به قوربانی دژاپه بهتی ثم دوو دهولهته .

سیابهتی تفروتوونا کردنی مهزنانی کورد له لایه نیی شا عباسدهوه بو جاریکیش له بیر نه ده کرا و هه رجار هه لی هه لکه و سببا له شکر و سپای دهولهتی ده هاته کوردستان بو کوشتن و چه پسا و کردن .

کاره ساتی دمدم شه ناجامی نه خشی شا عباس بوو بو له نا و بردنی مهزنانی کوردستان .

له هه ندی کتیی میژوویی فارسیدا ووشه ی دمدم " دوم دوم " نووسراوه و تسیکرای تورک و ئاسووری به کانی ده و روبه ری قه لای دمدم ده لئین دوم دوم ، به لام کوردهکان ده لئین دمدم .

مانای دمدم چیه و بوچی بهم قه لایه گو تراوه دمدم ، هیشتا به باشی روون نه کراوه ته وه و هه رکهس مانایه کی لی ده داته وه . به رای ئیمه ، دمدم بریتی به له دوو ووشه دم دم . دم له زاراوه ی کوردانی موکریدا به مانای لووتیا که پویه . جا چون قه لای دمدم خو ی وه کو لووتیکی درپژه و ده و روبه ری قه لاکهش به ردی گه و ره گه و ره ن که شه وانیش له لووت ده چن و له قه لاکه وه هاتوونه ته ده ر . خه لک ناویان ناوه دمدم . به رای ئیمه دوم دوم نادرسته . شه گهر ئیستاش سه بری به ردی شمشیر خانی ، که به شیکه له قه لای دمدم بکهین کوت و مت ده لئی لووته .

قه لای دمدم قه لایه کی میژوویی و زور کونه . شه که نه ده ری موشی ده لی : له نیو کوردان باوه بهر له هاتنی ئیسلام و له سه رده می ساسانی به کانداهه ر له م جیگایه دا قه لایه ک هه بووه ، که به قه لای دمدم نیویانگی ده ر کردووه و روژگار کاری تی کردووه و له نیو چووه (۸) .

فرمانده وایه کی بچووکه وه ، که هر به ناو له ژیر رکیفی شیران بوون .

کاتی که شا عباس هاته سر تهخت کوردستان له باریکی تایبه تیدا بوو . له کوردستانی ئه رده لان هه لو خان (له سالی ۱۶۲۷ مرد) دژ به شا عباس راوه ستا بوو . میژوو نووسیکی کورد سبارت به هه لو خان ده لی : دیاری بو هیچ خاوه ن ده سلاتیک نه ده نارد ، ههروه ها زور هه ولی ده دا له شکر و سپا پیکه وه بنی و وولاتی خوئی شاوه دان بکاته وه . باجی به کهس نه ده دا و ملی بو کهس شوپ نه ده کرده وه (۵) . شا عباس هه ولی له ناوبردن هه لو خان دا به لام سر نه کهوت . ته نانه ت هه لو خان دوو سی جار سپای شای شکاند ، که جاری شاخر شا بو خوئی سه روکی له شکر بوو . کاتی که شا عباس ههستی کرد له وزهیدا نییه بتوانی هه لو خان بشکینی به نای برده فروفیل . به لام هه لو خان میریکی لیها توو و شاره زا بوو و ههتا ئه و روژه له سر حوکوم بوو سیاستی خوئی به ریوه برد .

سیایه تی ناله باری سه فهوی و وشکه سوفیتی و تهعه سوبی دیتی یان کورده کانی به ته واوی له حکوومه تی شیران دلگسران کردبوو . کوردانی موکریش هر له میژ بوو بوو بوون به قوربانی ئه م نیاسه ته . ئه سکه نه ده ری مونشی ده گیریته وه ده لی : له دوای شه ری شا ئیسماعیلی سه فهوی له دژی ئاق قویونلوه کان به ره و سارم به گی کورد ، که له مه لبه ندی ورمیدا ده ژیا ، رویشت گرتی و کوشتی و عیل و بنه ماله ی به بای فه نادا دا (۶) .

ههروه ها شه ره فخان ده لی : مه زنانی کوردستان هه م بوو پیکه وه به ره و ته بریز چوون بو خزمه تی شا ئیسماعیل به لام به فرمائی شا هه موویان که له بچه کران و خرانه زیندان وه (۷) . سه فهوی یه کان هیچ کاتی متمانه یان به کورده کان نه ده کرد و شه وا نیان به لایه نگری حکوومه تی عوسمانی ده زانی . ههروه ها

(۵) ملا شریف قاضی اردلان: زبدة التواریخ سنندجی ، نسخه خطی کتابخانه دانشگاه کمبریج ، انگلستان ،

(۶) اسکندر منشی: عالم آرای عباسی ، جلد اول ، ل ۴۱ .

(۷) شرف خان بدلیسی: شرفنامه ، طبع الازهر ، مصر ، ۱۹۳۱ ، ل ۱۶۸ .

ناوهندی یاخی بن. بزم جوره پارچه پارچه بوونی دهوله تسی سه فوی و نه بوونی بازاریکی گشتی و ههروه ها نه بوونی په یوه نندی ئا بووری له مه لهنده جوربه جوره کانی شادا کۆنترولی تیولکانی زور سخت و گران کردبوو. به دریزایی ئەم سهرده مه خاوه ن تیولکان زوربهی ههولیان شهوه بوو تیولکانی خویان بکن به میراتی و بی مهرج ، ههر بۆیه ده بینین له م ده مه دا راپهرین و یاخی بوون له شا و حکومه ته که ی شتیکی زورئاسایه .

شاکانی ئیران و به تایبه تی شا عباس ههولیان دا نه هیلن تیول بیی به میراتی و بی مهرج ، به لام باری ئا بووری و سیاستی ده ولت نه ک ههر ناوه ندی تی بو شا پیک نه هینا به لکو ریگسای ههول دان بو جیا بوونه وهی له لایهن دهره به گه کانه وه خوشتر کرد .

دهره به گه کان ، که ههستیان به سهربه خوویی ئا بووری خویان ده کرد ، ههولیان ده دا سهربه ستی سیاسیش به ده ست بینن. ههر بو ئەم مه به سه دایم به گزی ده ولته تی ناوه ندی دا ده چوون و هه رگات حکومه تی شا له کزی و لاوازی دا بوو یاخی بوونیش ته شه نسه ی ده کرد و حکومه تی ده خسته مه ترسی په وه .

شا عباس له سهره تای حوکومرانی خویدا هه ولی دا ئەم دهره به گه پیر و یاخی یانه تفر و توونا بکا . به لام نه شا عباس و نه شاکانی تری باش شه و نه یان توانی به ته واوی ئەم سیاسه ته به رن به رپوه .

له م سهرده مه دا ، کوردستان به رواله ت له نیوان دوو حکوو مه تی ئیران و عوسمانیدا دابه ش کرابوو. به لام داگیرکردنی کوردستان و دابه ش کردنی له نیوان ئیران و عوسمانیدا قسه ت شه وه ناگه یه نییت که شه وه وله تانه توانی یان به ته واوی ئەم هه رپمه بخره زپیر رکیخی خویان . له راستیدا فرمانه رپه وای راسته قینه ی کوردستان ههر سهره ک هوز و عه شیره ته کان بوون و ده سه لاتتی حکومه ت به سه ر کورده کانه وه ته نها ههر به ناو بوو . له سهرده می سه فه وی په کانه دا به دریزایی سنووری ئیران و عوسمانی فرمانه رپه وایی دهره به گی په نیمچه سهربه خوکانی شه رده لان له ناوچه ی کوردستانی شه رده لان ، که ناوه ندی سنه بوو و ههروه ها سه ردار ی موکری که نیشه جنیگه ی سا بلاغ بوو خاوه ن ده سه لات بوون . ئەم فرمانه رپه وایانه له ناو خویندا بوو بوون به چه نه

له زور مه‌لبندي ئيراندا دهره‌به‌گه‌كاني ناوخو ياخي ببوون و
جهداوه‌ري خه‌لكيش كه له حكومهت و له زوري باج و پيتاك وه‌پرز
ببوون پشتيواني لهن ياخي يانه ده‌كرد .

له‌م سهرده‌مه‌دا ، كه ئيمه باسي ليوه ده‌كه‌ين ، هه‌موو
ده‌سه‌لانتيك به ده‌ستي شاره بوو و هه‌روه‌ها خاوه‌ني هه‌مبوو زه‌وي و
زاريك بوو و ده‌يتواني به كه‌يفي خوئي كه‌لك له و زه‌وي يانه وه‌ر
بگري و باج و ملكانه له خه‌لك بستيني . له‌م سهرده‌مه‌ده‌دا شا
بوو شه‌وي بتواني ياخي يه‌كان رازي بكا و بو لاي خوواني بكيشي
ده‌ستي كرد به به‌خشي زه‌وي به ياخي يه‌كان و دهره‌به‌گه‌كان .
له‌سهرده‌مي شا عه‌باسدا زوربه‌ي شه و زه‌وي يانه كه پي يان ده‌گوترا
زه‌وي تاج و خه‌زانه به ده‌ستي دهره‌به‌گه‌كانه‌وه بوو . دياره به
ده‌ست هيناني زه‌ويش مه‌رجي خوئي هه‌بوو : دهره‌به‌گه‌كان كاتي ده‌يان
تواني زه‌وي به ده‌ست بيئن كه له ده‌زگاي حكومهتدا به‌شدار بوو
بيئن و له بنه‌ماله‌يه‌كي دهره‌به‌گه‌كان .

اي . پ . پتروشفسكي ده‌لي : " سروشتي ملكداري له‌سهرده‌مي
دهره‌به‌گه‌دا وا بوو كه خاوه‌ن ملكي دهره‌به‌گه‌ به‌ چيني لسه
چينه‌كاني حكومهت ده‌ژميردا ، كه به جوړيكي سنفي (صنفي)
ريك خرابوون و شه خاوه‌ن ملكه دهره‌به‌گه‌كانه شه‌بوو خه‌مه‌تيكي
سپايي يا حكومهتي تايه‌تي به ده‌وله‌تي دهره‌به‌گه‌كان " (٤) .

له‌ سهرده‌مي سه‌فه‌وي يه‌كاندا باوترين ئيوه‌ي ملكداري
دهره‌به‌گه‌ي " تيول " بوو . تيوليش دوو جوړ بوو :

١- تيولي تايه‌تي بوو ته‌واوي ژيان .
٢- تيولي كه بوو خه‌مه‌تيكي تايه‌تي بوو . واته خاوه‌ن تيول
تا شه و روژه تيولي به ده‌سته‌وه بوو كه كار يكي به ده‌سته‌وه
بوايه .

به‌م جوړه خاوه‌ن تيوله‌كان بوو بوون به نيمچه ده‌وله‌ت باج و
ملكانه يان له خه‌لك وه‌رده‌گرت ته‌نانه‌ت له‌شكر و سوپاي تايه‌تي
خو يان هه‌بوو و به‌ره‌به‌ره خو يان يان ناماده ده‌كرد له حكومه‌تي

(٤) پتروشفسكي ، اي . پ . : كشاورزي و مناسبات ارضي در
ايران عهد مغول ، ترجمه كريم كشاورز ، انتشارات مؤسسه مطالعات
و تحقيقات اجتماعي دانشگاه تهران ، ١٣٤٤ ، جلد اول ، ل ١ .

پیش‌نموده بچینه سەر کاره ساتی دمدم و لئیکی بدهینه وه ،
پئویسته سەرنجیک بدهینه چۆنیهتی باری ئابووری و کۆمه‌لایه‌تییی
ئێرانی ئه و سهردهمه .

سهدهی دهیهمی کۆچی ئێران تووشی دواکه‌وتووێکی ناله‌باری
ئابووری بوو. هۆیه‌که‌شی زۆرتر ته‌وژمی باج و پیتاکی ده‌ولت و
هه‌روه‌ها زۆربوونی راده‌ی ملکانه‌ی ده‌ره‌به‌گه‌کان بوو له‌سه‌ر شانی
خه‌لکی هه‌ژار . باری ده‌ولته‌تی سه‌فه‌ویش به‌ هۆی راپه‌رپینی خه‌لک و
شه‌ری ناوخۆیی ده‌ره‌به‌گه‌کان و هه‌روه‌ها سه‌رنه‌که‌وتن له‌ شه‌ری
عوسمانی و خانانی ئۆزبه‌کدا ، زۆر له‌ کزی و مه‌ترسیدا بوو .

له‌ کاتی ده‌س‌پیکردنی حکومه‌تی شاه‌عباسدا (۱۵۸۷-۱۶۲۹)
حکومی کرد (کار و باری ناوخۆیی و سیاسه‌تی ده‌ره‌وه‌ی حکومه‌تی
ئێران گه‌یشتبووه‌ ئه‌وپه‌ری لاوازی و په‌ک‌که‌وتووینی . له‌شکری
ده‌ولته‌تی ئۆزبه‌ک " ماوراء النهر " و سه‌رانسه‌ری خوراسانی له‌گه‌ل
شاه‌ه‌کانی مه‌رو و هه‌رات و مه‌شه‌د و نه‌یشابووری داگیرکردبوو .
ئه‌رمه‌نستانی رۆژه‌لات و ئازربایجان و مه‌له‌بندی رۆژئاوای ئێران
به‌ ده‌ستی عوسمانیکانه‌وه‌ بوو . شه‌ری بی‌برانه‌وه‌ پشتی خه‌لکی
هه‌ژاری به‌ ته‌واوی شکاندبوو . عوسمانی‌یه‌کان هه‌لئیکی باشیان بوو
هه‌لکه‌وتبوو و ده‌سته‌ ده‌سته‌ خه‌لکیان به‌ کۆیله‌تی ده‌نبرد . ته‌عه‌سویی
وشکی دینی و درنده‌یی شا‌کانی ئێران به‌ تاییه‌ت سه‌باره‌ت په‌سه
کورده‌کان ، پاکانه‌یان بوو سیاسه‌تی جه‌رده‌یی و پیاوکوژی عوسمانی
نێکان ده‌کرد .

شاه‌عباس ده‌ولته‌تی عوسمانی به‌ یه‌که‌م دوژمنی خۆی ده‌زانی .
له‌ هه‌مان کاتدا به‌ تاقی ته‌نیا ده‌ره‌قه‌تی ئه‌و ده‌ولته‌ته‌ به‌قوه‌ -
ته‌ش‌نه‌ده‌هات . بۆیه‌ پێشنیه‌ادی به‌ ده‌ولته‌تی رووسیه‌ کرد ، که
هه‌ردوولا به‌ دوو قۆلی هه‌پش‌به‌رنه‌ سەر ده‌ولته‌تی عوسمانی . به‌لام
رووسیه‌ی ئه‌و سهردهمه‌ له‌وه‌ لاوازتر بوو بته‌وانی به‌ گزی ده‌ولته‌تی
عوسمانیدا بچی . کاربه‌ده‌ستانی ئێران له‌وه‌ زیاتر په‌یمانێکی
ناشتی له‌گه‌ل عوسمانیکاندا مۆربکه‌ن هه‌چی دیکه‌یان پێ‌نه‌کرا .
به‌ پێی ئه‌م په‌یمان‌ه‌ ده‌ولته‌تی ئێران گورجستانی رۆژه‌لات و
ئه‌رمه‌نستانی رۆژه‌لات و کوردستان و سه‌رانسه‌ری ئازربایجانی
باکووری و باشووری (بئجگه‌ له‌ ئه‌رده‌بیل و تالش) و به‌ئێ‌ له‌
لوړستانی دا به‌ ده‌ستی عوسمانی‌یه‌کانه‌وه‌ . پێش‌ئهم کاره‌ساته‌ش

میرزا ره‌شیدیش ، وه‌کو شه‌سکه‌نده‌ری موشی ، لایه‌نگری حکوومه‌ت و دژ به‌کوردانه . له‌مه‌ولا ههرچی باسی دمدم کرابی لسه‌م دوو کتیبه ، به‌تایبه‌تی له‌کتیبه‌که‌ی شه‌سکه‌نده‌ری موشی یسه‌وه وه‌رگیراوه . ئیتر به‌پئویستی نازانین باسی شه‌و نووسینا‌نسه بکه‌ین .

به‌بروای ئیمه‌ تاکه‌ لیکۆلینه‌وه‌ی زانستیانه‌ ، که‌ له‌سه‌ر کاره‌ساتی دمدم و هه‌روه‌ها به‌یتی دمدم کرابی زانای گهنجی کورد ماموستا ئوردیخان جاسم جه‌لیلۆف کردووه . شه‌گهرچی نووسه‌ر هه‌موو سه‌رچاوه‌کانی دمدمی به‌ده‌سته‌وه‌ نه‌بووه‌ به‌لام به‌ره‌مه‌که‌ی له‌م مه‌یدانه‌دا جیگا‌یه‌کی به‌رز و تایبه‌تی هه‌یه . به‌ره‌مه‌که‌ی ماموستا شو.ج . جه‌لیلۆف ، که‌ بریتی‌یه‌ له‌ ۲۰۷ لاپه‌ره‌ ، له‌ باری میژوویی‌یه‌وه‌ له‌ دمدم و کاره‌ساتی شه‌میر خانی له‌پ‌زیرپن کۆلیوه‌ته‌وه‌ و هه‌روه‌ها تیگستی کوردینی به‌یتی دمدمی کۆکردوه‌ته‌وه‌ و لیکی داوه‌ته‌وه‌ و وه‌ری گێپراوه‌ته‌ سه‌ر زمانی رووسی (۳) .

راسته‌ ، میژوو نووسان ، که‌ زوربه‌یان لایه‌نگر و مووجه‌ - خۆری حکومه‌تان بوون خۆیانیان له‌ کاره‌ساتی دمدم که‌ر و کوپه‌ر کرد ، یا به‌سه‌ی ناشیرین و ناله‌بار باسیان لێوه‌ کرد . به‌لام جه‌ماوه‌ری کوردی ساکار که‌ باو و باپیرانیان له‌ شه‌ری دمدمدا هاوبه‌شیان کرد و گیانی شیرینی خۆیان له‌و ریگادا به‌خشی یادی راپه‌ربینی دمدمیان له‌بیر نه‌کرد و رووداوه‌کانی شه‌م راپه‌ربینه‌ خۆیناوی‌یه‌یان له‌ چوارچیوه‌ی به‌یتدا هۆنیه‌وه‌ و سپاردیان‌ه‌ ده‌ستی دل‌یان و پشتاوپشت وه‌کو میراتیکی سپروژ پاراستیان هه‌تا که‌یان‌دیانه‌ ده‌ستی نه‌وه‌ی شه‌م چه‌رخه‌ .

زانایانی کورد و هه‌نده‌ران زۆر له‌سه‌ر به‌یتی کوردی و به‌ تایبه‌ت به‌یتی دمدم خۆیانیان ماندوو کردووه . له‌م مه‌یدانه‌دا ناوی مه‌لا مه‌حموودی بایه‌زیدی ، شه‌لکسانده‌ر ژابا ، شوکار مان ، شه‌مین‌عه‌ودال ، عه‌ره‌ب‌شه‌مۆ ، حاجی جوندی ، قه‌نات کۆردۆلیف و عومه‌ر شه‌خه‌لا ده‌شته‌کی زۆر دیاره‌ .

x x x x x

Djalilov, O. Dj: Koordskii geroicheskii (۳)
epos "Zlatorookii Xan" (Dimdim), Nauka sssr,
Moscwa, 1967.

راپېرېنې ددم و فوډاچوې کوردانې موکری

عبد الله مردوخ

راپېرېنې ددم و فوډاچوې کوردانې موکری به دهستی شا عباسی سهفدوی ، شای ښیرانی سدهدی دهی می کوچی ، بهکې له کاره ساته خویناوی بهکانی میژووی گهلی کورده . میژوو نووسانی کورد و هندهران کهم خوینان پټوه خهریک کردووه . هسوی شه میاشکرایه .

سهبارت بهم رووداوه بهلگه ی جوړبه جوړ و باوهر پې کراو بهکجار کهمه . تاقه بهلگه یهک ، که میژوو نووس بتوانې پشتی پې ببهستی ، کتیبه بهناوبانگه کهی شهسکهندهری مونشی به : تاریخ عالم آرای عباسی (۱) . شهویش ، بهداخوه ، پره له قسهی تال و ناشیرین بهرام بهر به کورد . بهلام سهره رای شه میشت شه گهر شهسکهندهری مونشی نه بووا ، بی گومان هیچ جوړه زانیاری بهکی میژوو بیمان له سهر ددم به دهسته وه نه ده بوو . گرنگی نووسینه . کانی شهسکهندهری مونشی له وه دایه که بو خو ی له جهرگه ی شه پری دمددا بووه .

میرزا رشید شه دیب الشعرا ، که میژوو نووسیکی خه لکی لای ورمې بووه ، له سهرده می ناسره ددین شای قه جهردا کتیبیکی به زمانی فارسی له سهر میژووی ورمې نووسیوه به ناوی " تاریخ افشار " (۲) ، تیدا به دریژی باسی کاره ساتی ددم دهکا . زوړ بهی زوړی رووداوه کان له " عالم آرای عباسی " به وه وهرگرتووه . بهلام ، به پې زانینی ښمه ، شه به کهمین کتیبه که باسی شه پری سیهم و چواره می ددم دهکا .

(۱) اسکندر بیگ ترکمان منشی : تاریخ عالم آرای عباسی ، جلد اول و دوم ، به کوشن ایرج افشار ، انتشارات امیر کبیر ، تهران ، ۱۳۵۰ .
(۲) ادیب الشعرا میرزا رشید : تاریخ افشار به انضمام تاریخ قیام شیخ عبیدالله ، به تصحیح و اهتمام پرویز شه ریاز افشار و محمود رامیان ، رضایه ۱۳۴۵ .

شەمجاره ئەوهەندە ... بە هیوای ئەوهی لە وتاریکی
داها تودا درکێژه بەم باسه بدهم .

بەرلین ، ۱۹۸۳/۹/۲۹

تایبینی : لە باره‌ی زاراوه‌کانی زمانی کوردی‌په‌وه ، زمانی
ئەده‌بی و نۆسینیان و بەراورد له نیوانیان دا ، پروانه ئەو
دو وتاره‌ی له کۆفاری (زانیاری) دا نۆسیومن : ژماره - ٤٥ ،
بەغدا ١٩٧١ ، ١٩٧٢ .

شیوه و زاراو هەردوکیان بە مانای لهجة / dialect
بەکارهاتون . یه‌که‌میان زیاتر به مانای یه‌کیک له شیوه‌ئەده‌بی -
یه‌کانی نۆسین written language دووه‌میان به مانای یه‌کیک
له شیوه‌کانی زمانی گفت و گو / spoken language .

و = û ، دۆر = dūr .

وو = uw ، دووه‌م = duwem .

ئەدەبىي فولكلور و نوسراويان كۆبكرپىنەو و بلاوبكرپىنەو ،
 لىككۆلىنەو ەي زمانەوانى و ئەدەبىي و كۆمەلەيتىيان لىسەر
 بنوسرپىت ، فەرھەنگ بو و شەكەنيان دابنرپىت ، بەلام ھەمو خويىند-
 ەوارپكى كوردى دلسۆز و ھۆئيار پىويستە ھەول بەدات خوى فپىرى
 يەككىك لەو دپ زمانە ئەدەبىيە بەكات كە ئەمپۆ لە نوپىنى كوردى
 دا بەكار دپن ، وە ئەگەر بتوانپت فپىرى ھەردوپكيشيان بىپىت .
 لىككۆلىنەو ەشلە ھەر يەككىك لە زاراوەكانى زمانى كوردى ، ئەگەر
 بە كوردى بو ، پىويستە بە يەككىك لەو دپ زمانە ئەدەبىيە بپتە
 ھەروەھا لىككەنەو ەي وشەكان و لىككۆلىنەو ەي زمانەوانى و ئەدەبىي
 لەبارەي ھەر يەككىك لە زاراوەكانەو بنوسرپىن . بەكارھپنەي
 شپو ەيەكى بپسەم لە نوپىنى كوردى دا ، نەك ھەر كارپكى ناراست
 و نابەجپە ، بەلكو زيانەخشپە ، لەگەل ئەو ھەنگاوانەشدا
 ناگونجپت كە بە نيازى پىكھپنەي زمانپكى ئەدەبىي بەكگرتپو
 ئەنرپن . كوردپكى ناوچەي ھەورامان لە كوردستانى ئپران يان
 عىراق ، لەگەل ئەو سامانە ئەدەبىيە گورەشدا كە بە ھەورامى
 ھەيە ، ئەگەر بە كوردى بنوسپت ، بەو زمانە ئەدەبىيە كوردىيە
 ئەنوسپت كە ئەمپۆ لە كوردستانى ئپران و عىراق باو ، نەك
 بە ھەورامى . ھەر وەھا كوردپكى كرمانشايى يا خانەقپنى ...
 برا دملى (زازايى) بەكانىشمان پىويستە نوپىنەكانيان بەو
 زمانە ئەدەبىيە كوردىيە بپت كە ئەمپۆ كوردەكانى توركيا و
 سوريە و سۇقپەت پپى ئەنوسن نەك بە زازايى . بپ گومان ئەمە
 ھىچ پىگا لەو ە ناگرتپت كە سەدان بەلكو ھەزاران ھونساو ە
 تپكىستى ئەدەبىي جۇربە جۇر بە ھەمو زاراوەكانى زمانى كوردى
 بنوسرپن و بلاوبكرپىنەو ، بەلام لىككەنەو ە و لەسەر نوپىنيان
 پىويستە بە يەككىك لەو دپ زمانە ئەدەبىيە بپت كە ئەمپۆ كورد
 لە نوپىن دا بە كارى ئەھپت .

بلاوكردنەو ەي وشە و تپكىست بە ھەمو زاراوەكان ، نوپىن
 لەسەريان و لىككەنەو ەيان بە يەككىك لە زمانە ئەدەبىيەكان ، لە
 چەند سەرىكەو ە سوپى ھەيە : لە لاپەكەو ە خاوەن زاراوەكان پپە
 زمانى ئەدەبىي پائەھپنپت و فپىريان ئەكات ، لە لاپەكى تەرەو ە
 خويىندەوارانى كورد بە گشتى لە زاراوەكان و سامانى ئەدەبىيان
 شارەزائەكات . ھەروەھا فەرھەنگى وشەكانى زمانەكەمان فراوانتر
 ئەكات و لە يەكتر گەشتن ، كە ئەركى سەرەكى زمانە ، ئاسانتر

له شیوه‌کانی زمانی گفت و گو ، ده‌ست به فەرهنه‌نگ دانانی خویان بکن . ئەمانه به‌سەر به‌که‌وه ئەبنه گهنجینه‌یه‌کی به‌نرخ — دواپۆژ . ئەوه‌ی لێره‌دا پێویسته و نرخیکی زانستی ئەدات به‌م کارانه ئەوه‌یه که له پێش‌ه‌وه پۆن بکریته‌وه که ئەو فەرهنه‌نگه بۆ چ زمانیک نوسراوه ، بۆ زمانی نوسین ، کامیان ؟ بۆ زمانی گفت و گو ، چ شیوه‌یه‌ک و هی چ ناوچه‌یه‌ک ؟ ئەو وشانه‌ی له ناو فەرهنه‌نگه‌ش‌دا ئەنوسرێن پێویسته به‌ راستی له زمانه‌که‌مان‌دا هه‌بن ، یان له زمانێکی بێگانه‌وه وه‌رگیراین و له زمانه‌که‌مان‌دا به‌کار بێن ، نه‌ک وشه‌ی داتا‌شراو ، بێ په‌یره‌وه‌کردنی ده‌ستپوری زمان . ئەو راستی‌ه‌ش نابێت فەرامۆش بکریته‌که ناوه‌کان/ nomen له کوردی پۆژئاوایی‌دا (هه‌روه‌ها له هه‌ورامی و زازایی و چەند شیوه‌یه‌کی تریش‌دا) نێر و مێ‌یان هه‌یه ، پێویسته دیاری بکرین ، چونکه له کاتی به‌کاره‌ینن — ان‌دا ئەگۆرپین . له کوردی پۆژهه‌لاتی‌دا ئەمه پێویسته‌نی‌یه ، بۆ وێنه : گه‌ل و پۆژ له هه‌ردو شیوه‌که‌دا یه‌ک مانایان هه‌یه و وه‌ک یه‌ک شه‌وترین . له پۆژئاوایی‌دا یه‌که‌میان نێره و دووه‌میان مێ‌یه . له خستنه‌ سه‌ر (اضافه)‌دا ئەگۆرپین به‌م شیوه‌یه‌یه : گه‌ل — ئێ کورد ، پۆژ — ا کورد . که‌چی له پۆژهه‌لاتی‌دا جیا‌واز ناوه‌ستن : گه‌ل — ی کورد ، پۆژ — ی کورد . هه‌ر وه‌ها له کاتی بانگکردن / vocative یان به‌کاره‌ینانی ناوه‌کان له هه‌ندێک شوێنی رسته‌کان‌دا نێرومی له پۆژئاوایی‌دا جیا‌وازه‌گۆرپین . له پۆژهه‌لاتی‌دا به‌ زۆری وه‌ک یه‌ک ئەگۆرپین . بۆیه یه‌که‌یک لسه‌و سه‌ره‌تایانه‌ی که پێویسته له دانانی فەرهنه‌نگی زمانی کوردی‌دا په‌چاو بکریته‌وه‌یه که له پێش‌ه‌وه بنوسرێت بۆ چ شیوه‌یه‌که له‌گه‌ڵ پونکردنه‌وه‌ی پێویسته‌دا له با‌ره‌ی گرامه‌ری ئەو شیوه‌یه‌وه .

هه‌یوام وایه‌ — که‌س له قسه‌کانم وا ته‌ نه‌گات که من ئەمه‌وێت بێم ئەو فەرهنه‌نگه کوردی‌یان‌ه‌ی تا ئێستا دانراون هه‌لن یان سویدیان نی‌یه . به‌ پێچه‌وانه‌وه ، نه‌ک فەرهنه‌نگ ، به‌لکه هه‌ر کۆمه‌له وشه‌یه‌ک کۆ کرابێته‌وه که‌نجینه‌یه‌که بۆ ئێستا و دواپۆژمان ، ئەتوانرێت باش‌بزارکردن و رێکخستنی له‌سه‌ر رێبازیکی زانستی شه‌وپه‌ری سویدیان لێ وه‌رگیریت . جگه لسه‌وه‌ش هه‌ندێک له‌و فەرهنه‌نگانه له‌سه‌ر رێبازیکی زانستی داشراون ، له‌وه‌ش زیاتر ، من له‌و با‌وه‌ره‌دام که با‌شته‌ری زمانه‌وانی کوردی که تا ئێستا کرابێت دانانی ئەو فەرهنه‌نگانه‌یه که له‌ دو

بەپەيت بەسەر خەلك دا . زمان بە ئارەزۆي چەند خویندە وار پیک
پیک نایەت ، بەلکو بەرھەمی ژيانی کۆمەلایەتیە .

ئەنجا بۆ ئەوێ رەنجمان بە فیرۆنەرۆت ، بۆ ئەوێ ئەو ئەرکە
ئەیکەشین بەری ھەپەت ، با ریاڵیستانە بیر بکەینەوہ : رپگای
لایکۆلینەوہی بابەتی و زانستی بگرین ، ئەو شپوہ ئەدەبیانە
بەکار بەینین کە لە ئەنجامی گۆرانی مپزۆپی و کۆمەلایەتیی
نەتەوہی کوردەوہ ھاتوہ کایەوہ ، ھەولیش بەدەین بۆ گەشە پی
کردنیان و نزیک کردنەوہیان لە یەکتەر بە سوہ وەرگرتن لە
فەرھەنگی وشەکانی یەکتەر و بەراوردکردنیان لەگەڵ یەکتەردا لە
رۆی گرامەرەوہ . ئەمەش کارپکی درپژخایەنە و پیویستی بە کۆشی
ھەمو زانایەکی کوردناس ھەبە .

ئەمینیتەوہ ھەلوپەست بەرامبەر بەو کۆمەلە زاراوانی
ئەکەونە دەرەوہی زاراوەکانی رۆژئاوایی و رۆژھەلاتیی ، وەک
زازیی و گۆرانی و ئەو کۆمەلە زاراوانی ئەکەونە خواروی ئاوی
سیروانەوہ (لە کوردستانی عیراق) تا ناوچە لەکستان لە
کوردستانی شیران .

زازیی یان وەک خویان ئەلین دملی ، کە لە رۆژئاوای
کوردستانی تورکیا قسە پی ئەکریت ، لە ئەدەبی فۆلکلۆردا دەوہ
لەمەندە ، بەلام تا ئەم دەوایی بە وەک زمانی نوسین بەکار
نەھاتوہ .

کۆرانی کە زمانە ئەدەبی بەکیان بە ھورامی ناسراوہ و لە
ناوچەکانی رۆژھەلات و خواروی جیای ھورامان قسە پی ئەکریت ،
لە ئەدەبی فۆلکلۆر و نوسراودا خاوەنی سامانیکی گەرەیسە ،
بەلام وەک زمانی نوسین بۆ غەیری ھونراوہ بەکار ھەناتوہ . لە
سەرەتای سەدەیی بیستەمەوہ وەک زمانی ھونراوہش کەمتر بەکار
دەیت .

ئەو کۆمەلە زاراوانەش کە وتمان ئەکەونە خواروی رۆژھە
لاتی ئاوی سیروانەوہ ، ئەدەبی فۆلکلۆریان ھەبە ، بەلام وەک
زمانی نوسین بەکار نەھاتون .

ھەمو ئەم کۆمەلە زاراوانە ئەپیت با یەخیان پی بەدرپەت ،

پوژئا وایی دا به خستنه پېشی هاتن پلک دیت : هات زانین (ئ) ،
 هاتیه زانین (ئ) ، دئ (تئ) زانین (ئ) . له پوژههلاتی دا به
 خستنه پاشی را / ری بۆ سر پېشهی کردار پلک دیت (زانین /
 پېشه : زان) : زانرا ، زانراوه ، شه (ده) زانریت . گهلېک
 جیاوازی تریش که دهستورلکی بهگرتو کویان ناکاتهوه . بۆیه
 پېویسته له دانانی گرامردا پوژئا وایی و پوژههلاتی له بهکتر
 جیا بکرینهوه و به نیازی نزیک کردنهوه یان بهراوردی پېویست له
 نیوانیان دا بکریت . جگه له وهش شه وندهی بکریت ههردو زمانه
 شهده بییه که به ههردو تیبه لاتینی و عهره بییه که بلاوبکرینهوه .
 شه میه پریگای راست بۆ نزیک کردنهوهی ههردو شیوه که له بهکتر
 و ههنگاونان بهره و زمانیکی شهده بییه بهگرتو ، نهک سه پاندنی
 بهکلیکیان بهسر شهوی کهدا ، یان کوششی سی سود بۆ پیکهینانی
 زمانیکی بهگرتو له تیکه لاکردنی ههردو شیوه که ، که ههرگیز
 پیک نایهت (مهگر به زهبری جهلجوت) . چونکه زمانان
 دانا تاشریت ، به لکو وهک ههر شتلیکی زیندو پیدایه بیست و
 شه وندهی خزمهت بکریت و ههلی له باری بۆ بلیته پېشهوه گه شه
 شهکات و پېش شهکویت ، به پی پېویستی زیانیش شهگورپیت و
 بهره شه سینیت ، یان زوری بۆ دیت ، کرته بیست و له ناو شه جیت .
 زور زمانی گرنگ لهسر شهم پوی زه مینه هه بون ، زمانی ثابینی
 و رهسی بون ، ئیستا له کار کهوتون ، وهک زمانی سومه ری ،
 ئیلامی ، شهکدی ، بابلی ، فارسی باستان ، ئارامی ، ئاوستا -
 بی و لاتینی و گهلېکی تر . زور ههولیش دراوه بۆ پیکهینانی
 زمانیکی جیهانی بهگرتو له تیکه ل کردنی چند زمانیک ، بۆ
 وینه ئیسه رانتو / Esperanto ، سهری نهگرتووه و له ژماره -
 بهکی کهم زیاتر کهس فیتری نه بووه . یان شه و ههولانهی دراون بۆ
 دروست کردنی زمانیکی ئینگلیزی ساده / Basic English
 بۆ زو فیرونی زمانی ئینگلیزی له ههمو ولاتانی جیهان دا ، به
 نیازی کولوننالی و بهره پیدان و جیگیر کردنی دهسه لاتی داگیر -
 کهرانی ئنگلیز . کهچی له گهل شه وهش دا که دهسه لاتیکی سیاسی و
 ئابوری و سهربازی به هیزیشی له پشت بووه ، سهری نهگرتووه ،
 چونکه پهگ و پېشهی له ناو کۆمه ل دا نه بووه . سهره پای شهس
 پاستی یانهش باری شه مپوی نهتهوهی کورد (دابه شبونی کوردستان ،
 چهوساندنهوهی نهتهوهیی ، نه بونی دهسه لاتیکی کوردی و هتد ...)
 یارمهتی شه و نادات که زمانیکی شهده بییه بهگرتو پیک بیست و

سەد سالى پابوردودا لە لاين كورد و بيلگانەوه نوسراون . چونكە وشەكانى زمانى كوردىيان كۆكردۆتەوه و پاراستووه و بونەتە سەرچاوەيەك بۆ كارى زمانەوانى ئىستا و داها توومان ، بـ سە تايبەتى لە دانانى فەرھەنگىكى فراوان دا بۆ زمانى كوردى .

لە گرامەر دانان دا كارەكەمان گرانترە ، چونكە جياوژى نيوان شيوەكانى زمانى كوردى لە پوي گزامەرەوه يەكجار زۆرتەرە تا جياوژى نيوان وشەكان . لە دەرپرینی دەنگەكان دا ، لـ شە گوپرینی وشەكان دا ، لە دارشتنى پرستەكان دا ، شيوەيەك لەگەڵ ئەوى تر جياوازە ، لەبەر ئەوه ناكريت گرامەريكى يەكگرتو بۆ زمانى كوردى دا بنريت بە ھەمو شيوەكانى ئەوه . يەكەم ھەنگاوى راست بەرەو دانانى گرامەرى زمانى كوردى ديارى كردنى ئـ شەو شيوەيەكە گرامەرەكەى بۆ دا بنريت . پـ يوستە ھەر لە سەرە ـ تاو ئەوه ئەوه پون بكریتەوه كە ئەو گرامەرە بۆ چ شيوەيەكە ، بـ يەككە لە شيوەكانى زمانى نوپسین و ئەدەبىياتى كوردى يان بـ يەككە لە شيوەكانى زمانى گفت و گۆى كوردى ؟ گرامەرىش بە زۆرى بۆ زمانى نوپسین و ئەدەبىيات دا بنريت نەك بۆ زمانى گفت و گۆ .

وەك لە پيشەوه وتمان كورد خاوەنى زمانىكى يەكگرتو نيە بۆ نوپسین ، بەلكو ئىستا دو شيوەى سەرەكى بەكار دىنـ ئـ نوپسینی كوردى دا ، كە ھەر يەكەيان بە دريژايى پۆژگارى پابوردو لە شيوەيەكى ئەدەبىي تايبەتى دا خۆى گرتووه و كەم و زۆر (بە پـ ناوچەكان) لە زمانى گفت و گۆ دۆر كەوتۆتەوه . ھـ يەكەيان خاوەنى فەرھەنگى وشە و گرامەرى خۆيەتى . ھەندىك جار يەكن ، ھەندىك جار جياواز . بۆ وینە : لە پۆژئاوايى دا دو دەستە جيانا / pronoun ھەيە ، دەستەى ئەز (تو ، ئەو ، ئەم ، ھون ، ئەو) ؛ دەستەى من (تە ، وى / وئ ، مە ، وە ، وان) كە ھەر يەكەيان دەستۆرى بەكارھيئانى خۆى ھەيە . لە پۆژھەلاتى دا ھەر يەك دەستە ھەيە (من ، تۆ ، ئەو ، ئىمە ، ئىو ، ئەوان) . جگە لەو ، جياناوى لكاوى ھەبون / possessive (م ، ت ، ی . ـ مان . ـ تان . ـ يان) لە پۆژئاوايى دا نيە .

پۆژھەلاتى : كۆزم ، كچت ، منالى ... ، يان : كورى من ، كچى تۆ ، منالى ئەو ...) . لە پۆژئاوايى دا تەنيا : كورى من ، كەچا تە ، زارۆكىن وى / وئ ...) ؛ كردارى / passive لـ

گۆرانی ... ههیه . به پێچهوانه‌ی زمانی گفت و گۆوه زمانی نۆسین شیوه‌یه‌کی به‌گرتوی ههیه ، که پێشی ئه‌وهریت زمانی ئه‌ده‌بی یان زمانی نه‌توهیی . به زۆر شیوه‌ی تریش ناو ئه‌بریت ، بۆ وینه عه‌ره‌ب پێی ئه‌لئیت : اللغة الفصحی ، ئینگلیز پێی ئه‌لئیت : Standard Language ، ئه‌لمان پێی ئه‌لئیت : Hochsprache ، کوردیش پێی ئه‌لئیت : کوردی به‌تی . به‌لام ئاشکرایه کورد زمانیکی به‌گرتوی نییه بۆ نۆسین . هۆی ئه‌مه‌ش له پێشا ئه‌گه‌ر پێته‌وه بۆ دا به‌شپۆنسی کوردستان هه‌ر له کۆنه‌وه تا ئیستا له ئێوان چه‌ند ده‌وله‌تیک دا ، که تا ئیستا هه‌یجان دان به مافی نه‌توه‌یی گه‌لی کوردا نائین ، که له پێش هه‌مپا نه‌وه مافی خۆیندن و نۆسین و فێرپۆنه به زمانی نه‌توه‌یی خۆی . ئهم باره ئالۆزه بۆته هۆی لێک پچرانی کولتوری نه‌توه‌ی کورد و په‌یدا بونی زیاتر له زمانیک بۆ نۆسینی کوردی ، که ئهمرۆ خۆی له دوو شیوه‌ی سه‌ره‌کی دا ئه‌بینیت ، که به سێ جۆر ئه‌لفابێ ئه‌نوسریت : کوردی رۆژئاوایی یان کرمانجی ژۆرو که له تورکیا و سووریا به شیپی لاتیینی و له به‌کیتی سۆقیه‌ت به شیپی رۆسی / Cyrillic ئه‌نوسریت ؛ کوردی رۆژه‌لاتی یان کرمانجی خوارو که له ئێران و عیراق به‌کار دێت و به تیپی عه‌ره‌بی ئه‌نوسریت .

هه‌موو خۆینده‌وارێکی هوشیاری کورد پێویسته ده‌رک به‌سه‌م راستی به‌بکات ، دواي خه‌یال نه‌که‌وێت و وا بزانیته که له به‌ساری ئهمرۆی کوردستان دا ئه‌توانریت زمانی نۆسین و ئه‌لفابێ کوردی بکریته به‌یه‌ک و له‌سه‌ر بنچینه‌ی ئهم خه‌یاله فه‌ره‌ه‌نگ به‌ زمانێ کوردی دا بنیته و گرامه‌ری زمانی کوردی بنۆسێته‌وه . که وتمان فه‌ره‌نگ یان گرامه‌ری زمانی کوردی ئه‌بێت رۆنی به‌کینه‌وه مه‌به‌سمان له فه‌ره‌نگ و گرامه‌ر بۆ چ زمانیکه ، بۆ زمانی نۆسین و ئه‌ده‌بیاتی کوردی یان بۆ زمانی کوردی به هه‌موو شیوه‌کانی به‌وه ؟ بێ گومان ئه‌کریته فه‌ره‌نگ بۆ هه‌ردوو زمانی نۆسینی کوردی دا بنیته ، ئه‌وه‌نده‌ی به‌شتوانریت و شه‌ی شیوه‌کانی تری تیدا بنوسریت ، به‌لام به رۆشکردنه‌وه‌ی پێویسته‌وه . دانانی فه‌ره‌نگیک بۆ زمانی کوردی به هه‌موو شیوه‌کانی به‌وه کاریکی سه‌خت و درێژخایه‌نه ، پێویستی به هاوکاری زانا یانی کورد هه‌یه له هه‌موو به‌شه‌کانی کوردستان . تا ئه‌مه‌ش پێک دیت رینگا له کاری تر نه‌گیراوه ، زانا یانی که‌ورد ئه‌توانن پێکه‌وه یان به جیا بۆ هه‌ر به‌کێک له زمانه‌کانی نۆسین و ئه‌ده‌بیات ، بۆ تیرم / term هه‌ر زانستی به‌کان و بۆ هه‌ر به‌کێک

چەند سەرەتایەکی زمانزوانی*

د. کەمال فوشاد

وەک ھەر زانستێکی تر زمانزوانی یان زانستی زمان / Linguistics یاسای خۆی ھەیە ، کە بێ زانین و لێ تێگەشتنی ، ھەموو لیکۆلینەو ھەیک لە بارەی ھەر زمانێگەو ھە بێت لە گیانی زانستدۆر ئەکەوێتەو و ئەنجامی راست نادات بە دەستەو ھ .

لە دە- پانزە سالی رابوردیدا لە لایەن نووسەرانی کوردەو ھە گەلیک باسو لیکۆلینەو ھە لە بارەی زمانزوانی و زمانی کوردی ھەو ھە بلاوکرانەو ھ . لە لایەکەو ھە شتیکی دلخۆشکەرە کە ژمارەو شـ ھەو کوردانەو بایەخ بە زمانی کوردی و لیکۆلینەو ھەو زمانزوانی ئەدەن سالی بە سالی پو لە زیادییە . لە لایەکی ترەو ھە جێگای داخە کە سەرنجێکی سەریی لێو باسو و لیکۆلینەوانە ، ئەو پراستی ھـ ھە دەرئەخات کە زوربەو زۆری نووسەرکانیان شارەزایی ھەکی ئەوتۆیان لە زانستی زمان و یاساکانی دا نیە ، ئەگینا ھەندێک بۆچونیی ناپراستیان نەئەبو .

یەکیک لەو ھەلە گەورانەو کە بەشی زۆری نووسەرکان تـ ھەو کەوتون ، دەرک نەکردنیانە ھەو پراستی ھەو کەوا زمانی کوردیییش وەک ھەموو زمانێکی زیندو لە زمانی گفتم و گوتم و زمانی نووسین بێت ھاتو ھە . ئاشکرایە زمانی گفتم و گوتم بە پێی شوین و جێگا ئەگۆریت ، لە گوندیکەو ھە بۆ گوندیک ، لە شارێکەو ھە بۆ شارێک ، لە ناوچە- یەکەو ھە بۆ ناوچەیک ... ئەو ئەدەبەو بە زمانی گفتم و گوتم نووساوە یان ئەنوسریت پێی ئەوتریت ئەدەبەو بـ فۆلکلۆر . زمانی کوردی لـ ھە ئەدەبەو بـ فۆلکلۆر دا زۆر دەوڵەمەندە . بە ھەموو شێوکانی زمانیی کوردی ھونراو ھە ، چیرۆک ، داستان ، ئەفسانە ، بەندی پلشینان و

* ئەم وتارەمان بە پێی ئەو راپینووسە چاپ کرد کە دکتۆر

کەمال خۆی بە پێرەوی دەکا .

(ھیوا)

شهو لینگه و قوچ ده نوئی بو شهوه که شهگهر آسمان پکهوئی ،
بی ی گرتهوه پی - بیان .

۸- بزوئن ی (شو)

چاران منالنهکان بیان به جنوکه ی شایش-گودریژ و شهو - له بان
ده تیرساند بو شهوه که خهو بیان لئ پکهوئی به لام له پاش چه ند
شهوئی به پکه نینهوه تئ بیان ده گه پاند- بن که آیش-گودریژ
مانا - ی ماکهر- ه ، وه شهوله بان مانا - ی باگردن - ه .

۹- بزوئن ی (شو)

عومد - مان وا - یه که شه مپو و شتره وانهکان بگهن شه شار . شهز
له بازار بوم . توله کق بوی ؟ شه (نه خوش بو . شه م که وتوین .
شهوه نوسپوتانه . شهوان خوارسویان . شهز بوم . تو بوی . شهو
بو . شه م بوین . شهوه بون . شهوان بون . وورگ ، ووچان ،
وورچه وگن ، شهو وون بووه . ووشه ، وولاخ ، ووتسم ، ووتست ،
ووتی ، ووتمان ، ووتتان ، ووتیان .

۱۰- بزوئن ی (شو)

دور کوز ، بو بوم ، بو بوی ، بو بو ، بو بوین ، شهوه بو بون ،
شهوان بو بون ، بو م ، بو ت ، بو ی ، بو مان ، بو تان ، بو یان .

۱۱- بزوئن ی (ق)

شه بزوئنه له زاری سلیمانیدا نی - یه ، بجه له وانسه ی
وفا و سوجهر ه وه له زارهکان ی موکری و سورانیدا به کار
ناهئری به لام له گشت زارهکان ی تری کوریدا ته نانهت له زاری
جافیشدا هه - یه . له بهر شهوه بزوئنک ی گرننگ چه زمان ی
کوردی - یه * .

* شه باسه به شی چواره میشی هه یه ، به لام ، به داخه وه ، ده سنو -
سه که یمان بو نه خویندرا یه وه . جا بو شه وه ی به هله دا نه چین و
مه به سته کاسی ما موستا وه هیش نه شیوینین ، ناچار بووین بلا و کورده وه ی
شه به شه گل به یه وه بو شه وه ده مه ی نا لوزی یه کانس ی شه م
ده ستنوسه چار ده کری . (هیوا)

سهرنج :- له گه ل شمه ژدا ، هر بو شه وه که ری نه ده بین به شوانک
- ی ده مده سی له شیملاکه - ماند ، بپریرمان دا که له م
چا په دا همزه به شاسایی به کار دکنین .

۲۸- چوند ویننه ییک بو هاوکاری ی بزوتن و دهنگبر (ب . ۱۸ § ۱۸)

۱- بزوتن ی (شا)

شاو ، شارد ، کار ، داسک ، زانا ، ناشتا ، شاشنا ، شازار .

۲- بزوتن ی (شه)

شز ، شس ، شولآغا (شولآغا) ، ههل سان ، دهسته ، کهرته ،
باخهوان .

۳- بزوتن ی (شئ)

شوه ، شیمه مان ، شتواری ، شامئ ، شستاکانی ، شکران شار ،
چاوشه .

۴- بزوتن ی (شی)

شیمرو گه رما - یه ، شیمشو سرما - یه ، شیحتیاج ناکا به شوه ،
همه پره ش ، چاوا - یی ؟ کاغزه که شه و ناردی .

۵- بزوتن ی (شپ)

شپکه شز له باخه که - ماندا یاری ده که م . شپتر شمه ناچین
شه دهر وه . پپره مئرد یه کیک - ه له شاعیره گه وره کان - مان .
پتلایوی لادییی که وش و که لاش و کاله و پتاو بو .

۶- بزوتن ی (شئ)

شینجا شوه چی ده که ن ؟ شینجا شمه یش له مال دهر ناچین . ده س
- بم بگره ه سر - بت ناینشینم . سرمان ششاندين . ده س یان
شکاندن ، شم نهئنیه ی پئ نالئم . پاره که تان لئ وهر گرت - یم .
پاره که تان لی وهر ده گریم . هز له بسنکری نان ی تپری ده که م .

۷- بزوتن ی (شو)

شوخه یه شبت ی خوم ، هز که م ده ت خوم ، هز که م نات خوم . دوسته
خوشه ویسته که - م شوغریه کورد بو قوی ی قهره داغ بئ شه که
شاکادار بم بکا . ده لئن ، چوله که له هلانکه - یدا که به

وه بزوئنه شه مسره كان يش وه ها :

ال ، هم ، بك ، يمشو ، پتسر ، بنجا ، - و له
(بهرخ - و له) ، و ، وشتير ، - و له (متش - و له) ، و ف
(ب . تهخته ۲) .

۲۴- شه وه مزانه ي ده مان شه وئ فرئ - يان بده ين شه وه نده بـ
كه لك - بن كه شه گهر له مسر - يانه وه ده نگه رى ، پتسه وئ لئ -
يان ده شئ گوم بسبن له شاخاوتندا ؛ وه گو :

بار - شاش بووه به باراش
ده روم - شه مائه وه بووه به ده روم ه مائه وه (ده روم ه
مائوه

بي - شابان بووه به بيابان
بهرد - شه - پئ بووه به بهرده پئ
كاني - شاسكان بووه به كانياسكان كانيه سكان
كانيسكان

كه وا بو شه چقله بئ سؤدانه بؤ چي - مان - بن ؟

۲۵- راهاتسن ي نؤسر ي كورد به فرئ دان ي چقله ي بزوئـ
(ب . تهخته ۲) شتئك ي شاسان - ه . چونكه وه نه بئ له پئـ
شه مروه شه كاره يان له هه ندي جئدا نه كرده بئ . زور چاك شاگام
لئ - يه كه پاشبه - نده كان ي وهك : (- ا) ، (- ان) (- ه) ،
(- كه) ، (- ه وه) ، (- ئ) (- لك) ، (- و له) ، هتد
ده نؤسپن بئ شه وه كه چقله دا بنئين له سر بزوئنه كان ي يه كم -
يان ، كه چي وه گو :

(- ئا) ، (- ئان) ، (- شه) ، (- شه كه) ، (- شه وه) ،
(- ئئ ، شئك) ، (- ئوله) ، هتد ، ده يان خونپنه وه .

۲۶- خو بؤ شاگيرد ي تازه قه للا شاساني و گراني ني - يه . شه وه
چون ي بئ بخونين ، ههر وا فئر ده بئ . به لام خوننده وارئك بـ
راهاتسن بهم بسنه به سؤده يهك - دؤ ههفته ي بئ ده وئ .

۲۷- له نؤسپن ي وشه ي عاره بيپدا ده بئ هه مزه ي ميانه يي - يان
دهر بسخه ين ، وه گو : قورشان ، جه برائيل ، ميكا ئيل .
له بارتكدا كه له زمان ي خه لكدا بئ - يان ده لئن :
قورعان ، قورحان ، جيره ييل ، ميكا ييل .

شمانه برپتي - ن له ۱۱ تپ و هكو له (تهخته ۲) دا نيشان
 دراوون .

تهخته ۲

ناوه كان - يان	دپه نه كان - يان					
	له ميان ووشه دا		له سهري ووشه دا		له باري آزادي و له کوتايي ووشه دا	
ئا	ئا	ئا	ئا	ئا	ئا	ئا
ه	ه	ه	ه	ه	ه	ه
و	و	و	و	و	و	و
ي	ي	ي	ي	ي	ي	ي
پ	پ	پ	پ	پ	پ	پ
ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ

۱۷- دؤ خاله كه ي ژئر بزوين ي (ئ) بئ كه لك - ن چونكه
 بزوينى دؤ نيشانه ي پئ ناوى .

۱۸- هاوكاري ي دهنگبه ر و بزوين .

دهنگبه ره كان چونكه له خويانه وه خاموش - ن ، بزوين - يسان
 گه ره ك - ه بو بزوين ي دهنگه كان - يان ، واتا ، تپي دهنگبه ر
 و تپي ي بزوين ده بئ هاوكاري پكه ن بؤ نو سپن . بئ بزوين ووشه
 دروست نابئ . هه ر له بهر شه وه - يه كه ناووم ناوون بزوين (ب .
 خونده واري ي باو ، ۲ ، به غداد ۱۹۳۳) .

۱۹- شهگه ر بزوين ي (ا) بئته ده دواي دهنگبه ره كان ي (ك ، گ ،

ل ، ل) ، شمانه يه كه له دواي يه ك ، وه ها يان ده نو سپن : كا ،

تہختہ ۱

دپمہ نہ کان - یان	ناوہ کان - یان	دپمہ نہ کان - یان	دپمہ نہ کان - یان	ناوہ کان - یان	دپمہ نہ کان - یان
c	عئ	ع	o	ہہ مزہ	و
g	غئ	غ	b	بئ	ب
f	فئ	ف	p	پئ	پ
v	فئ	ف	t	تئ	ت
q	قئ	ق	c	چئ	چ
k	کئ	ک	c̄ c	چئ	چ
g	گئ	گ	h	حئ	ح
l	لئ	ل	x	خئ	خ
l̄	لئ	ل	d	دئ	د
m	مئ	م	r	رئ	ر
n	نئ	ن	r̄	رئ	ر
w	وئ	و	z	زئ	ز
h	هئ	ه	j	جئ	ج
y	یئ	ی	s	سئ	س
			s̄	شئ	ش

ووشه بيه كه ي مانادار ي زمان - ه ، چي له شاخاوتندا ، چي له
نؤسپندا ، بؤ نؤسپن ي ووشه ، ئهلفوبئ به كار دئيرئ .

۱۲- ئهلفوبئ .

ئهلفوبئ برهتي - بيه له و كوومه له تهپانه كه له نؤسپندا به كار
دئيرئ .

بهر ي دوهم

۱۳- ئهلفوبئ ي كورد ي .

ئهلفوبئ ي كورد ي كه له ئهلفوبئ ي عاره بيهوه وهرگهپـراوون ،
برهتي - ن له ۴۰ تهپ . ئهم چهل تهپه به پئ ي كار- يانهوه له
نؤسپندا ، دؤ بهش- ن :

۱- تهپ ي دهنگه ر .

۲- تهپ ي بزوين .

۱۴- دهنگه ره كان ي كورد ي .

وهكو له (تهخته ۱) دا دياره- ن بيست و نؤ تهپ- ن .

۱۵- دهنگه ره كان ي فؤنؤلوؤي ي كورد ي .

ئهمانه ههر بيهكئك - يان خاوهن ي تاكه دهنگك - ن له دهنگه كان
ي نؤسپن . دهنگه ره كان له باري سهربه خوئپندا خاموش- ن ، واتا ،
كش و مات ، دهنگ - يان لئ وه نايئت . له بهر ئهوه له بساري
سهربه خوئي - ياندا ههر به ياريه ي ناوه كان - يانهوه نساو
دهبرئ . تا تهنانه ناوي ديمه ن ي هيچ دهنگه ري ، بسجگه له
همزه ، ناتوانين بئنين بئ ئهوه كه بزوين ي (ي) بخهينن ه
دوايهوه (ب ، تهخته ۱) ، به وئنه ، ديمه نه كان ي (ب ، پ ،
ت ، چ ، هتد) . به (بئ ، پئ ، تئ ، چئ ، هتد) . نساو
دهبهين . له بهر ئهوه - بيه كه ئهمجاره ناووم ناوون دهنگه ر ،
واتا (حامل الصوت) .

دەنگ شناسي ئەو زانشتە - يە كە لە دەنگەكان ي ووتسار و پەرتاندن - يان دەدوئ ، وە ھەرگېز خۆي ناگەيئىنى لە مانا ي ووتار .

۶- دەنگ شناسي ي زمانك (PHONOLOGY)

دەنگ شناسي ي زمانك ئەو زانشتە - يە كە لە بەسەر - ھات ي تاريخي ي دەنگەكان ي ئەو زمانەوہ لە نوسپن ي دەنگەكان ي ئېستنا - ي و چەشن ب پەكدىگري - يان دەدوئ .

۷- فونولوژي لىگەل مانا ي ووتار خەريك دەبئ .

۸ - دەنگ ي نوسپن .

دەنگ ي نوسپن ئەو دەنگانە - ن كە لە دەنگەكان ي ووتار ھەل بژىراوون بۆ نوسپن . دەنگەكان ي ووتار ئەوئەندە زۆر زەبەندە و چەشن چەشن - ن كە لە نوسپن نايئن . لەبەر ئەوہ لىگە زۆر كۆنەوہ لە دەنگەكان ي ووتار كۆمەلەيئ ھەل بژىراوون كە بەس بين بۆ نوسپن .

۹- فونئىم .

زاراوايئك - ە چى لە فونئىتىكدا ، وە چى لە فونولوژىدا بىسە مانا ي تاگە دەنگك ي ووتار دىئىرئ (ب "ا" § ۵) . بۆ نوسپن ي ھەر فونئىمئ رەمزئ دانراوہ . ئەم رەمزانە ي فونئىمەكان وەنەبئ لە ھەمو زمانەكاندا وەك يەك وا بن .

۱۰- تىپ .

تىپ ناو ي ھەر يەكئ لەو رەمزە جوجويانە - ن كە بۆ نوسپن ي فونئىمەكان دانراوون .

۱۱- وشە .

زانياري گستي ي ہشسکي*

کردده وهی
کولونیل توفیق وههسی

بهری یرکرم

۱- دهستور ي زمان ي شهده بی .

دهستور ي زمانتك ي شهده بی گهنجینه یك - ه كه تل - دا بنهگان
ي زمانه كه له گهل زانيارتك ي زور ي تر - مان ، به جورتك ي
رتك و بتك دامه زرتنراوون . ههمو كوردی ، يان هر كه س كه بی
دهوی وه كو كوردی راست باختوی و بسنوس ، ده بی فتر ي دهستور ي
زمان ي شهده بی ي كوردی بی .

۲- زمان

زمان فركاندن ي بپر - مان - ه به ياريه ي ووتاره وه . زمان
له سهره تادا هر قسه ي بی دهگرا . نوسین و ناوه ندي ي تمر ،
به بی - ي گه شانوه ي زپري و زانيار ي مهردم ، له دواييدا
داهبنراوون بو - ي .

۳- ووتار

ووتار بهرتاندن ي شهو دهنگانه - ن كه لهدهم و لوت ي مهردمه وه
دهرده جن بو شاخوتن .

۴- دهنگي ووتار

دهنگي ووتار ، له پارپه وي شاوادا كه له میان ي بپنه قاقا و لچ
و لثودا - يه ، يه كه له دوا ي يه كه دروست ده بنن .

* ماموستا وهه بی شهم و تاره ی به جور ه فیملائی نووسیوه كه خوی
به په وای ده زانئ . فیمهش ، له سهر خواستی خوی ، دهسكار يه مان
نهگردد .

(هیوا)

Lewaneye legel ray nûserêk nebîn, belam hemû hewlêk dedeyn derfeti bilawkirdinewey bo bîrexsênîn. Em govare bawêş bo gişht nûsînêkî dûr le pîrûpagendey partayetî w nakokî şexsî dekatewe. Lêpirsirawî her witarêk nûser xoyetî. Cige leme tenya pêwane bo bolawkirdinewey her babetêk bayexî nûsîneke ye w hîçî tir.

Wek debînîn «Hiwa» be sê şewey zimanî kurdî w dû cor elfubê witarî têda ye: Kirmancîy jûrû w Zazayî be tîpî latînî, Kirmancîy xîwarû be tîpî Erebi. Hendêk leser ew raye bûn ke Kirmancîy xîwarûş her be latînî bilawbikrêtewe. Ême guman man lewe da nîye ke elfubêy latînî bo nûsînewey zimanî kurdî baştir deguncêt, belam le barî êsta da ême em kare be rast nazanîn ; bîyarêkî wa giring pêwîstîy be lêkolîneweyekî zanistîyîwird û hêsgandînekî barî êstay gelî kurd heye, nek her le rûy zimanewanîyewe belku le rûy komelayetî w siyasîşewe. Emro gelî kurd deselatêkî ewtoy nîye ke komelanî xelîk leser yek şewe nûsîn ya elfubê rabênê. Legel ewêş da be niyazî nîzîk kirdinewey şewekanî zimanî kurdî w aługorkirdinî zanyarî le nêwanyan da, bîryar man da le her jimareyek da nûsînêkî Kirmancîy xîwarû be latînî bilaw bikeynewe. Bê guman dergaş kiraweye bo bilawkirdinewey nûsînî Kirmancîy jûrû w Zazayî be elfubêy Erebi.

Niyazî ême le derkirdinî em govare tenya ewe nîye ke bigate xönerewey kurd le derewey wilat, belkû yekêk le awatekan man ewe ye ke bigate naw komelanî xelk le hemû beşekanî Kurdistan. Hênedîy em awate, bêguman, karêkî asan nîye ; hîwa man waye ke be hewl û koşîşî dilşozane w be hawkariy birayane le nêwan man da bitwanîn ew kospane text bikeyn ke le rêgay bedî hênanî em awate da dewestin. Emeş hoyekî tir e ke palman pêwe denêt lew şewe w corî nûsînane dûr nekewînewe ke emro le Kurdistan da be kar dehênrên.

Çend rayek legel ewe da nebûn ke govareke man be sê şewe binûsrêt. Destey nêseran xoşî lem bareyewe bîruray ciyawazî têdaye. Bo aługorkirdinî bîruray zanistî leser şewe w corekanî nûsînî kurdî em govare pêşwazî le hemû lêkolîneweyek lem bareyewe deka. Bîrwaş man behêze ke lem rêgayewe detwanîn xizmet bikeyn.

Wa yekem jimarey govareke man pêşkeşî xöneran dekeyn be hîway ewey bibête kuncêkî beyek geyiştinî nûseran û xöneranî kurd, be ciyawazîy bîruray siyasîyanewe, bo xizmet kirdinî netewekeman û kultûrekey.

(Hiwa)

کردنه وهی شیوه کانی زمانی کوردی و ئالوگۆر کردنی زانیاری له
نیوانیاندا ، بریارمان دا له ههر ژمارهیه کدا نووسینی ککی
گرمانجیی خواروو به لاتینی بلاو بکهینه وه . بئ گومان ده رگشاش
کراوهیه بۆ بلاو کردنه وهی نووسینی گرمانجیی ژووروو و زازایی
به ئهلفوبیی عه ره بی .

نیازی ئیمه له ده رکردنی ئهم گوڤاره ته نیا شه وه نیه که
بگاته ده ست خوینده وارانێ کورد له ده ره وهی ولات ، به لکو به کسێک
له ئاواته کانه مان شه وهیه که بگاته ناو کۆمه لانی خه لک له هه مسوو
به شه کانی کوردستان . هینانه دیی ئهم ئاواته ، بئ گومان ،
کارێکی ئاسان نیه ؛ هیوامان وایه که به هه ول و گۆششی
دلسۆزانه و به هاوکاری بریا نه له نیوانماندا بتوانین
شه و کۆپانه ته خت بکهین که له ریگای به دی هینانی ئهم شاواته دا
ده وه ستن . شه مش هۆیه کی تره که پالمان پیوه ده نیته له و شیوه و
چۆری نووسینه نه دوور نه که وینه وه که شه مرۆ له کوردستاندا به کار
ده هینرین .

چهند رایه ک له گه ل شه وه دا نه بوون که گوڤاره که مان به سی
شیوه بنووسریت . ده ستی نووسه ران خو شی له م باره یه وه بیروپرای
جیاوازی تیدا به . بۆ ئالوگۆر کردنی بیروپرای زانستی له سه ر
شیوه و چۆره کانی نووسینی کوردی ، ئهم گوڤاره پیشوازی له هه مسوو
لیکۆلینه وه یه ک له م باره یه وه ده کا . برواشمان به هه یزه که له م
ریگایه وه ده تاو نین خزمه ت بکهین .

وا یه که م ژماره ی گوڤاره که مان پیشکه شی خوینه ران ده که یین
به هیوای شه وه ی بپیته کونجیکی به یه ک گه یشتنی نووسه ران و
خوینه رانی کورد ، به جیاوازی بیروپرای نیاسیانه وه ، بـ
خزمه ت کردنی نه ته وه که مان و کولتوو ره که می .

(هیوا)

Witarî jimare

Helbijardinî nawî «Hîwa» degerêtewe bo ew awate ke rûnakbîranî kurd bo Enstîtûy dexwazin : bibê be mejbendêkî kultûrî serbexo, dergay xoy bixate serpişt bo hemû kurdêk ke amancî parastin û geşekirdinî kultûrî geleke man bê, bê gödane bîrûray siyasî. Beşdar bûn le berew pêşbirdinî kultûrî gel da mafî reway hemû rûnakbîrêk e. Belam rûnakbîrî kurd le gîşt beşekanî Kurdistan, wek zor mafî tir, emeyşî lê zewt kirawe. Hîwadar in ke le hênanedîy em awate da serkewtû bîn û bitwanîn laperekanî em govare bikeyne şonî derbirînî hemû bîrûrayekî azad ke em amancey xistibête pêş çaw.

(*) Ji bo nivîsîna vê gotarê, me alfabeya «Hawar» kiriye standar. Lêbelê, ji ber ku ev alfabe, di zemanê xwe de, ji bo bersivdanî pêwistiyên nivîsîna kurmançî ya jor bi latînî peyda bû, ji ber hindê dengên ku di kurmançî ya jor de nînin, di vê alfabe de tune ne. Ji bo çarelêkirina van kêmasiyan me sê dangan ji alfabeya latînî ya Mamosta Tofîq Wehbî wergirt ku pêkhatiye ji (ɛ) beramber bi (ʃ), (R) beramber bi (ɹ) û (ö) beramber bi (ʊ) da ku şikilnivîsiya dangan netemam neve. Ji ber ku peşeke zor a xwendewarê brayên me yên kurmançî in, ji bo ku ew bi hêsanî tê bigihên, em li pey bingehe nîvîsîne ku ew pê dizanin çûn.

* بو نووسینه‌وه‌ی ئەم وتاره ، ئەلفوبیای " هاوار " کراوه به ستاندارد. بەلام له‌به‌ر ئەوه‌ی ئەم ئەلفوبیایه ، له کاتی خۆیدا ، زیاتر بو دا‌بین کردنی پێویستی‌یه‌کانی نووسینه‌وه‌ی کرمانجیی ژوو‌روو به لاتینی په‌یدا بوو، بۆیه هه‌ندێ ده‌نگ‌که له کرمانجیی خواروودا هه‌یه و له کرمانجیی ژوو‌روودا نه‌یه ، له‌م ئەلفوبیایه‌دا ونه . بو چاره‌سه‌رکردنی ئەم که‌موکۆری‌یه‌ی ده‌نگمان له ئەلفوبیای لاتینی‌یه‌که‌ی ماموستا توفیق وه‌هبی وه‌رگرت که بریتین له ʃ (ʃ), ɛ (ɛ), ɹ (ɹ), ʊ (ʊ), تا شگێوو‌س کردنی ده‌نگه‌کان نا‌ته‌وا و نه‌بی . هه‌روا ، له‌به‌ر ئەوه‌ی به‌شی زو‌ری خۆینه‌ره‌وانی ئەم وتاره برا کرمانجی‌یه‌کانمان ، بو ئەوه‌ی به‌ فاسانی تیی بگه‌ن ، په‌یزه‌وی بناغه‌کانی ئەو رێنووسه‌مان کرد که ئەوان له‌سه‌ری ده‌روون .

(هیوا)

وتی شماره

هلبژاردنی ناوی " هیوا " دهگه پیتهوه بو ئه و ئاواته که روونا کبیرانی کورد بو ئه نستیتووی دهخوازن: بیی به مهلبه ندیک کولتووری سهربه خو ، ده رگای خوئی بخاته سه رپشت بو هه موو کوردیک که ئامانجی پاراستن و گه شه کردنی کولتووری گه له که مان بییت ، بی گوئی دانه بیروپای سیاسی . به شدار بوون له به ره و پیش بردنی کولتووری گه لدا مافی ره وای هه موو روونا کبیری که . به لام روونا کبیری کورد له گشت به شه کانی کوردستان ، وهک زور مافی تر ، شه میخی لی زه وت کراوه . هیوادارین که له هیئانه دیی شه م ئاواته دا سه رکه وتوو بین و بتوانین لاپه ره کانی شه م گو قاره بکه پینه شوینی ده ربیرینی هه موو بیروپایه کی ئازاد که شه م ئامانج ه ی خستبته پیش چا و .

له وانه به له گه ل رای نووسه ریک نه بین ، به لام هه موو هه ولئیک نه ده بین ده رفه تی بلاو کردنه وه ی بو بره خسین . شه م گو قاره با وه ش بو گشت نووسینیکی دوور له پرۆیا گه نده ی پارتایه تی و ناکوکی شه خسی ده کاته وه . لیپرسراوی هه ر وتاریک نووسه ر خو یه تی . جگه له مه ، ته نیا پیوانه بو بلاو کردنه وه ی هه ر با به تیک با یه خسی نووسینه که یه و ه یجی تر .

وهک ده بینین " هیوا " به سی شیوه ی زمانی کوردی و دوو جوړ ئه لفو بی وتاری تیدا یه : کرمانجی ژوو روو و زازایی به تیپی لاتینی ، کرمانجی خواروو به تیپی عه ره بی . هه ندیک له سه ر شه و رایه بوون که کرمانجی خواروو شه ر به لاتینی بلاو بکرپته وه . شه م گومانمان له وه دا نه یه که ئه لفو بی لاتینی بو نووسینه وه ی زمانی کوردی با شتر ده گونجیت ، به لام له به یاری شه ستادا شه م کاره به راست نازانین ؛ بریاریکی وا گرنگ پیویستی به لیکولینه وه یه کی زانستی ورد و هه لسه نگانه سی باری شه ستای گه لی کورد هه یه ، نهک هه ر له رووی زمانه وانیه وه به لکو له رووی کومه لایه تی و سیاسیه وه . شه مرۆ گه لی کورد ده سه لاتیکی شه وتوی نه یه که کومه لانی خه لک له سه ر یه ک شه یوه نووسین یا ئه لفو بی رابینی . له گه ل شه وه شدا به نیازی نزییک

چيروک:

بارکيشين پچووک

کا مهرفاتي مایه

چارالييمه فاگره

ههلبهست:

چهند سهدهسال شه ل پهی ههف

بخوینا سوور دبی تهف

ل کهلهبهستا

ته دفکرم

بژی وهلاتی من

پرتووکیین نوو

دملکی

دملکی ده لیکه ری ههفه دودانی

فولکلوری کوردی

فه رهنگوکی

ف . جهوری

ف . تووتانی

مهحموود بهکسی

زنار شیرۆ

ر . بارناس

م . فهرزهند

ئوسمان سهبری

مالمانژ

زلفی

زلفی

بهشی کرماجی خواروو

زمانه وانی:

- زانیا ری گشتی ی پشه کی
 چه تد سه ره تایه کی زمانه وانی
 کۆلۆنیل توفیق وه هبی
 د. که مال فواد
 لیکۆلینه وه ی میژووی:

- راپه ربینی قه لای دمدم و قه لاچۆی کوردانی موکری
 عبدالله مردوخ
 روونا کبیری گشتیی:

- ناسیونالیزم و سۆسیالیزم: تیۆرییه مارکسیستی و کریکارییه کان
 ده باره ی ناسیونالیزم تا سالی ۱۹۱۷ هۆراس بی، ده بیس
 وه رگبیراوی: حه سه نی سه یف
 هه لبه ست:

- که پانه وه یه ک
 رازی ده روون
 فهرهاد شاکه لی
 هاوار
 چیرۆک:

- نان و فیشه ک
 له گیژاودا
 سه لاجوددینی موه ته دی
 فاضل که ریم شه حمهد

بهشی کرمانجی ژووروو

شه ئینا چاندی، شه ئینا وه لیته
 زمان:

- سۆ دیتن ل سه ر زمانی کوردی:
 شه لغبایا کوردی
 چه ند دیتن ل سه ر زمانی کوردی
 چه ند گلی و گازند
 راستنقیسینه کوردی
 شه ئیمان سه بری
 نووره ددین زازا
 ره شید سمو
 ر. بارناس
 نفیسکاره که نارم حکمه ت ل سه ر کوردن

کرمانجی د دهوله تا دتادا
ثایا بچ وهچی مانه مه حرووم ؟
بیلجومه ژبوچ بوونه مه حکووم ؟

شهمه دی خانی
(سه دهی حه فده یه م)

ENSTÎTUYA KURDÎ

Enstîtuya Kurdî malbendeke çandîya serbixwe ye. Di Sebata 1983 bi destê ronakbîrîne Kurdên ji her aliyên Kurdistanê, hatiye danîn. Amanca wê beşdarbûna şerê ji bo parastin û pêşvebirina çanda gelê kurd e.

Civandina gencineyên çanda kurdî, çekirina ferheng û rêzimanên kurdî, lêgerinên li ser edebiyat, pişê û dîroka kurdî, çapkirina kovar û kitêbên kurdî, pêkanîna kaset, sêlik û filmên kurdî şaxên bingehiyên xebata wê ne. Karekî wê yî serekeyê din ji nasandina çanda kurdî bi gelên cihanê ye.

Enstîtu dixwaze bibe cigeheki xebatê ji bo hemû zimanzan, nivîskar, diroknas, hinermend, pişekar û ronakbîrên kurd û dostên gelê me.

Ew ji bo jîyan û pêşveçûna xwe, hewcê alîkari û tevkariya her Kurdê welatparêz e.

Hîmdarên Enstîtuya Kurdî :
CEGERXWÎN, Ordîxanê CELÎL,
Heciyê CINDÎ, Yilmaz GÜNEY,
HEJAR, KENDAL, Qanatê KURDO,
REMZÎ, Osman SEBRÎ, İsmet Şerîf
VANLÎ, Tewfîq WEHBÎ, Nûredîn
ZAZA.

ئەنستیتووی کورد

ئەنستیتووی کورد مەلەبەندیکی کولتوویری سەر بە خۆیە. لە مانگی فێفەرێی ١٩٨٣ بە کوششی چەندان رووناکبیری کوردی هەموو بەشەکانی کوردستان دەمەزرا. ئامانجی بەشداربوونە لە خەبات بوو پاراستن و پەرەپێدانی کولتوویری گەلی کوردە.

کۆکردنەوێ گەنجینەی کولتوویری کورد، نووسینی فەرھەنگ و رێزمانی کوردی، لیکۆلینەوێ دەربارەری شەدەب و ھونەر و میژوووی کورد، چاپکردنی گوڤار و کتیبی کوردی، ئامادەکردنی کاسیت و قەوان و فلمی کوردی، ئەمانە بنچینەیی چالاکییەکانی ئەنستیتوون.

ئەنستیتوو دەبەوێ ببێ بە جیگای کارکردن بوو هەموو زمانناس، نووسەر، میژووناس، ھونەر مەند و رووناکبیریکی کورد و دوستی کورد. بوو مانەوێ ئەنستیتوو و پەرە سەندنی، پێویستی بە هاوکاری و بەشداربوونی هەموو کوردیکسی نیشتمان پەرور ھەیە.

ھېوا

كۆنارنىكى رووناكىيرى كىشىپە

ژمارە ۱ / تشرىنى بەگەم ۱۹۸۳

15.00